

Tadqiqot **UZ**

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

**30 IYUN
№29**

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 29-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
10-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
29-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-10**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
29-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-10**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 29-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июнь 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 101 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Раҳмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ СОҶАЛАРИДАГИ
ИННОВАЦИЯЛАР

1. Kurbanova Gullola Baxramovna, Jumaboyev Aziz Jaxongir o'g'li O'ZBEK XALQ PEDAGOGIKASI	9
2. Ergasheva Gulshod Salomiddin qizi CHET TILI DARSLARINI O'RGANISHDA O'QISHNING O'RNI.....	11
3. Камалова Зулфия Хасановна КАСБИЙ РЕФЛЕКСИЯНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ	14
4. Abduramonova Feruza Abdurasulovna, Alisherova Charosxon Elyor qizi SINF VA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA INTERAKTIV O'YINLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI	17
5. Komilova Zulayho Abdusamatovna TOPISHMOQLAR ORQALI TARBIYANI SHAKLLANTIRISH	19
6. Muruvvatova Muqaddam Umrqulovna USTOZLAR.....	21
7. Олтмишева Муслима Музаффаржон кизи ДЕТСКИЙ ФОЛЬКЛОР КАК СРЕДСТВО ВОЗРОЖДЕНИЯ ТРАДИЦИОННОГО ФОЛЬКЛОРНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА	23
8. Ruziyeva Mexriniso Marufjonovna AXBOROT TEXNOLOGIYALARI GLOBALLASHUVNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	25
9. Abdusamatova Shaxodat Xojjakbar qizi, Akmurodova Anora Qurbonov qizi TALABALAR KREATIVLGINI RIVOJLANTIRISHDA "KUB" USULI-6 TOMONDAN IJODIY YECHIMLAR METODIDAN FOYDALANISH METODIKASI	27
10. Abduvaliyeva Saidahon Tursunaliyevna PEDAGOGIKANING ASOSIY KATEGORIYALARI.....	29
11. Axmedova Charos Kamolovna MULTIMEDIA TEXNOLOGIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	31
12. Bovanova Umida Abduvahabovna, Ergasheva Oyjamol Jahongirovna BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA TEJAMKORLIKDAN FOYDALANISH USULLARI.....	33
13. Muxiddinova Dilnoza Shavkat qizi MULOQOT — IJTIMOIIY PSIXOLOGIK VOQELIK SIFATIDA.....	35
14. Urdabayeva Gulnora Mambetaliyevna PSIXOLOGIYA HAQIDA TUSHUNCHA.....	37
15. Ibragimova Shahlo Asatovna ABU NASR AL-FAROBIYNING PEDAGOGIK VA FALSAFIY QARASHLARI	39
16. Ibraimova Go'zal Baxtiyor qizi O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHGA BO'LGAN E'TIBOR.....	40
17. Kurbanova Gullola Bahramovna SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK QARASHLARIDA BARKAMOL AVLOD TARBIYASI	42
18. Ruzimova Mehribon Sheximboy qizi "MEN"-OBRAZI VA O'ZINI -O'ZI BAHOLASH.....	43
19. Meyliyeva Muhsina Sunnatullayevana FIZIKA TA'LIMIDA FANLAR INTEGRATSIYASIDAN FOYDALANIB NOAN'ANAVIY ENERGIYA MANBALARI ORQALI FUNDAMENTAL TUSHUNCHALARNI HOSIL QILISH	45

20. Muxiddinova Dilnoza Shavkat qizi SHAXSNING SHAKLLANISHIDAGI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK MASALALAR.....	47
21. Muzaffarova Zarrina Umarjon qizi ERKIN VOHIDOV SHE'RIYATIDA MILLIY RUHIYATNI IFODALOVCHI LINGVISTIK BIRLIKLAR	49
22. Norboyeva Tuymajon Yuldashovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ERTAKLAR BADIYATINI O'RGATISH METODIKASI.....	51
23. Nuraliyeva Shirmonoy Ibragimovna PEDAGOGIK FIKRLAR VA G'OYALAR RIVOJNING TARIXI HAMDA TA'LIM- TARBIYANING ZAMONAVIY KONSEPSIYASI.....	54
24. Pardayeva Munira Saidahmad qizi BOLALARNING RUHIY RIVOJLANISHIDA O'YINNING AHAMIYATI.....	56
25. Payazova Zulxumor Payzullayevna O'QUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQ MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH	58
26. Qutbiddinova Hilola Aliqulovna O'ZBEKISTONDA TABIATNI MUHOFAZA QILISHDAGI TUTGAN O'RNI BU BO'YICHA QILINGAN ISHLAR VA UNI JAHON HAMJAMIYATIDA E'TIROF E'TILISHI.....	60
27. Rahmanova Nigora Xusanbayevna O'QUVCHILARNING YOZUV MALAKASINI SHAKLLANTIRISH	62
28. Sulaymonova Ra'no Dustbekovna, Nosirova Dilfuza Sa'dullayevna PEDAGOGIKA TARIXINI YAXLIT RIVOJLANISH JARAYONI SIFATIDA O'RGANISH.....	64
29. Tangirov Xurram Ergashevich, Quddusova Dilnoza Iskandar qizi COURSELAB DASTURI YORDAMIDA YARATILGAN ELEKTRON ISHLANMADAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI.....	66
30. Taniyev Shukur Sadibekovich O'QUVCHILARGA TA'LIM VA TARBIYA BERISHDA RAG'BATLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI.....	68
31. Urdabayeva Gulnora Mambetaliyevna MULOQOT PSIXOLOGIYASINING PSIXOLOGIYANING BOSHQA TARMOQLARI BILAN BOG'LIQLIGI.....	70
32. Holiqova Odinaxon Nosirovna BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QISH DARSII	72
33. Адамбаева Зайнаб Азимбаевна ТЕХНОЛОГИЯ ДАРСЛАРИДА КАСБГА ЙЎНАЛТИРИШ	74
34. Akbarova Feruzaxon O'QISH DARSLARIDA ASARNI O'RGANISH JARAYONI VA MAZMUNI.....	76
35. Барно Жабборова Одилевна ЎҚУВЧИЛАР ЎРТАСИДА СУХБАТ МЕТОДИКАСИНГ АХАМИЯТИ	78
36. Жонназарова Эътибор Худойназаровна ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	80
37. Саидова Дилноза МУАММОЛИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИНING ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	82
38. Сулейманова Маъмура Мухсумовна THE EFFECTIVE METHODS OF TEACHING ORIENTAL LANGUAGES	84
39. Хамракулова Дилбар Абдухалиловна, Абдугайнова Сохибахон Мухаммаджоновна КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ	87
40. Iskandarov Ko'palboy Abdullayevich, Xudayberganov Alisher Rustamovich DARSLARIDA MUAMMOLI VAZIYAT USULINI QO'LLASH METODIKASI	89
41. N.Sh. Yuldasheva XORIJIY TIL O'RGANISHNING BOLA KOGNITIV RIVOJLANISHIGA PSIXOLOGIK TA'SIRI.....	91

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

42. Yuldasheva Nilufar Sherquzi kizi	93
POSITIVE INFLUENCE OF PLAYING GAMES ON CHILDREN ATTENTION DEVELOPMENT	93
43. Деливрон Мухаббат СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ	95
44. Taniyev Shukur Sadibekovich PSIXOLOGİK BİLİMLARNING INSONIYAT HAYOTIDA TUTGAN O‘RNI.....	97
45. Ruzimova Mehribon Sheximboy qizi PSIXOLOGIYANING FANLAR TIZIMIDA TUTGAN O‘RNI.....	99

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ СОҶАЛАРИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР

О'ЗБЕК ХАЛҚ ПЕДАГОГИКАСИ

Kurbanova Gullola Baxramovna
Guliston Davlat Universiteti katta o'qituvchisi
Jumaboyev Aziz Jaxongir o'g'li
Guliston Davlat Universiteti talabasi

Annotatsiya. Xalq pedagogikasi ma'lum davrda yashagan xalq, elat, guruh madaniyati, ma'naviyati, taiim-tarbiya va pedagogik fikrlarining tarkibiy qismidir. Uning umumbashariylik xususiyati shundan iboratki, u demokratik yo'nalishda rivojlanadi, xalqning ezguliklari, orzu niyatlari va g'oyalari ifodalaydi.

Kalit so'zlar. Turon, Movarounnahr, Turkiston, marksizm-leninizm metodologiyasi, maqol, masal, topishmoq, ertak, latifa, qo' shiq, lapar, askiya.

Jamiyat tarixini sinfiy kurashlar tarixidagina iborat deb izohlovchi, har qanday ijtimoiy fan faol ravishda sinfiy xarakterga ega deb tushuntiruvchi sobiq marksizm-leninizm metodologiyasi O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishguncha pedagogika tarixini ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar tarixining nursiz bir nusxasi tarzida talqin etib kelishdi. Lekin vaqt bu metodologik asosning yaroqsiz ekanligini qaytaqayta ko'rsatdi. Vaholanki, qadimiy Turon, Movarounnahr, Turkiston va hozirda O'zbekiston deb ataluvchi hududda yashab kelgan turkman, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq va boshqa turkiy xalqlar, xususan, o'zbek xalqi tomonidan yaratilgan xalq pedagogik merosini mafkuraviy aqidalarga tayanmagan holda faqat jahon ilmi-fani va pedagogika tarixi fani talablari asosida o'rganib va tasnif etib talabalarga yetkazish mustaqillik davrining eng dolzarb masalasidir. Turonzamin-u Turkistonning davrug'i olamga sig'may, necha-necha zamonlardan beri ellardan-ellarga, tillardan-tillarga o'tib doston bo'lib kelganligi tarixiy asarlarda eslatib o'tilgan.

O'zbek xalq pedagogikasiga xos xususiyatlar - insonparvarlik, ochiq ko'ngillilik, saxovatlilik, poklik, to'g'ri so'zlik, haqiqatgo'ylik, rostgo'ylik, yaxshi qo'shnichilik, tinchliksevarlik, vatanparvarlik, baynalmilallik kabi fazilatlaridan iborat bo'lib, bu fazilatlar tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy shart-sharoitlar bilan belgilanadi va umumbashariy xususiyat kasb etadi. O'zbek xalq pedagogikasidagi ilg'or g'oyalar - yosh avlodni aqliy va jismoniy jihatdan yetuk, ma'rifatli, bilimli va kasb-hunarlamani egallagan, odob-axloq qoidalarini mujassamlashtirgan, barkamol inson qilib tarbiyalashdir. O'zbek xalq pedagogikasi urf-odat, an'ana va qadriyatlari bir avloddan ikkinchi avlodga og'zaki tarzda o'tadi, so'ngra og'zaki ijod va yozma adabiyot mahsuli maqol, masal, topishmoq, ertak, latifa, qo' shiq, lapar, askiya, dostonlar vositasida ommalashadi. Shu sababli ham, xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot, asrlar davomida yaratib kelingan xalq latifa va qo'shiqlari, lapar va askiyalari, hikmatlari, maqollar va masallar, ertaklar va dostonlarida o'zbek pedagogikasining zamini, fundamenti va yagona tarbiya vositasi bo'lib kelmoqda. Har bir jamiyatda yashagan xalq ruhi: do'stlik, birodarlik, mardlik, vatan va xalqqa sodiqlik g'oyalari ifodalangan, ulug'langan; ota-onaning o'zaro ahilligi, ular bilan farzandning o'zaro mehr-muhabbati, qadriyatini, eng yaxshi insoniy fazilatlarini tarannum qilingan. Ma'lumki, o'zbek xalq pedagogikasida farzandli bo'lish, o'z farzandini jasur, botir va barkamol inson qilib tarbiyalash alohida o'rin tutadi. Masalan, «oltin beshik», «Ilmxon», «olmos botir», «Dono qiz» ertaklarida va «Alpomish», «Rustamxon», «Murodxon», «Oysuluv», «Shirin va Shakar», «Kuntug'mish» dostonlarida farzand ko'rish baxtiga muyassar bo'lishlik eng yuksak insoniy 'orzu-havas ekanligi, u ota-onaga baxt-saodat, quvonch va ma'naviy-ruhiy kuch-quwat bag'ishlashi bayon etiladi. Darvoqe, bola ko'rish va tarbiyalash baxtiga muyassar bo'lgan

onalaming «alla» aytmaganligini tasavvur qilish mumkin emas. Abu Ali ibn Sino ona allasining tarbiyaviy ahamiyatini quyidagicha ta'riflaydi: «Bolaning talabini qondirmoq uchun unga ikki narsani qo'llamoq kerak. Biri - bolani sekin-sekin tebrating, ikkinchisi uni uxlatish uchun odat bo'lib qolgan musiqa-allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab bolalarning tanasi bilan badan tarbiyaga va ruhiyoti bilan musiqaga bo'lgan iste'dodi hosil qilinadi» Xalqimizda bolaning fe'latvori, badnafs, berahm bo'lishi yoki insofli, diyonatli, mehr-shafqatli bo'lishi uni tug'dirishga yordamlashgan ena (doya)ga va onaning sehrli hamda mehrli allasiga bog'liq degan naql borligi bejiz emas. Alla orqali ohaqalloqqa singdirilgan insoniy fazilatlar sog'lom avlod va barkamol shaxs kamolatida onalar va doyalaming mas'uliyati katta ekanligidan dalolat beradi. Demak, har qanday tuyg'uning alifbosi ona mehridan boshlanishini ko'rsatmoqda. Onani homiladorlik davridan e'tiboran uni to'g'ri parvarish etish, tegishli shart-sharoitlar yaratish va onaning ruhiy fiziologik sog'lomligi tug'iljak farzand salomatligini ta'minlashiga e'tibomi qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. A.Minovarov. Pedagogika. — Toshkent, O'qituvchi, 1996.
2. R.Mavlonova, O.To'rayeva. Pedagogika. — T, O'qituvchi, 2008.
3. www.ziyouz.com

CHET TILI DARSLARINI O'RGANISHDA O'QISHNING O'RNI

Ergasheva Gulshod Salomiddin qizi,
Samarqand davlat universiteti. Talabasi
gulshod.ergasheva7932@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi kunda chet tilini o'rganishga bo'lgan talab ortib boryapti. Ana shunday bir davrda chet tilini turli xil usullardan foydalangan holda o'rganish mumkin. Shulardan chet tilini o'qib o'rganishning o'ziga xos ahamiyati va qulayliklari xususida fikr yuritimiz. Chet tilini o'rganishdagi dastlabki qilinadigan ish so'zlarni to'g'ri o'qiy olish ko'nikmasini shakllantirish hisoblanadi.

Kalit so'zlar: O'qish, o'qib o'rganishdan maqsad, o'qish vositasi, o'qishning turlari, o'qishning formalari.

Chet tili darslarini o'quvchiga o'rgatishda turli metod va usullardan foydalaniladi. Shulardan biri bu o'qitib o'rgatish metodi hisoblanadi. Chet tilida o'qish malakalarini hosil qilishda o'qishning ahamiyatini aniqlab olishimiz kerak. Bugungi kunga kelib, chet tili o'rgatishda o'qishning 2 funktsiyasi mavjud:

1. O'qish - chet tili o'rgatishda maqsad hisoblanadi;
2. O'qish - chet tili o'rgatish vositasi.

Birinchi funktsiyani ko'rib chiqaylik. Bunda o'quvchining chet tilini bilish darajasini belgilab beruvchi omil sifatida dastlab o'qishi hisobga olinadi va aynan mana shu jarayondan keyingina so'z qo'llash, uni to'g'ri ifodalash ko'lamini kengaytiriladi. Bu esa o'qish vaqtida kitobxon (o'quvchi) oldiga qo'ygan maqsaddan kelib chiqadi. [1.139]

Shunga ko'ra o'qish jarayonidagi situatsiya turlicha bo'lishi mumkin.

Matndan biron bir ma'lumot olish uchun o'qish;

Matndan kerakli ma'lumot olish bilan birga uni ayni paytda boshqa kishiga uzatish;

Bunda, birinchi holatda, ovozsiz o'qishga o'rgatilsa, ikkinchi holatda ovoz chiqarib o'qish tavsiya qilinadi. Demak, o'qish qay ko'rinishda olib borilishi ham ahamiyat kasb etadi. Masalan, o'rta maktabda ovozsiz o'qishga o'rgatish kerak, chunki ovoz chiqarib o'qish ayrim soha vakillariga xosdir. [1.140]

Ko'pchilik chet tili fanini o'rganuvchilar uchun asosiy maqsad biron ma'lumotga ega bo'lish hisoblanadi. Bu esa ovozsiz o'qish malakalarini o'stirishni talab etadi.

Matn ma'lumot olish uchun o'qilganda o'qishning quyidagi 3 turi farqlanadi: [1.151]

- a) Ko'zdan kechirib chiqish;
- b) Sinchiklab o'qib chiqish;
- c) Tanishib chiqish (izohlash kerak).

"a"punktida ya'ni ko'zdan kechirib chiqilganda o'qilayotgan tekst (maqola, kitob)ning tuzilishi haqida tushunchaga ega bo'lish maqsad qilib qo'yiladi. Buning uchun esa kirish qismini ba'zi abzatslarini yoki ayrim gaplarni tezda o'qib, ya'ni ko'zdan kechirib chiqish yetarli.

O'qishning "tanishib chiqish" turida o'quvchi o'qilayotgan matn, maqola yoki kitobning aniq mazmunini bilishni maqsad qilib qo'yadi va butun diqqatini asosiy (ma'lumotga) axborotga qaratadi, shuning uchun ham o'qishning bu turi ba'zan butun mazmunini qamrab olishga qaratilgan o'qish ham deb ataladi.

O'qishning 3-turida, ya'ni sinchiklab o'qilganda o'quvchi matndan anglashilayotgan mavzu bilan to'la taninib, uni analiz qilib va olingan axborotni kelgusida qo'llanilishi aniq maqsad qilib qo'yiladi. O'qishga o'rgatishda o'qishning tezligi masalasi ham katta ahamiyatga ega, biz quyida unga qo'yilgan talablarni ko'rib chiqamiz. [1.162]

1)"Tanishib chiqishga" qaratilgan o'qish turida matnni tushinish darajasi shu matndagi asosiy faktlarning 70%ni o'z ichiga olishi kerak. Asosiy axborotni tushunish aniq bo'lmog'i lozim, o'qish tezligi 180-190 ta so'zdan iborat, (minutiga).

2)"Sinchiklab o'qish" turida mazmunni tushinish 100% bo'lmog'i kerak. Bunda eng muhimi

o'qilayotgan matn, maqola yoki kitobdagi axborotni to'liq tushinish talab etiladi. O'qish tezligi ikkinchi darajali, lekin u minutiga 50-60 ta so'zdan kam bo'lmasligi kerak.

3)"Ko'zdan kechirib chiqish" o'qishning bu turida o'quvchidan keng hajmdagi til materialiga ega bo'lishlik talab etiladi. Shuning uchun ham o'rta maktabda o'qishning bu turini ayrim elementlarinigina o'rganish talab etiladi. Masalan: mantning temasini aniqlash kabi. Shuni aytib o'tishi kerakki, o'qishga o'rgatish ya'ni chet tili o'qish amaliy maqsadni amalga oshirishga yordam beradi.

O'qish - chet tilini o'rgatish vositasi. O'qish chet tili o'qitishning effektiv vositasi bo'la oladi. Masalan: til materiali ko'rish sezgilari orqali idrok etilganda xotirada yaxshi saqlanishi ilmiy jihatdan asoslangan. Shuning uchun ham yuqori bosqichda (8-9-10-sinflar) matnlarini o'qish o'quvchilarning lug'at boyligini o'stirish usullaridan biri hisoblanadi. [2.65]

O'qish jarayonida eslab qolish 2 xil bo'ladi:

1. Ixtiyorsiz —tanishib chiqish

2. Ixtiyorli - diqqatda o'quvchilarning diqqati ongli ravishda ma'lum bir vazifaga qaratiladi.

Chet tilini o'qish "Til tajriba"sini hosil qilishga yordam beradi. O'qish nutq o'stirishga ham yordam beradi.

Masalan: ovozsiz va ovoz chiqarib o'qishda gapirishda ishtirok etadigan barcha analizatorlar qatnashadi. Ayniqsa, ovoz chiqarib o'qish katta ahamiyatga ega. Masalan:

1) Talaffuzni o'stirishda;

2) Gapirish malakasini hosil qilishda qimmatli mashq hisoblanadi. (ko'rish signallari ovoz signallariga aylanadi).

O'quvchilarga berilgan yordamning xarakteri va darajasiga ko'ra lug'at yordamida va lug'atsiz o'qish farqlanadi. [2.70]

Tayyorlangan va tayyorlanmagan o'qish forma turlari tashkil qilish formasiga ko'ra mana shunday ko'rinishlarda olib boriladi:

1. Sinfda va uyda o'qish turlari;

2. O'qituvchini topshirig'iga ko'ra o'qish;

3. O'z ixtiyori bilan o'qish;

4. Frontal o'qish (hamma bir tekstni o'qiydi);

5. Individual o'qish.

O'qish uchun tanlangan matnlar o'quvchilarni qiziqishini va yoshini hisobga olgan holda tanlanmog'i kerak.

1. O'qishga o'rgatish - nutq faoliyatiga o'rgatishdir. (Ba'zan o'qishni chet tili o'qitish vositasida qo'llashga zo'r beriladi. Bu esa o'qishni nutq faoliyatining turi sifatida o'rgatishga to'sqinlik qiladi).

2. O'qishga o'rgatish, o'rganish, bilish asosiga qurilmog'i lozim. (eng muhimi axborot olish. Buning uchun esa matnlar mazmuniga katta e'tibor bermoq kerak. Shuning uchun ham o'qish uchun tanlangan matnlar o'quvchilar uchun qiziqarli bo'lishi kerak). Bu matnlar o'quvchilarda aktivlik uyg'otishi kerak.

3. Chet til o'qishga o'rgatish o'quvchilarning ona tili o'qishdagi tajribasiga suyanmog'i lozim. Odatda ona tilida o'qilganda ko'proq ovoz chiqarib o'qiladi. Ingliz tili o'rgatishda ham o'qishning bu turini ertaroq, masalan: IV sinf o'quvchilari tovush-harf belgilarini o'rganib olgandan so'ng boshlagan ma'qul.

Bunda asosiy matnlar olinishi kerak.

O'qilganni tushunishda o'quvchilar til strukturalarini yaxshi egallagan bo'lishlari kerak. Til strukturalarining (gram.) vazifasi ma'noni ifodalab berishdir. Ularni yaxshi egallash esa o'qish jarayonini osonlashtirib va tezlashtiribgina qolmasdan gaplarni turli sintagma va ma'naviy guruhlariga bo'lib ular o'rtasidagi munosabatni ham o'rgatadi. Bu esa matnni to'la tushunishga yordam beradi. [3.12]

O'qish jarayonida asosan 3 vazifani yechish kerak.

1. Grafik belgilarini dekodlashtirib ma'noga aylantirish; ya'ni, bunda matndagi ishoralar, belgilar, yoki tushunilmayotgan so'zlar to'liq yechilib, tushunarli holga keltiriladi.

2. Matndagi aniq axborotni ajratib olish;

3. Matndagi aniq axborotni aniqlab olish;

Xulosa qilib olinganda, chet tilini o'rganishda o'qish eng oldingi o'rinda turadi. Bunda o'quvchining o'rganayotgan tili bo'yicha yetarli ko'nikmaga ega bo'lgunga qadar qo'llaniladigan samarali uslub hisoblanadi. O'qish qay tartibda olib borilsa, o'rganuvchining nutqiy bilim darajasining shu darajada rivojlanishini belgilab beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Рогова Г.В. - Методика обучения английскому языку. М. «Просвещение», 1977

2. Xoshimov U. X va Yakubov I. Y. —Ingliz tili o'qitish metodikasi. T. "O'qituvchi", 1995.

3. Jalolov J. Ingliz tili o'qitish metodikasi. T. "O'qituvchi" 1996.

КАСБИЙ РЕФЛЕКСИЯНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Камалова Зулфия Хасановна
Мирзо Улуғбек номидаги ЎзМУ

Annotation: In the conditions of intensive global information space, pedagogical activity is characterized by a fairly high level of spontaneity, unpredictability, and ambiguity of possible solutions to professional problems. In such conditions, its effectiveness largely depends on the teacher's perception of feedback about the course of learning educational material, as well as how students perceive its behavior.

Аннотация: В условиях интенсивного глобального информационного пространства педагогическая деятельность характеризуется достаточно высоким уровнем спонтанности, непредсказуемости и неоднозначности возможных решений профессиональных проблем. В таких условиях его эффективность во многом зависит от восприятия учителем обратной связи о ходе изучения учебного материала, а также от того, как ученики воспринимают его поведение.

Калит сўзлар: рефлексия, касбий рефлексия, рефлексия предмети, рефлексия мотивлари, рефлексив кўникма ва ҳаракатлар.

Янгилаиб бораётган жамиятнинг иқтисодий ва сиёсий соҳаларида юз бераётган ўзгаришлар билан боғлиқ ҳолда, ижтимоий соҳаларда табиий ўзгаришлар юзага келади. Таълим замонавий жамиятда яшашга тайёр бўлган замонавий инсонни тарбиялашга мўлжалланган. Бу замонавий талабларга жавоб берадиган, хусусан, ўзини ўзи ривожлантиришга, мустақил ўрганишга, малакасини мунтазам оширишга қодир ўқитувчи болага замонавий жамиятнинг тўлақонли аъзоси бўлишига ёрдам бериши лозим.

Замонавий ўқитувчининг касбий фазилатларига талаблар йил сайин ортиб бормоқда. Фақат илгари ишлаб чиқилган намуналар ва ишлаш усуллари такрорлаш эмас, балки янги, ижодий ёндашувларни ишлаб чиқиш, профессионал ва шахсий режаларда доимий ўз-ўзини ривожлантириш талаб этилади. Ўқитувчининг муҳим профессионал сифати рефлексив қобилиятидир.

Рефлексия муаммосини таҳлил қилиш уни шахснинг, субъектнинг ўзига хос идеал фаолияти, деб ҳисоблашга имкон беради. Шу муносабат билан тадқиқотчилар қуйидаги мазмун жиҳатларни ажратиш кўрсатадилар:

- рефлексия предмети;
- рефлексия мотивлари;
- рефлексив кўникма ва ҳаракатлар [1, 2].

Мутахассис ҳаётининг хилма-хил жиҳатлари, унинг натижалари, ўзгалар томонидан баҳоланиши ва ўз-ўзини ҳурмат қилиш, ўз хусусиятлари, қобилиятлари ва бошқалар касбий рефлексия предмети бўлиши мумкин. Рефлексия предметига, одатда, интеллектуал ва предметли (ташқи) индивидуал фаолият, шахсий кечинмалар, мотивлар, ҳаёт фаолиятининг мазмуни, шахслараро мулоқот ҳамда шахслараро таъсирнинг мазмуни ва бориши, биргаликдаги (гурухий) фаолият оқимининг хусусиятлари қиради [3].

Актуализация мотивлари интеллектуал ва объектив фаолиятни бажаришдаги қийинчиликлар, муаммолар, зиддиятлар, шахслараро мулоқот ва ўзаро муносабатлар, ҳаёт ва тажрибаларнинг зиддиятли маънолари ва уларга ҳамроҳ бўлган мотивларнинг пайдо бўлиши, амалга ошира олмаслик ёки фаолиятнинг кечишидаги қийинчиликлар пайдо бўлиши билан боғлиқ.

Касбий рефлексияда тегишли кўникма ва ҳаракатларни аниқлаш осон иш эмас. Бунинг учун олимларнинг рефлексия фаолияти механизмлари муаммосини таҳлилимурожаат қиламиз. Психологияда рефлексив механизмлар, рефлексиянинг муҳим жиҳатлари бўлган компонентларни аниқлаш ва таснифлашда ягона ёндашув йўқ. Шу билан бирга, ўрганилаётган ҳодисанинг механизмлари масаласини ҳисобга олиб, шуни таъкидлаш керакки, гарчи тушунчанинг ўзи жуда эркин талқин қилинган бўлса ҳам механизм атамасининг ўзи психологик адабиётларда кенг қўлланилади. Бироқ, бу атамани қўллаш аллақачон психологияда анъанавий бўлиб келган ва баъзи муаллифлар таърифлар бўлмаса, бу тушунчанинг мазмуни ҳақида ҳеч бўлмаганда тасаввурларни шакллантиришга ҳаракат қилишади.

Психологик механизм атамаси ҳар доим муайян руҳий жараён билан боғлиқлик ва моддий субстрат билан ажралмас алоқани назарда тутди.

С.В.Рибников касбий рефлексиянинг етакчи мазмунли механизми мутахассис ўзини субъектив муносабатлар даражасида турли нуқтаи назарларни кўриш, яъни ўз-ўзини билиш жараёнида субъектив нуқтаи назардан четга чиқиш, бошқаларнинг позициясидан қараш қобилиятидир. Бундан ташқари, муаллиф Мен-назорат қилувчи ва Мен-ижро этувчи ўртасидаги иерархик ўзаро таъсирнинг функционал тизимини ифодаловчи фаолиятни рефлексив равишда ўз-ўзини тартибга солиш механизмларини ажратади. Бу ўзаро таъсир мутахассиснинг ўзини рефлексив акс эттиришига асосланган бўлиб, субъект Мен-назоратчидан фойдаланиб, ўзининг долзарб ҳаракатлари, хулқ-атвори таҳлили объектини аниқлайди ва ўзини ижрочи сифатида бошқаради. Шунингдек, касбий рефлексия жараёнини ҳисобга олиб, тадқиқотчи ўз тартиб-қоидаларининг энг оддий процедураларини ажратади:

ўз касбий фаолиятини мақсадли ва тизимли тадқиқ этиш;

ўз касбий фаолиятини тизимли танқидий таҳлил қилиш;

ўз касбий фаолиятида юзага келиши мумкин бўлган асоратлар, хатолар сабабини қидириш ва қайта қуриш;

тадқиқот ва танқидий таҳлил натижаларига қараб ўз касбий фаолияти мезонини қайта қуриш [4].

Б. З. Вулфов, рефлексиянинг мазмун хусусиятларини тасвирлаб, унинг типик тартибларини аниқлайди:

фаолиятини ўрганиш;

фаолият танқиди ёки асорати пайдо бўлиш сабабларини қидириш вақайта тузиш;

танқид натижаларига қараб фаолият меъёрини қайта қуриш.

Бундан ташқари, олимнинг фикрига кўра, касбий рефлексиянинг тузилиши асосан қуйидагиларни ўз ичига олади:

коммуникатив рефлексия, яъни рефлексив кутишларга мос келадиган Мен рефлексияси; ижтимоий-перцептив рефлексия, яъни рефлексив тасаввурларга мос бошқа Мен рефлексияси;

ўзаро таъсир вазиятида рефлексия.

Назарий таҳлил натижалари асосида тадқиқотчи яхлит ҳаракатга кирадиган касбий рефлексия моделини кўриб чиқади. Рефлексив ҳаракатни кенгайтиришнинг биринчи шарты – бу бутунлай тўхташ, ўз хатти-ҳаракатларини бир томонлама идрок этишни тўхташидир. Кейинчалик, унинг айрим муҳим нуқталарини қайд этиш ва ажратиш, ҳаракатлар тизимини асослаш, яъни бевосита таассуротлар тилидан умумий қоидалар, тамойиллар, схемалар тилига таржима қилиш учун амалга оширилади.

Натижада, ўз фикри, хатти-ҳаракатларига нисбатан мумкин бўлган позициялардан мақбул равишда четлашиш амалга оширилади. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, касбий рефлексияга эга бўлган мутахассис тегишли ҳаракатларни режалаштириш босқичида ҳам, бевосита амалга ошириш вақтида ҳам ўз ҳаракатларини тартибга солиши мумкин. Бунда режалар, одатлар ва битимларни ўзгартириш ва ижтимоий ҳаётни тартибга солиш имконини берувчи ўзаро ҳамкорликнинг ўтган тажрибасини акс эттириш муҳим рол ўйнайди. Тафаккур билим ва ҳаракат ҳақидаги билимлар сифатида ҳаракат устидан ижтимоий ўзаро таъсир вазиятига мос келадиган хулқ-атворни қуришга эмас, балки бу ҳолатни мақбул йўналишда ўзгартириш ва ривожлантиришга ҳам имкон беради.

В.А.Метаева ўз тадқиқотида, биринчи навбатда, рефлексияни педагогнинг интеллектуал фаолияти билан боғлайди. Унинг фикрига кўра, ҳар қандай рефлексия тури интеллектуал компонентнинг мавжудлигини назарда тутди. Рефлексиялаш қобилиятининг таркибида бу жуда муҳим, чунки инсонга ўйлашни ўргатиш мумкин эмас, фақат бу жараённи ривожлантириш мумкин. Кейинги муҳим таркибий қисм шахснинг ривожланиши ва ижтимоийлашуви жараёнида шаклландиган, унинг ақлий ривожланиши билан боғлиқ бўлган экзистенциал-амалий, яъни рефлексив кўникмалардир. Рефлексия қобилиятининг бу икки таркибий қисми зарурий ҳисобланади, лекин унинг шахс ҳаётида амалга ошиши учун етарли эмас. Шахснинг билишга, ўз-ўзини билишга, ўз-ўзини амалга оширишга бўлган мотивацияси зарурий шарт бўлиб, у рефлексия қобилиятининг мотивацион таркибий қисми сифатида белгиланади.

В.Д.Гаврилов, рефлексияни ходимнинг касбий такомиллашиш механизми деб ҳисоблайди,

унинг икки асосий жиҳатини аниқлайди:

назорат ва баҳолаш;

конструктив ва ижодий.

Улардан биринчиси фаолият жараёнининг боришини кузатиш, мақсадларнинг реаллиги ва уларга эришиш воситаларининг мослигини баҳолаш, олинган натижаларни асл мақсад билан таққослашдан иборат. Хусусан, назорат ва баҳолаш механизми ўз-ўзини кузатиш, ўз-ўзини баҳолаш, мақсадларни аниқлаш, баҳолаш ва уларнинг бошқалар томонидан эришилишини кузатишдан иборат.

Иккинчидан, конструктив-ижодий механизм фаолиятини амалга оширишнинг юқори, ижодий даражасида ишлайди. Рефлексия объекти предметли, интеллектуал фаолият, ижтимоий муносабатлар, шерик шахси, рефлексия субъекти шахсияти бўлганда, фаолият тузилиши, асослари ва ҳаёт мазмунини англаш, мулоқотдаги шеригининг моҳият хусусиятлари ва хулқ-атвор омиллари муҳим нуқта саналади ва бунинг асосида онг (қайта англаш) ва ўз-ўзини англаш ёки ўзаро таъсир ва фаолиятни қайта куриш амалга оширилади. Шу билан бирга рефлексия ҳаракатнинг мантиқий шаклини олдиндан ўйланган, мақсадга йўналтирилган мантиқий англаш, табиий кўрсатмалар ва фаолият асосларини, хулқ-атвор, муносабат, ҳолатни ўрнатишга қаратилган махсус фаолиятдир. Инсоннинг ўзига мурожаатини амалга оширувчи барча ҳаракатлар рефлексив бўлмайди, фақат уларнинг намоён бўлиш хусусиятлари эмас, балки инсоннинг ўз ҳаракатлари асосларини аниқлашга қаратилган ҳаракатлар рефлексив саналади [5].

Шундай қилиб, юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, тадқиқотчиларнинг аксарияти, касбий рефлексияни такомиллаштириш функцияси, рефлексив жараёнларнинг кечишидан хабардорлик, педагогик фаолияти ва унинг субъектини ривожлантириш, рефлексия жараёнларини онгнинг идеал объектига йўналтириш каби мазмун хусусиятларини киритади. Касбий рефлексиянинг кадриятли-мотивацион, коммуникатив, интеллектуал, проектив, ташкилий каби асосий мазмун хусусиятларини ажратади, бу педагогга касбий фаолият объектларини адекват акс эттириш ва англаш имконини беради, ўзини эса бу фаолият субъекти сифатида талаба шахсини ўзаро таъсир субъекти сифатида белгилайди. Ўрганилаётган ходисанинг мазмун хусусиятлари ўз моҳиятига кўра умуман педагогик фаолиятни амалга ошириш самарадорлигини кўп жиҳатдан белгилаб беради ва бўлажак педагогнинг касбий рефлексиясини ривожлантиришни таъминлайди.

Адабиётлар рўйхати

1. Буюкас Т.М. Системная рефлексия и ее психотехническое обеспечение в процессе профессионального становления // Вестник Московского университета. - 2017. - № 1. - С. 105-120.

2. Киреева Н.Н. Принятие решений и рефлексия как проявление интеллектуальной компетентности студентов технических и гуманитарных специальностей. // Вестник Санкт-Петербургского Университета. - 2010. - №2. - С. 258-266.

3. Гаргай В.Б. Рефлексивная педагогика как путь становления и развития профессиональной компетентности учителя. // Сибирский педагогический журнал. 2009. - № 7. - С. 344-358.

4. Рыбников С.В. Особенности становления профессиональной рефлексии студентов. // Теоретические и практические проблемы психологии: Материалы III Всероссийской научной конференции. - Ставрополь: 2009. - С. 308-310.

5. Гаврилов В.Д. Рефлексивная деятельность как механизм профессионального совершенствования. // Актуальные вопросы высшего образования. - 2003. - №2. - С. 78-83.

SINF VA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA INTERAKTIV O'YINLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Abduramonova Feruza Abdurasulovna

Toshkent viloyati Bo'ka tumani 1-sonli umumiy
o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi
va uning o'quvchisi **Alisherova Charosxon Elyor qizi**
Telefon: +998 99 825 77 24

Annotatsiya: Quyidagi ilmiy maqolada sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda interaktiv o'yinlarni tashkil etish metodikasi ya'ni – darsdan tashqari faoliyat tizimi o'qitishning nazariy va amaliy tizimini to'ldirishi, o'quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik roli quyidagi pedagogik vazifalarni hal etish imkoni haqida ilmiy tahlil qilishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: "Aqliy hujum", "Ishchanlik o'yini", "Rolli o'yin", "Munozara", "Ta'qidiy fikrlash", "Bumerang", "Arra", "Zanjir", "Sinkveyin", "Pinbort", "Muzyorar".

Darsdan tashqari faoliyat tizimi o'qitishning nazariy va amaliy tizimini to'ldiradi. Uning asosiy vazifasi o'quvchilarning o'qishdan tashqari bo'sh vaqti mobaynida o'zini – o'zi tarbiyalash va ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanish uchun oqilona taqsimlashga yordam berishdir.

Boshlang'ich ta'limda darsdan tashqari faoliyatni zamonaviy tashkil etish ijodiy jarayon bo'lib, tarbiyachidan chuqur bilim, malaka va xohish talab qilgani kabi o'quvchilardan ham ularning intilishlari va ehtiyojlarini talab etadi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda kasbga yo'naltirish ishlari texnologiyasining funktsional tuzilmasi ijtimoiy ishlab chiqarish munosabatlarining, jamiyatda mavjud kasblar doirasining kengayib, chuqurlashib hamda murakkablashib borishi o'z – o'zidan shaxsga ta'lim berish, dunyoqarishini shakllantirish, kasb tanlashga yo'llash hamda ishlab chiqarish jarayonidagi faol ishtirokining kafolati bo'lgan kasbiy malakalarini shakllantirish jarayoniga nisbatan yangicha samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam bo'luvchi ehtiyojini yuzaga keltiradi.

Ma'lumki, ta'lim tizimi jamiyatda shakllangan muayyan ehtiyoj asosidagi ijtimoiy buyurtmani bajarishga yo'naltiriladi. Ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasida barkamol avlod shaxsini shakllantirish, uni kelajak hayotda o'z o'rnini topishi va raqobatbardosh kasb egasi sifatida tarbiyalash talabi ijtimoiy buyurtma sifatida yuzaga kelmoqda. Davr talabi ta'lim oluvchini ta'lim jarayonining sust tinglovchisi bo'lishdan faol ishtirokchisiga aylantirishni taqozo etmoqda.

O'quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik roli quyidagi pedagogik vazifalarni hal etish imkonini beradi:

– o'quvchida bo'lajak kasbi to'g'risidagi bilimlarni va ma'lumotlarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojini qaror toptirish;

– kasb tanlashga nisbatan ongli yondashuvni shakllantirish; - mustaqil faoliyat yuritish ko'nikmalarini shakllantirish;

– o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish, nazariy va amaliy bilimlar mohiyatini tahlil etish, ular borasida xulosalar chiqarish, umumlashtirish hamda ularni o'z amaliy faoliyatiga tadbiiq etish ko'nikmalarini yuzaga keltirish va takomillashtirish.

O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llashda ta'lim shakli, metod va vositalarning ahamiyati katta. Zero, ular o'quvchining imkoniyatlarini yuzaga chiqarish bilim, ko'nikma va malakalarini bo'lajak faoliyat sohasi talablari asosida shakllantirish uchun shart-sharoit yaratib beradi. O'z navbatida o'quvchilarning yosh, psixologik, fiziologik xususiyatlari, bilim darajasi, dunyoqarashining ko'lami hamda ularning faolligi samarali, ilg'or, no'anaviy ta'lim shakli, metod va vositalarini tanlash, ulardan maqsadga muvofiq darajada foydalanish uchun turtki bo'ladi.

Ta'lim jarayonining mazmuni asosida ta'limning shakl va metodlari belgilanadi. Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarning hal etilishi mashg'ulot mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash, ularda chuqur bilim dunyoqarashni hosil qilish ishiga xizmat qiladi.

Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarning hal etilishi mashg'ulot mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash, ularda chuqur bilim dunyoqarashni hosil qilishiga xizmat qiladi.

Shu o'rinda hozirgi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda.

Interaktiv mashg'ulotning asosiy metodlariga: "Aqliy hujum", "Ishchanlik o'yini", "Rolli o'yin", "Munozara", "Taqidiy fikrlash", "Bumerang", "Arra", "Zanjir", "Sinkveyin", "Pinbort", "Muzyorar" va h.k.

Shuni ta'kidlash joizki, interaktiv mashg'ulotlarda shakl va metodlar birgalikda mavjud bo'lib, ularni shartli ravishdagina ajratish mumkin. Interaktiv mashg'ulotlar aniq rejalashtirilgan holda dars maqsadini belgilab, dars loyihasi ishlab chiqilgandan keyingina amalga oshiradi.

Xulosa shuki, o'quv jarayonida samaradorligini, kafolatini ta'minlashning yagona yo'li ta'lim oluvchining shaxsiy faolligiga erishishidir. Buning uchun ta'lim-tarbiya jarayonida, xususan, boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – T.: 2001.
2. Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'l-lash. 13.00.02-Mehnat ta'limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss.Guliston. 2004.
3. Mavlonova R.A., Raxmonqulova N. "Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi" – T.: Ilm-Ziyo 2009 y.

ТОПИШМОQLAR ORQALI TARBIYANI SHAKLLANTIRISH

Komilova Zulayho Abdusamatovna

Namangan shahar 50-maktab

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

tel: 93-495-56-38

e-mail: komilova@mail.ru

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga topishmoqlar o'rgatish metodi-kasi, topishmoqlar orqali o'quvchilarga tarbiya berish usullari yuzasidan tavsiyalar berilgan

Kalit so'zlar: topishmoq, ahloqiy tarbiya, o'quvchi tarbiyasi, zukkolik

Jamiyatning barcha sohalariga mos topishmoqlar yaratilgan. Bu bola tafakkurini, bilimini, so'z boyligini oshiradi. Yangi topishmoqlar bolalarni ko'roq bilishga undaydi. Yangi topishmoqlar hamma narsalar haqida yaratilgan. Masalan, transport, qurilish mashinalari, asboblari va materiallari haqida, obodanchilikka oid, harbiy mudofaaga oid, maktab va o'quv qurollariga oid, cholg'u asboblari haqida, osmon, er, suv, odam va uning ahzolari haqida, hayvonlar haqida parranda va qushlar haqida, hasharot, daraxt, mevali daraxtlar, mevalar, ekin va o'simliklar, poliz ekinlari, oziq-ovqat, kiyim-kechak va uy jihozlari va xo'jalik asboblari, hazil o'yin so'roqlar haqida turli-tuman qiziqarli topishmoqlar yaratilgan. Topishmoqlar hamma davrda yaratilgan. Adabiyot tarixiga nazar solsak, topishmoqlarning adabiyot va san'at taraqqiyotiga barakali ta'sir etadi. Bugungi kunda topishmoqlar juda katta ahamiyatga, ma'rifiy-madaniy, tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ular bolalar va yoshlarimizning fikri doirasini kengaytirish, topqirligini oshirish, muhokama qobiliyatini o'stirishning muhim estetik vositasidir. Har bir tajribali o'qituvchi har bir dars rejasiga topishmoq o'yinlari yoki topishmoqli masalalar berish rejasini tuzib olsa, bolalarning darsga bo'lgan qiziqishi ortadi. Eng yaxshi, tajribali o'qituvchi o'z oldiga yana, o'quvchining rahmdillik, o'zgaralarga yordam bera olish, o'zgaralar mehnatini hurmat qilish, buyumlarni avaylab ishlatish qobiliyatlarini tarbiyalashni ham maqsad qilib qo'yadilar. Shu bilan bir qatorda o'quvchi nutq boyligini oshirib boradilar. Ahloqning halollik, to'g'ri so'zlik, odillik kabi me'yorlariga rioya qilish masalasi esa umuman chetda qolardi. Bunga birinchi sabab shu ediki, bu me'yorlar o'ziga xos emas, umuminsoniy qadriyatlar deb hisoblanardi, ikkinchidan esa, kichkintoylar odobining tashqaridan ko'rinishi bu me'yorlar talabiga mos kelar edi. Biroq keyingi yillarda olib borilgan maxsus tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, birinchi odobning yaxshi tashqi ko'rinishiga ishonib bo'lmas ekan. Bolalar odobining bu qoidalarga o'z yoshlariga xos kattalarga quloq solish odati kuchi biangina rioya etadi, xolos. Ular bu qoidalarni kattalar bilan munosabatda buzmasalarda, o'z tengqurlari bilan muomalada buzishlari mumkin va bu o'qituvchi e'tiboridan chetda qolaveradi yoki bunga etarli ahamiyat bermaydi. Bu tadqiqotning ikkinchi muhim natijasi shuni ko'rsatadiki, bolaning maktab davridagi ahloqiy tarbiyadagi imkoniyatlari etarli baholanmaydi, demakki undan yetarlicha foydalanilmaydi ham. Ko'pchilik mualliflarning ma'lum qilishicha to'qqiz yoshga kirgan bola o'zini butunlay ahloqiy tuta olishi, ya'ni ahloqiy me'yorlarga tashqi nazoratsiz, majburlashsiz, o'z manfaatlari va nafsiga qarshi ravishda rioya qila oladi. Ko'pchilik bolalarda me'yorlarni buzishga ko'ngil ketishida o'zini tiya olish va erkin to'g'ri ahloqiy qaror qabul qila olishning ichki mexanizmlari mavjud bo'ladi va yig'ilib boradi. Me'yorlarga rioya qilishning dastlabki sharti bu bolalar tomonidan ahloqiy ko'rsatmalarning talablarini bilish va tushunishdir. Bu bilimlar bolaga o'zining va o'zgaralarning xatti-xarakatlarini ahloq talablariga mos kelishi nutqai nazaridan to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini baholashda asos bo'ladi. Baholash esa, hodisani qanday baholashni bilishdan tashqari, baholovchi shaxsning o'zigagina xos bo'lgan xolat-munosabatga ham bog'liqdir. Bolalarning ahloqiy qarashlari atrof muhitdagi munosabat kattalarning o'zaro muloqot shakli hamda badiiy adabiyot, xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida shakllanadi. Jumladan, Yu. Illarionovning "Bolalarni topishmoqniq toishga o'rgating" qo'llanmasi, X. Bobomirzaevning "O'zbek bolalar folklorining pedagogik mohmyati va o'quv-tarbiyaviy jarayonda ulardan foydalanish" mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasida ta'kidlanganidek bolalarning ruhiy ma'naviy olamini rivojlantirish uchun tahlil jarayonida ahloqiy tarbiyaga yo'naltirilgan, ko'rgazmalilik asosida qurilgan mashg'ulot mavzusi bilan aloqador bolalarning real bilishi imkoniyatlariga hamda qiziqishlariga xos, muayyan izchillikda murakkablik kasb etgan, bolalar faolligini oshirishga qaratilgan topishmoqlarda foydalanish

mumkin. Topishmoqlar borliqning keng sohalarini qamrab olganligi bois tarbiyaviy va didaktik imkoniyatlarga boydir. Shuning uchun bolalarni har tomonlama tarbiyalashda, jumladan, ularga ahloqiy tarbiya berishda turli mavzudagi topishmoqlardan unumli foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova R, To'raeva O, Xoliqberganov K. Pedagogika. –T.: O'qituvchi, 2001.
2. Mavlonova R , Raxmonqulova N. Boshlang'ich ta'limda innovatsiya. Metodik qo'llanma, TDPU, 2007.
3. R.Mavlonova, N.X.Raxmonqulova. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogika. TDPU, 2007.

USTOZLAR

Muruvvatova Muqaddam Umrqulovna

Toshkent viloyati Bo'ka tumani 1-sonli umumiy
o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi
va uning o'quvchisi Qurbonaliyeva Kumush Aziz qizi
Telefon: +998 99 476 63 26

Annotatsiya: Quyidagi berilgan bu ilmiy maqolada - Abdulla Avloniy, eng ulug' inson, ota-ona, Mirzo Ulug'bekning ustozlari haqida qisqacha ma'lumot berishga harakat qilngan.

Kalit so'zlar: Ustoz, Mirzo Ulug'bek, Ota-ona, hurmat, kitob, o'qish, muallim.

Siz birinchi „Alifbo“ darsligini kim yozganini bilasizmi? Bu – ulug' ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniydir. U kishi 1879-yilda Toshkentda tug'ilgan. Abdulla Avloniy haqida gapiradigan bo'lsak – o'zi maktab ochib, ko'p darsliklar yozgan. Bolalar uning „Birinchi muallim“ kitobidan ilk bor harf tanishgan. „Ikkinchi muallim“dan esa she'r va hikoyalar o'qishni o'rganishgan. Uning 1909 – 1917- yillarda bosilgan to'plamlari o'qish kitobi vazifasini bajargan. Shuning uchun Abdulla Avloniy barcha ustozlarning ustozlari deb hisoblaydilar. Biz ham birinchi bor qo'limizga qalam tutqazib, o'qish va yozishni o'rgatgan ustozimizni hamisha hurmat bilan yodda tutamiz.

Birinchi muallimim

Oftobimsiz, oyimsiz,
So'zlari muloyimsiz,
Omon bo'ling, doim siz,
Birinchi muallimim.
Darsda shovqin solmaymiz,
Yomon baho olmaymiz,
Biz sizni ardoqlaymiz,
Birinchi muallimim

Biz bo'lsak ahil, inoq,
A'lochi, kamtar, quvnoq
Sochingizga tushmas oq,
Birinchi muallimim.
Etolmasak sizni shod,
Ko'ngil uyingiz obod
Qarzdormiz umrbod,
Birinchi muallimim.

(Olqor Damin)

Shu o'rinda men eng ulug' ustozim haqida bir-oz to'xtalmoqchiman, meni tez-tez o'quvchilar bilan uchrashuvlarga taklif qilishadi. Shunda ko'pincha o'quvchilar „Sizning birinchi ustozingiz kim?“ – deb savol berishadi. Men ularga shunday javob beraman – Mening qo'limga ilk marta qalam-daftar tutqazgan, menga o'qish-yozishni o'rgatgan o'qituvchilarimdir deb – javob beraman. Ammo, kitobni eng ulug' ustozim degim keladi. Bolaligimda kitobni qo'limdan hech qo'ymas, unga boqib to'ymas edim. Kitob so'zining asl ma'nosini otalardan so'rab, aniq bilib oldim. Kitob so'zi kel, top, bilim ol ma'nolarini bildirar ekan. Kitob eng ulug' ustoz va qadrdon do'stidir.

Ota-ona ham ilk ustoz hisoblanadi – Inson uchun birinchi ustoz ota-ona hisoblanadi. Ota-onani hurmat qilish, ularni e'zozlab, xizmatlarini qilish har bir farzandning vazifasi deb o'ylayman. Ota-onangizni ranjitadigan so'zlar aytishdan doimo saqlanib. Ularni izzat-hurmat qilishga, duolarini olishga harakat qiling. Ularga yomon muomala qilishdan, achchiqlanib qarashdan o'zingizni saqlang. Har bir o'g'il-qiz buva-buvisi, otaonaning nasihatlariga doimo amal qilishi kerak.

Mirzo Ulug'bekning ustozlari haqida eshitganmisiz? yo'q deysizmi? Unday bo'lsa tinglang, rivoyat qilishlaricha, Mirzo Ulug'bek bolalik paytida Amir Temur Rumdan chaqirib keltirgan bir donishmanddan saboq olgan. Donishmandning bir odati bo'lib, saboq berish vaqtida boshini engashtirib, yerga qarab o'tirar ekan. Agar shogirdi biror jumlaning yanglish o'qisa, unga qarab qo'yar ekan. Bir kuni Mirzo Ulug'bek kitob o'qiyotgan edi. U: „Uddasidan chiqmagan narsangizni nega va'da qilasiz?“ degan jumlaning o'qigach, ustozlari unga bir qarab qo'yibdi. Mirzo Ulug'bek: „Ehti mol, yanglish o'qigan bo'lsam kerak“, deb jumlaning diqqat bilan qaytadan o'qibdi. Ammo ustozlari bu gal ham boshini ko'tarib, unga qarab qo'yibdi. Mirzo Ulug'bek saboqdan keyin bobosi yoniga kelib: – Bobojon, ustozimga biror narsa va'da qilgan bo'lsangiz, darhol va'dangizga vafodir qiling, – deb bo'lgan voqeani aytib beribdi. Amir Temur nabirasining hikoyasini eshitib: – Ustozingiz mendan Rumda qolib ketgan kutubxonasini olib kelishga odam yuborishimni iltimos

qilgan edi. Men va'da qilgan edim, ammo yodimdan ko'tarilib ketibdi, – debdi. So'ng shu zahotiy oq rumlik donishmandga bergan va'dasini bajo keltirish uchun farmon beribdi.

Xulosa shuki, aziz xalqimizning bir naqlida "Sen odamlarga bir yil yaxshilik qilmoqchi bo'lsang, bug'doy ek, o'n yil yaxshilik qilmoqchi bo'lsang, daraxt ek, yuz yil yaxshilik qilmoqchi bo'lsang, ta'lim-tarbiya ber" deyilgan. Shuning uchun ham ustoz deganda ko'nglimizda chuqur hurmat va ehtirom, cheksiz minnatdorlik tuyg'ulari, shu bilan birga hech qanday boylik bilan o'lchab, ado etib bo'lmaydigan qarzdorlik hissi paydo bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muxitdinova X. S. va boshqalar. O'zbek tili [Matn]: ta'lim rus va qardosh tillarda olib boriladigan maktablarning 7- sinfi uchun darslik. – T.: „O'qituvchi“ NMIU, 2017.–144 b.
2. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abdulla-avloniy-1878-1934>
3. <https://www.urgfiltma.uz/ru/news-and-events/399-ustoz-%E2%80%93-otangday-ulug%E2%80%98.html>

ДЕТСКИЙ ФОЛЬКЛОР КАК СРЕДСТВО ВОЗРОЖДЕНИЯ ТРАДИЦИОННОГО ФОЛЬКЛОРНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА

Олтмишева Муслима Музаффаржон кизи
студентка 2 курса направления русского языка
и литературы (в других языковых группах)
филологического факультета АГУ

Аннотация: Статья посвящена актуальной проблеме современного исполнительства – возрождению интереса к фольклорным культурным традициям. Анализируются формы существования детского фольклорного произведения, особенности проявления его признаков и свойств.

Ключевые слова: детский фольклор, музыкальный фольклор, прибаутки, считалки, колыбельная.

Annotation: The article is devoted to the urgent problem of modern performance - the revival of interest in folklore cultural traditions. The forms of existence of a children's folklore work, the peculiarities of the manifestation of its signs and properties are analyzed.

Key words: children's folklore, musical folklore, jokes, rhymes, lullaby.

Термин «детский фольклор», появившись в XX веке, используется для обозначения жанров двух различных групп: «фольклор для детей» и «фольклор детей». Область первой группы включает такие жанры, как колыбельные песни, пестушки, потешки, прибаутки, считалки. Жанрам именно этой группы мы уделим особое внимание.

Существуют разнообразные образцы музыкального фольклора, предназначенные для детей разного возраста. Музыкальные произведения, предназначенные для самых маленьких, – незамысловатые пестушки, обращенные к тельцу ребенка, к его первым движениям, к развитию его эмоциональной отзывчивости и выработке первых осознанных звуков. Подробную характеристику данным жанрам дает в своем исследовании А.Н. Мартынова [1]. Пестушки направлены на развитие у малыша координации движений, закрепления двигательных навыков, эмоциональной отзывчивости.

Еще один вид ранне-музыкального общения с ребенком – потешка, песенка-приговорка, сопровождаемая игрой с пальцами, руками и ногами ребенка. Потешки и пестушки представляют из себя небольшие стишки и песенки, которые побуждают ребенка в игровой форме к действию, одновременно производя физические движения, стимулирующие моторные рефлексы. Потешки помогают развить мелкую пальцевую моторику ребенка, а также активизируют его эмоциональную сферу. Самыми известными из произведений данного типа являются «Сорока» и «Ладушки».

Большой популярностью сегодня пользуются и другие образцы детского фольклора, прибаутки и считалки: короткие стихотворные истории с элементами игры, шутки, помогающие расширить представления ребенка об окружающем мире, направленные на пробуждение его эмоциональности, фантазии и воображения. В исполнении данных произведений очень важна четкая метро ритмическая и ладовая организация, а также яркое художественно-образное исполнение. Прибаутка, по определению В.И. Даля, «короткий смешной рассказец, анекдот» [2, с. 5270], небольшая по объему стихотворная сказочка с ярким динамичным сюжетом, основными героями которого в большинстве становятся ожившие животные, насекомые, птицы. Среди самых распространенных можно назвать «Петушок», «Сорока – белобока». Сегодня эти вокальные жанры детского фольклора переживают поистине второе рождение в связи с использованием их в многочисленных программах по раннему комплексному развитию детей.

Тем не менее можно с уверенностью говорить о том, что в исполнении данного вокального жанра практическая функция оказывается преобладающей. Поэтому народные певцы-исполнители с недоумением встречают факт возросшего интереса собирателей фольклористов к этому жанру и не всегда соглашаются включать их в свое выступление на этнографических фестивалях, как, впрочем, и других произведений приуроченного бытования, т. е. исполняемых в связи с определенной жизненной ситуацией, с определенным трудовым или игровым действием.

Ярко выраженная функциональность колыбельной обуславливает ее стилистические особенности, выбор средств выразительности: речитативность или напевность в мелодии; агогику, стабильность в ритме и метре; доминирование одних средств над другими. Физическое движение укачивания (на руках или в люльке) заменяется адекватным ритмическим и мелодическим движением песни, так же как утилитарное понятие «усыпить ребенка» получило образный синоним «убаюкать». Главными выразительными средствами колыбельной можно назвать тихое спокойное звучание, небольшой диапазон мелодии, интонационно-ритмическое однообразие многократно повторяющегося короткого напева.

В настоящее время большое внимание уделяется возрождению культурных фольклорных традиций в разных видах искусств. Многими исполнителями делается попытка возвращения к фольклорным аутентичным традициям, в том числе и через обращение к детскому фольклору. Возросший интерес к разнообразным видам и жанрам детского фольклора свидетельствует об усилении общей тенденции осмысления своей национальной и культурной идентичности, стремлению к осмыслению традиционных фольклорных жанров.

Литература:

1. Мартынова А.Н. Потешки, считалки, небылицы. М., 1989.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. М.: Directmedia, 2015.
3. Мельников М.Н. Русский детский фольклор Сибири. Новосибирск, 1970.

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ GLOBALLASHUVNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Ruziyeva Mexriniso Marufjonovna

Toshkent shahar Nizomiy nomidagi TDPU magistri

Telefon: +998 94 635 42 82

Annotatsiya: Ushbu berilgan maqolada Axborot texnologiyalari globallashuvining o'ziga xos xususiyatlari haqida ya'ni – Global axborotlashuv asri, elektron dunyoni turli siyosiy kuchlari, axborot tarmog'ini tashkil etish to'g'risida"gi qaror va boshqalar haqida qisqacha ilmiy yondashishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Global, internet, axborot, terroristik, yoshlar.

Global axborotlashuv asri nomi bilan tarixga kirgan XXI asrni zamonaviy ommaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, xususan, radio televideniye, internet tarmog'isiz tasavvur qilish qiyin. Ayniqsa, internetning imkoniyatlari keng va cheksiz bo'lib, u gazeta, radio va hatto televideniye dan ko'ra ham kuchliroq ta'sirga ega. Axborot uzatish, almashinish va qabul qilish jarayonida tezkorlik, aniqlik, sifat va ta'sirchanlikni ta'minlash, axborotni global miqyosda keng yoyilish imkoniyatlarini ochib berishi "butun jahon o'rgimchak to'ri"ning ahamiyatini, undan foydalanish ehtiyojini orttirmoqda. O'zbekistonga ham internet shiddatli qadamlar bilan kirib kelmoqda va kundalik hayotimizda o'zining o'rniga ega bo'lmoqda. 2008-yilga kelib O'zbekistonda internet foydalanuvchilari soni 2 mln 200 ming kishidan oshib ketdi. Fan-texnikaning yutuqlari insoniyat foydasiga, ezgu maqsadlariga xizmat qilishi ijobiy holat. Lekin, virtual olamdan ayrim kuchlarning g'arazli niyatlarini amalga oshirish uchun foydalanayotganligi ham haqiqatdir.

Afsuski, elektron dunyoni turli siyosiy kuchlar, terroristik, ekstremistik-tashviqotlar va g'oyalarni targ'ib qiluvchi, har-xil jinoiy to'dalarning faoliyatlarini amalga oshirishlariga va o'z qarashlarini ommaga targ'ib qilishlariga ham ko'maklashmoqda. Xalqaro terrorism va ekstremizmning "Al-Qoida", "Hizb ut-tahrir", "Hamis" kabi yirik tashkilotlarining tahdidlari, internet tarmog'ida ham o'zlarining mafkuraviy maydonlarini yaratib, umumjahon kompyuter tarmog'ida keng qamrovli axborot terrorini, "muqaddas urush" – "elektron-jihad"ni olib borayotganliklari, global va mintaqaviy xavfsizlikka nisbatan yangi tahdidlar va yangi muammolar paydo qilayotganliklari, ayni paytda, globallashuv sharoitida, dunyo mamlakatlarining oldida axborot xavfsizligini ta'minlash muammolarini keltirib chiqarmoqda. Tarmoq ichida insoniyatga qarshi, yoshlarga qarshi tajovuzlar bilan yo'g'irilgan giyohvand moddalar iste'mol qilish, sotish, axloqsizlik, zo'rvonlik, qotillik va millatlararo, dinlararo va irqiy murosasizlik keltirib chiqarishni keng targ'ib qiluvchi, terrorchilik va ekstremistik tashkilotlarga xizmat qilayotgan saytlar faoliyatlarini amalga oshirishda davom etmoqdalar. Qo'poruvchilik, harbiylar va tinch aholini qiynoqlarga solish, ko'z ko'rib, quloq eshitmagan usullar bilan jazolash sahnalari namoyish etish orqali, vahima uyg'otish, tinch hayot tarzini izdan chiqarish, g'oyaviy parokandalik yuzaga keltirish maqsadida, shuningdek ma'naviyatga zarar yetkazadigan, aqidaparastlik ruhida yo'g'irilgan, o'z mafkuraviy ta'sirlarini muttasil tarzda saqlab turishga qaratilgan manbalar tobora xavfli ko'rinish kasb etib bormoqda. Bu kabi axborotlar nafaqat alohida olingan yagona bir yoki bir necha davlat uchun, balki butun jahon hamjamiyati uchun katta xavf tug'diradi.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida ushbu muammoni bartaraf etishning ishonchli vositalarini, mukammal dasturlarini ishlab chiqishga harakat qilinmoqda, katta miqdordagi mablag'lar ajratilmoqda, ko'plab saytlar filtrlab qo'yilmoqda. Albatta, xaqli ravishda savol tug'iladi, O'zbekistonda yuqorida aytib o'tilgan muammolar ta'sirlariga tushib qolmaslik uchun, umuminsoniy qadriyatlarga, milliy an'ana va urf-odatlariga, xalqni e'tiqodiga, ma'naviyati va madaniyatiga, ongi va tafakkuriga zarar etkazadigan yot mafkura va qarashlardan saqlash uchun nimalar qilinyapti va nimalar qilish kerak bo'ladi? Internet olamini cheklab yoki ma'lumotlar olishni to'xtatib qo'yish bilan masala hal bo'lmaydi. Bu hususida O'zbekiston respublikasining birinchi prezidenti I.A.Karimov quyidagicha to'xtaladi – "... yoshlarimiz nafaqat o'quv dargohlarida, balki radio-televideniya, matbuot, internet kabi vositalar orqali ham rang-barang axborot va ma'lumotlarni olmoqdalar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005-yil 29-sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasining jamoat ta'lim axborot tarmog'ini tashkil etish to'g'risida"gi qaroriga muvofiq O'zbekistonning

turli tuzilmalari tomonidan axborotlarni uzatish tarmoqlarida ta'lim va yoshlar bo'yicha yaratilayotgan axborot resurslari yagona Ziyonet axborot tarmog'iga birlashtirildi.

Xulosa shuki, internet tarmog'i ham, kashf qilingan har qanday fan yutuqlari singari o'zining ijobiy va salbiy jihatlariga ega. Global tarmoqning hayotimizdagi o'rni va ahamiyati tobora ortib borayotganligi, insoniyat uchun qay darajada ahamiyatli ekanligini asoslashga hojat yo'q. Xalqaro terroristik va ekstremistik tashkilotlarni virtual olam orqali o'z ta'sirlarini o'tkazishga harakat qilishlari ham tabiiy holat. Qachonki hamma davlatlar terrorizm havfini, xalqaro, xududiy va milliy xavfsizlik va barqarorlikka, umuman insoniyatga fojeali global havfni tushunib, birgalikda harakat qilganlaridagina yaxshiroq natijalarga erishilgan bo'lardi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axborot texnologiyalari globallashuvning o'ziga xos xususiyatlari.// <https://fayllar.org/4-mavzu-globallashuv-va-axborot-texnologiyalari-dinlararo-muno.html>
2. Axborot texnologiyalari globallashuvning o'ziga xos xususiyatlari.// https://hozir.org/pars_docs/refs/58/57265/57265.pdf
3. Axborot texnologiyalari globallashuvning o'ziga xos xususiyatlari.// http://library.pharmi.uz/Sayt/FAT_elektron%20darslik/dars2.html

TALABALAR KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISHDA "KUB" USULI-6 TOMONDAN IJODIY YECHIMLAR METODIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Abdusamatova Shaxodat Xojiakbar qizi,

Akmurodova Anora Qurbonov qizi

Muhammad al – Xorazimiy nomidagi

axborot texnologiyalari universiteti AKT

sohasida kasbiy ta'lim yo'nalishi talabalari

Tel: +998933754215, abduamotovashahodat@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida talabalar kreativligini rivojlantirishda hozirgi kunda qo'lanilayotgan zamonaviy metoddan foydalanish, uning har bir bosqichi harakatli va tushunarli bo'lishi talabalar uchun qiziqarli bo'lish masalalari keltirilgan

Kalit so'zlar: kreativlik, metod, texnologiya, inovatsiya, kaypitentlik, metodika.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish o'quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Bunga misol tariqasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari" to'g'risida farmonini keltirishimiz mumkin. Ta'limga yangi ilg'or texnologiyalarni olib kirish, dars mashg'ulotlarida samarali va zamonaviy metod va texnologiyalarini qo'lash davr talabidir. Xusan ushbu maqolada Yevropa mamlakatlarida talabalar kreativligini oshirish maqsadida qo'laniladigan "Kub" usuli-6 tomondan ijodiy yechimlar metodining qo'lanilish jarayoni keltirilgan.

"KUB" usuli-6 tomondan ijodiy yechimlar metodining qo'lanilish jarayoni

1-qadam. Pedagog tomonidan o'rganilayotgan mavzu haqida dastlabki tushunchalar hosil qilish.

2-qadam. O'tilgan mavzuni mustahkamlash maqsadida "KUB" usuli-6 tomondan ijodiy yechimlar metodidan foydalaniladi. Talabalarga bu metod haqida tushunchalar aytib o'tiladi masalan quyidagilarni aytib o'tish lozim: Avvalo talabalar kichik guruhlariga bo'linadilar va har bir guruhga sardor tayinlanadi. O'qituvchi oldindan tayyorlangan kubning yoqlariga quyidagi jumllalarni yozib chiqadi: nima uchun, tasavvur qiling; birgalikda, qo'ng'iroq qiling, taklif qiling; tushuntiring. (1-rasm).

1-rasm. "KUB" usuli-6 tomondan ijodiy yechimlar metodi uchun tayyorlangan chizma

Ushbu metodda 1-rasmdagi chizmadan kub yasaladi va metod davomida kub tashlash yo'li bilan guruhlariga beriladigan topshiriq aniqlanadi. Masalan agar 1-guruhga kub tashlanganda "nima

uchun” deb yozilgan tomoni tushsa bu guruh a’zolari nima uchun bu mavzu o’rganilyapti, nima uchun bu muammo kelib chiqdi yoki nima uchun bu yechim tanlandi kabi savollarga javob berishlari kerak bo’ladi. Yoki agar “Tassavvur qiling” tomoni tushsa siz shu muammoni ichida bo’lganinigizda nima qilgan bo’lar edingiz kabi savollarga javob berishlari kerak. Agar “Birgalikda” tomoni tushsa bu muammoni birgalikda qanday hal qilish mumkin, vazifalarni tasimlang kabi savollarga javob berish lozim bo’ladi. Agar “Qo’ng’iroq qiling” bo’limi tushsa mavzu borasidan o’qituvchi tomonidan berilgan bir nechta tezkor savollarga dialog shaklida guruh a’zolari javob berishlari lozim bo’ladi. Agar “Taklif qiling” tomoni tushsa mavzu yuzasidan berilgan muammolar yechimlariga guruh a’zolari o’z fikir va takliflarini aytadilar. Agar “Tushuntiring” tomoni tushsa unda guruh a’zolari mavzuning asosiy tushunchalari, undagi muammo va yechimlar yuzasidan tushuntirishlar berishlari kerak bo’ldi.

3-qadam. Berilgan ma’lumotlar asosida talablar 2 guruhga bo’linib metodni ishlash jarayoniga kirishadilar. Ma’lumotlar va savollar takrorlanmasligi uchun guruhlar har bir ma’lumot va savollarni kichik qog’ozchalarga yozib olishlari lozim va shuning uchun guruhlar tayyorlanishiga ma’lum bir vaqt beriladi. Guruhlar tayyor bo’lgach munozara boshlanadi. Har bir ma’lumot yoki savol yozilgan kartochka foydalanib bo’lingandan so’ng doskaga yopishtirib boriladi (metod so’ngida umumiy ballarni hisoblash va anglashilmovchilik bo’lishini oldini olish maqsadida).

4-qadam. Talabalar berilgan na’muna bo’yicha metodni ishlab tugadganlaridan so’ng barcha natijalar birlashtiriladi va umumiy xulosa yasaladi. Eng faol qatnashgan talabalar rag’batlantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari” to‘g‘risida farmonini 07.11.2020-y., 06/20/6108/1483-son)
2. D.A.Zaripova(Phd) “Ta’lim Texnologiyalari” Fanidan Laboratoriya Mashg‘ulotlari (Uslubiy Ko‘rsatma)
3. “Pedagogika Psihologiya” darslik Ibragimov X.I., Yo‘Ldoshev U.A., Bobomirzayev X. O‘zbekistOn faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent 2009

PEDAGOGIKANING ASOSIY KATEGORIYALARI.

Abduvaliyeva Saidahon Tursunaliyevna

Quvasoy pedagogika kolleji pedagogika o'qituvchisi

Annotatsiya. Pedagogika ta'lim-tarbiya maqsadini jamiyat talablariga va o'quvchilarning yosh xususiyatlariga qarab mazmunan o'zgarib borishini o'rgatadi, mukammal inson tarbiyasining tarkibiy qismlarini va ular o'rtasidagi aloqa hamda bog'lanishlarni ochib beradi. Shu asnoda ta'lim va tarbiya sohasidagi tajribalami umumlashtiradi, tarbiyaning kelgusidagi rivojlanish istiqbollari, yo'llarini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar. Pedagog, aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, mehnatsevarlik, malakalar, ko'nikma, aqliy kamolot, Tarbiya, nazariy, ilg'or tajribalar.

Pedagogika maktab, kollej va akademik litseylar hamda maktabdan tashqari muassasa xodimlarini ham nazariy, ilg'or tajribalar bilan qurollantiradi. Ota-onalarga yoshlarga to'g'ri tarbiya berish, o'qitishdagi mahoratini yanada takomillashtirish yo'lida amaliy tavsiyalar beradi. Tarbiya - o'sib kelayotgan avlodlarda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy kamolot va dunyoqarashni, insoniy e'tiqod, burch va mas'uliyatni jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni yaratishdagi maqsadni ifodalaydi. Tarbiya bola tug'ilganidan boshlab umrining oxirigacha davom etadigan jarayondir. Shu sababli, tarbiya so'zi ko'p vaqtlarda ta'lim, ma'lumot jarayonlariga kiradigan ishlarning mazmunini ham anglatadi. Tarbiya-ta'lim va ma'lumot natijalarini o'zida aks ettiradi. Ta'lim –maxsus tayyorlangan kishilar rahbarligida o'tkaziladigan, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradigan, bilish qobiliyatlarini o'stiradigan, ularning dunyoqarashini tarkib toptiradigan jarayondir. Agar tarbiya bola tug'ilganidan boshlab, oilada, maktabda va jamoatchilik ta'sirida shakllansa, ta'lim chegaralangan (masalan, sinf xonasi, laboratoriya xonalari) joyda tashkil etiladi. o'qituvchi tarbiyachi rahbarligida muayyan belgilangan vaqtda olib boriladi. Ma'lumot ta'lim-tarbiya natijasida olingan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda shakllangan dunyoqarashlar majmuyidir. Ta'lim, tarbiya va ma'lumot uyg'unlashgan yagona jarayon bo'lib, o'qituvchi-tarbiyachi ularning shakllanishida yetakchilik qiladi. o'qituvchi maktabda dars berar ekan, o'quvchilarni fan olami yangiliklaridan xabardor qiladi, ayni paytda ularda insoniy sifatlarni shakllantiradi, tarbiyalaydi. Pedagog o'quvchilarning aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarini tarbiyalash uchun, ularning kundalik xatti-harakat va fe'l-atvorlariga doimo ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy hayot tajribasining ko'rsatishicha, agar inson o'z shaxsiy manfaatini ko'zlab o'qisa, o'rgansa, o'z ustida tinmay qunt bilan shug'ullansa, u oliy ma'lumot olishi mumkin. Lekin haqiqiy mukammal kamolot egasi bo'lishi uchun u ta'lim va ma'lumotdan tashqari, yuksak insoniy fazilatlar asosida tarbiyalangan bo'lmog'i lozim. Ana shunday fazilatlarga ega bo'lgan kishigina tarbiya ko'rgan inson hisoblanadi. Pedagogika fani yakka holda mukammallikka erisha olmaydi. U ham boshqa fanlar kabi ijtimoiy fan yutuqlaridan foydalanadi va mazmunan boyib boradi. Hozirgi kunimizda umumbashariyat tomonidan yaratilgan bilimlar va kelajak haqida ma'lumot beruvchi nazariyalar ma'lum darajada pedagogika fani uchun manba bo'lib xizmat qiladi. Boshqa fanlar kabi pedagogika ham har bir insonning ijtimoiy kamolotga erishishiga xizmat qiladi. Tabiat va jamiyatning rivojlanishi qonuniyatlariga asoslanadi va o'zi ham ijtimoiy fan sifatida rivojlanib boradi. Shu sababli u falsafa, tarix, iqtisod, psixologiya, sotsiologiya, etika va estetika kabi fanlar bilan uzviy bog'langandir. Ma'lumki, har bir o'qituvchi-tarbiyachi, o'quvchi o'z ona yurti tarixini yaxshi bilmog'i lozim. Ta'lim-tarbiya tarixi, pedagogika tarixi fanidan xabardor bo'lmay turib, o'qituvchilik qilishi mumkin emas. Pedagogika nazariyasini chuqurroq anglash uchun uning o'tmishdagi taraqqiyot yo'lini bilishi kerak. o'qituvchi-tarbiyachi o'quvchilarga bilim berish, tarbiyalash maqsadida unga tizimli ta'sir ko'rsatadi. Bunda u psixologiya va ijtimoiy omillarga asoslanadi. Ma'lum ma'noda psixologiya turkumidagi fanlarni ham pedagogik fanlar tizimiga kiritish mumkin. Etika va estetika fanlari pedagogikaning tarbiya nazariyasi bo'limi bo'yicha ma'lumot beradi. Bu fan o'quvchining xulqi, odobi me'yorlarini aniqlash, belgilash hamda go'zallikni chin ma'noda tushuntirish, o'quvchi ongida hayotning jozibali, nafis qirralariga mehr uyg'otadi. Fanlarni o'qitish yo'llari ham pedagogika fanining didaktika bo'limiga aloqador. Chunki har qanday fanni o'qitish metodi shu fanning mazmuni, tizimini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirib olinishiga xizmat qiladi. Chunonchi, pedagogika fani

bolalar anatomiyasi, fiziologiyasi, bolalar gigiyenasi va bolalar kasalliklari kabi fanlar bilan ham o'zaro bog'langan. Bu fanlar bir-biriga chambarchas bog'liqdir. Pedagogika fani obyektini yil sayin kengayib borib uning tarmoqlari ham bir necha guruhlariga ajralmoqda. Ular pedagogika fanlari tizimini tashkil etadi. Ma'lumki, turli sohada bilim oluvchi o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashning nazariy hamda amaliy tomonlarini pedagogika fanining o'zi mufassal yoritib bera olmaydi. Pedagogika fani tarmoqlari mazkur muammolarni ijobiy hal etishda muhim omil hisoblanadi. Hozirgi vaqtda pedagogika bir nechta tarmoqlarga bo'lingan. Jumladan, umumiy pedagogika (maktab yoshidagi o'quvchilarni tarbiyalash va o'qitish haqida bahs yuritadi), maktabgacha tarbiya pedagogikasi (maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash muammolari bilan shug'ullanadi), madaniy-oqartuv pedagogikasi (madaniy-ma'rifiy ishlarni boshqarish muammolarini o'rganadi), harbiy pedagogika (armiya sardorlari va o'quvchilarini vatanimizning shon-sharafi va or-nomusi uchun yetuk kurashchi, harbiy qurol-yarog Mardan samarali foydalana oladigan yoshlarni tarbiyalash y o'nalishida) kabi tizim-tarmoqlari mavjuddir. Pedagogika faqat sog'lom o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasi bilangina emas, balki nogiron bolalar ta'lim-tarbiyasi bilan ham shug'ullanadi. Bunday tarmoqlarni maxsus pedagogika tizimiga oligofrenopedagogika (aqliy jihatdan orqada qolgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish), tiflopedagogika (ko'zi ojiz bolalarni tarbiyalash), surdopedagogika (kar-soqov bolalarni tarbiyalash) kabi fanlar kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O. Xasanboyeva. Pedagogika tarixidan xrestomatiya. - T.: « o'qituvchi» nashriyoti. 1993.
2. B. Ziyomammedova, Sh. Abdullaeva. Pedagogika. - T.: « o'zbekiston milliy ensiklopediyasi» nashriyoti, 2000.
3. www.ziyouz.com

MULTIMEDIA TEXNOLOGIYASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Axmedova Charos Kamolovna

Jizzax viloyati Sharof Rashidov tumani
MTBga qarashli 4-MTT psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha tarbiya pedagogikasi haqida umumiy ma'lumot, maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya berishda multimediali vositalardan foydalanish haqida ma'lumot keltirilgan

Kalit so'zlar: MTT, pedagogika, psixologiya, ta'lim-tarbiya, ilmiy, nazariy, olimlar, yosh, jonli

Maktabgacha tarbiya pedagogikasi pedagogika fanining muhim sohasi bo'lib, tarbiyaning yosh bilan bog'lik bo'lgan jihatlari ochib beradi. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi maxsus va yosh pedagogikasi bilan umumiy ilmiy-nazariy asoslarga ega. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi ma'lum bir darajada MTTning ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishga qaratilgan bo'lib, olimlar, pedagoglar, tadqiqotchilarning ishlari natijasida shakllandi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya berish bilish nazariyasiga asoslanadi, jumladan, uning "jonli mushohadadan abstrakt tafakkurga va undan amaliyotga" degan qonunini MTTning kompyuterli ta'lim jarayoniga ham qo'llash mumkin. Jonli mushohada MTT tarbiyalanuvchilariga namoyish qilinadigan vositalarga didaktik materiallar, harflar, rasmlar, chizmalar kabilarni kiritish mumkin. Ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish bolalarga turlicha psixologik ta'sir ko'rsatadi. Masalan, qog'ozda yozilgan yoki kartondan kesib tayyorlangan "A" harfi tarbiyalanuvchilarga ko'rsatilsa (statik holat), ularga ma'lum bir psixologik ta'sir etadi, monitor ekranida animasiyadan foydalanilgan, multimedia texnologiyasi asosida "A" harfi ko'rsatilsa (dinamik holat), tarbiyalanuvchilarga sodda ko'rinishda psixologik ta'sir etadi. Shuningdek, bolalarga qog'ozda chizilgan archa rasmi ko'rsatilsa (statik holat), ularga oddiy psixologik ta'sir etadi, agar monitor ekranida animasiya bilan berilgan (harakatlangan va jilolanib turgan) multimediali rasm ko'rsatilsa, ularga kengroq ko'rinishda psixologik ta'sir (samarali) etadi.

Tarbiyalanuvchi monitor ekranida ko'rgan (kuzatgan) obyektlari to'g'risida ma'lum bir fikr yurita boshlaydi. Yosh bolalarning elementar matematik tushunchalar bo'yicha fikrlashini shakllantirish masalalari ko'pgina metodik adabiyotlarda, qo'llanmalarda tahlil etilgan. Masalan, M. Jumayev va L.S.Vigotskiylar fikrlashning rivojlanish muammosini o'rganib, dastlab matematik tushunchalarni shakllantirishni ilgari suradilar. Bunda, ular bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish uchun eng qo'lay sharoitlarni topish lozimligini ta'kidlaydilar. L.S.Vigotskiy fikricha, bola tasavvurining rivojlanishi bilimlarni o'zlashtirish jarayonisiz o'tmaydi, faqat o'quv axborotlar to'plami (bilish, bilim) bolalarning fikrlashini harakatlantiradi va rivojlantiradi.

MTTlarida yuqoridagi fikrdan kelib chiqib, "jonli kuzatish" bolalarning fikrlashini rivojlanishiga olib keladi. Masalan, multimediali slaydlarda predmetlar turli (biri oq, biri qizil, biri yashil) ranglarda beriladi. Yosh bolalar monitor ekranida ularni ko'rish bilan oq - ranglar to'g'risida fikr yurita boshlaydilar.

Bola bilish nazariyasining "abstrakt tafakkur" bosqichida monitor ekranida ko'rgan materiallariga e'tibor qaratadi, mulohaza yurita boshlaydi va fikrlaydi. "Jonli kuzatish", "abstrakt tafakkur"dan keyingi bosqich "amaliyotga tatbiq etish"dan iborat. Kompyuterli ta'limni amaliyotga tatbiq etish, MTT tarbiyalanuvchilari tomonidan o'rganiladigan materiallarni kompyuterda bajar-tirilishi hamda texnika va ishlab chiqarishda tatbig'i asosida amalga oshiriladi.

Multimediali kompyuter texnologiyasi MTTlari ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etilayotganligiga ko'p vaqt bo'lmaganligi sababli, hozirgi kunda uning pedagogik-psixologik jihatlari, tamoyillari va o'ziga xos xususiyatlarini tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik jihatlari. Pedagogik nuqtai nazaridan, multimedia texnologiyasining MTTlari ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbig'i, ularga kompyuter asosida yangicha texnologik yondashuv hisoblanadi.

Psixologik jihatlari. Bolalarning yoshini va fikrlash darajasini, ta'lim materialini xotirasida saqdash imkoniyatini hisobga olish, kompyuter bilan ishlaganda ko'z toliqishining oldini olish, bolalarning xotirasini rivojlantirish, diqqatini barqarorlashtirish, ta'lim materiallariga qiziqishini

orttirish, xis-hayajonli hissiyot uygotish, kompyuterda ishlash qobiliyatini o'stirish kabilar ham multimedia texnologiyasini ta'limda qo'llanishning psixologik jihatlarini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimov N. Maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik ta'limga tayyorlash // Maktabgacha ta'lim. - T.: 2005. №2. -B. 7-8.
2. Yu.Axmedova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zlashtirish darajasini aniqlash va tahlil qilish. // Bola shaxsini rivojlantirishning dolzarb muammolari mavzusidagi xalqaro anjuman. - T.: 2008. - 204 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA TEJAMKORLIKDAN FOYDALANISH USULLARI

Bovanova Umida Abduvahabovna
Ergasheva Oyjamol Jahongirovna
(Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika va aniq fanlar fakulteti
"Boshlang'ich ta'lim" kafedra o'qituvchilari)
Elektron pochta: umidabovanova@gmail.com
Elektron pochta:ergasheva-dtpi@umail.uz

Annotatsiya: Boshlang'ich sinif o'quvchilarini tarbiyalashda tejamkorlikdan foydalanish usul va ko'rsatmalari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Oila, ota-ona, bola, maktab, iqtisod, tejamkorlik, tarbiya.

Bugungi kunda farzandlarimizning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish, ma'naviy olamini yuksaltirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalasi biz uchun eng dolzarb vazifa bo'lib, ayniqsa, hozirgi murakkab va taxlikali zamonda milliy o'zligimiz azaliy qadriyatlarimizga yot va begona bo'lgan turli xil xurujlar, yoshlarimizning ongi, qalbini egallashga qaratilgan g'arazli intilishlar tobora kuchayib borayotgan barchamizni yanada xushyor va ogoh bo'lishga da'vat etishi tabiiydir. Hozirgi kunda bolalarni ilmiy dunyoqarashini xalqimizning milliy qadriyatlar asosida shakllantirish jamiyat oldida turgan vazifalardan hisoblanadi.

Bola shaxsini kamolga yetkazish uchun kurashda oiladagi tarbiyaviy jarayonni pedagogik madaniyat asosida tashkil eta olish juda muhimdir. Pedagogik madaniyat nima? Pedagogik madaniyat – bolani klassik va zamonaviy pedagogik bilimlarni bilgan holda zamon talabi asosida tarbiyalashdir. Tarbiya bilan jiddiy shug'ullanish, izlanish, o'qish, tajriba orttirish orqali erishiladi. Oilada bola tarbiyasini rejimdan boshlash, rejimni bolaning yoshiga qarab belgilash lozim. Rejimga o'rgangan bolada tartiblilik, intizomlilik xislatlari tabiiy ravishda rivojlanadi; shuningdek, uni tozalikka o'rgatish kerak. Bola tilga kira boshlashi bilan nisbatan murakkab tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish kerak. O'zbek oilalarida bolani mehnatsevarlikka o'rgatishga alohida e'tibor beriladi. Bunda ko'pincha ota-onalarning o'zlari bolalarga o'rnak ko'rsatadilar. Masalan, ona ovqat pishirish, kir yuvish, uyni saranjom-sarishta tutish, kabi ishlarni sidqidildan bajaradi va buni o'zining oiladagi burchi deb biladi, hech qachon eriga: huquqimiz tengku, siz ham kir yuving, non yoping!» demaydi. Ota ham o'z navbatida ro'zg'ordagi barcha og'ir ishlarni, oilani iqtisodiy jihatdan ta'minlashni o'z zimmasiga oladi, bu borada mehnatsevarlik, jonkuyarlik namunalari ko'rsatadi. Bunday sharoitda ota-onaga taqlidan bola shaxsida mehnatsevarlik, oilaparvarlik xislatlari tarkib topa boradi. Oila tarbiyasida katta-kichik masala yo'q. Shuning uchun ovqatlanish, muomala, yurish-turish, kiyinish, shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilish, televidenie, radio eshitirishlaridan foydalana bilish, ko'pchilik orasida o'zini tutish, kattalarni hurmat qilishni o'rganish bola shaxsining kamol topishida birdek ahamiyatga ega bo'lgan ishlardir.

Har bir xalq o'z bolalarining baxtli bo'lishi uchun qadimdan kurashib kelgan. Buni avlodlardan avlodlarga o'tib kelgan ma'naviy xazina – kitoblardan bilsa bo'ladi. Ana shunday kitoblardan biri - Sharqda mashhur bo'lgan «Qobusnoma» dir. U XI asrda, fors-tojik tilida yaratilgan, juda ko'p tillarga tarjima qilingan. 1860 yilda Ogahiy tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilingach «Qobusnoma» o'zbek xalqining oila tarbiyasini amalga oshirishda yordam beradigan qo'llanmalardan bo'lib qolgan. Bu kitobda kasb-hunar o'rganishning zarurligi xususida shunday deyiladi: «Agar tabiatning har qancha asl bo'lsa ham, unga mag'rur bo'lmagil, chunki tan go'zalligi hunar bilan ziynatlanmas>>. Binobarin, har qanday kasbning ustasi bo'lish uchun oilada bolaga yo'l ochish kerak, chunki bolalikda shakllangan mohirlik, uddaburonlik sifatleri bir umr doimiy yo'ldosh bo'ladi.

Bozor iqtisodiyoti oila tarbiyasida keng qo'llanib kelingan milliy qadriyat sifatidagi tajribalariga suyanishni ham taqozo etadi. Ma'lumki, «iqtisod» so'zining ma'nosi keng bo'lib, chuqur mazmunga ega. Ko'p o'rinda bu so'z xalq ichida «tejamkorlik» so'zining sinonimi sifatida qo'llaniladi. Tejamkorlik haqida so'z ketganda isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslikni tushunamiz. «Iqtisod» tushunchasiga, mashhur o'zbek muayyami Abdulla Avloniy quyidagicha ta'rif beradi: «Iqtisod deb pul va mol kabi na'matlarning qadrini bilmakka aytilur. Ota-bobolarimizning o'z farzandlarini tejamkor bo'lishga undaganlarini xalq og'zaki ijodi misolida ham ko'rishimiz mumkin. Masalan,

tejamkorlik mavzusi xalq maqollarida ham o'z aksini topgan. Zero, bu maqollar yuz yillar davomida avloddan-avlodga o'tib, xalqning dilida saqlanib kelgan. Maqollar kishilarning tarixiy tajribasi sifatida ko'pgina sinovlardan o'tib shakllanadi va chuqur ma'no kasb etadi. Mana ularning ayrimlari: «Tejagan-birga birni qo'shar, tejamagan birini ham boy berar», «Pul topish uchun kuch-quvvat kerak, tejash uchun-fahmu-farosat», «O'zingnikini bir bor tejasang, xalqnikini ming bor teja», «Tejamligu rasomadlik-aka-uka, to'g'riligu halollik-opa-singil», «Tejamkor-olqish olar, isrofgar koyishga qolar» va hokazo.

Ota-onalar bolalarining kelajagini o'ylab, ularni ilk yoshlaridan mehnatga solib chiniqtirib boradilar. To'g'ri tarbiyaning eng ta'sirni, eng samarali usuli ham shu mehnatdir. Ota-onalar bolalarining mehnatiga hamma vaqt ham muhtoj bo'lavermaydilar, lekin bolani yoshligidan ishga o'rgatish, mehnatga ko'niktirish zimmalaridagi burch ekanligidan shunday yo'l tutadilar. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga aqliy tarbiya berishga katta e'tibor qaratilmoqda. Zero, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadr bo'lib yetishish, mavjud ilmiy, shuningdek, kasbiy bilimlarni puxta egallash zarur. Iqtisodiy tarbiyani uzluksiz amalga oshirishda ta'lim muassasalarida dars va darsdan tashqari sharoitlar, shuningdek, oilada amalga oshirilayotgan harakatlar muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy mazmundagi suhbatlar, uchrashuvlar, ekskursiyalar, to'garaklar ko'rinishidagi amaliy tadbirkorlik faoliyati (u yoki bu hunar yo'nalishidagi ijodiy ishlar)ni tashkil etish o'quvchilarda iqtisodiy tafakkurning shakllanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inomova K.M. «Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi» –Toshkent: Fan, 1999, – 151 b.
2. Jo'rayev A.J. Tarbiyaviy darslarni o'tish. T.: "O'qituvchi", 1994.
3. Munavvarov A.K. «Oila pedagogikasi». – T.: O'qituvchi, 1994, – 112 b

MULOQOT — IJTIMOIIY PSIXOLOGIK VOQELIK SIFATIDA

Muxiddinova Dilnoza Shavkat qizi
Guliston Davlat Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Muloqot — shaxslararo munosabatlarning asosiy ko'rinishi bo'lib, uning yordamida odamlar bir-birlari bilan o'zaro ruhiy jihatdan aloqaga kirishadilar, o'zaro axborot almashadilar, bir-birlariga ta'sir o'tkazadilar, bir-birlarini his qiladilar, tushunadilar. Shuning uchun muloqot ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ijtimoiy turmushning barcha sohalarida ishtirok etib, hamkorlik faoliyatining moddiy, ma'naviy, madaniy, emotsional, motivatsion qirralarining ehtiyoji sifatida vujudga keladi.

Kalit so'zlar. A.V. Zaporozhes va M .I. Lisina, L. S. Vigotskiy, A.N. Leontev, A.R. Luriya, D.B. Elkonin, individual-tipologik xususiyat, ijtimoiy-psixologik hodisa.

Insonda yuzaga keladigan har xil ehtiyojlarni maqsadga muvofiq ravishda qondirish muloqot maromiga bog'liq bo'lib, shaxslararo munosabat barkamol avlod, komil inson g'oyalari qaror topishiga xizmat qiladi. Muloqot muvaffaqiyatining negizi shaxsning ruhiy dunyosi, ehtiyojlari motivatsiyasi, xarakter xislati, individual-tipologik xususiyati, qobiliyati, e'tiqodi kabi fazilatlar, sifatlar namoyon bo'lishi, rivojlanishi hisoblanadi. Muloqot tashqi ijobiy ta'sirlar, namunalar asosida o'zini-o'zi tuzatish, qayta tarbiyalash, shaxsiy imkoniyatini ro'yobga chiqarish uchun puxta zamin hozirlaydi, komillik sari yetaklaydi. Barkamol insonlarning muomala maromi, mulohaza yuritish uslubi, munosabatga kirishish uquvchanligi, vaziyatdan chiqish salohiyatiga boshqa odamlar ham taqlid qiladi va hayot tajribasida unga rioya etib yashaydi. Odamlar o'rtasidagi shaxslararo munosabat jarayonida g'ayritabiiy ijtimoiy holat yoki hodisaga ongli tayanish — o'zini-o'zi mukammallashtirish, ro'yobga chiqarish, boshqarish, baholash, o'zigao'zi buyruq berish shaxsning ruhiy dunyosida muhim kamolot bosqichidir. Shuning uchun ichki va tashqi taqlidni tushunish hamda bosqichma-bosqich egallab borish — bo'lg'usi mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi hamda barkamol shaxs sifatida shakllanishining garovidir. Muloqotga kirisha olmaslikning asosiy sababi — o'zini-o'zi ortiqcha yoki past baholash tufayli o'ziga va uni qurshab turgan odamlarga noto'g'ri munosabatdir. Buning oldini olish imkoniyatlari mavjud bo'lib, asosan, quyidagilarga ahamiyat berish ijobiy samara beradi: 1) hamkorlik faoliyatida, muloqotlar tizim i orqali muloqot jarayonining barcha a'zolari o'rtasida insonparvarlik munosabatlarini tashkil qilish, emotsional muhitni taqqoslash imkoniyatini yuzaga keltirish; 2) muloqotda ichki munosabatlar tizimida har bir a'zoning qulay mavqeini ta'minlashga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish; 3) insonning muloqot xususiyatlari, maromi, usullari, shakllari to'g'risidagi axborotni egallashga oid maxsus mashg'ulotlarni uyushtirish. 4) shaxslararo munosabatlar va muloqot usullariga mo'ljallangan ishbilarmonlik o'yinlari, psixodrama, trening tizimini yaratish. L. S. Vigotskiy, A.N. Leontev, A.R. Luriya, D.B. Elkonin tadqiqotlariga ko'ra, bolaning dastlabki ijtimoiy ehtiyojlaridan biri bu — muloqotga nisbatan ehtiyojdir. A.V. Zaporozhes va M .I. Lisina izlanishlarida ta'kidlanishicha, bolalarning kattalar bilan muloqotga kirishish ehtiyoji 7 yoshgacha bir nechta bosqichlarda rivojlanib boradi: 1) e'tibor va hayrixohlikka ehtiyoj paydo bo'ladi; 2) kattalar bilan hamkorlik qilish ehtiyoji tug'iladi; 3) awalgi barcha ehtiyojlarning kattalar tomonidan hurmat qilinishiga ehtiyoj tug'iladi; 4) maktabgacha tarbiya yoshidagi bolada atrofdagilar bilan o'zaro bir-birini tushunish ehtiyoji vujudga keladi. Inson o'zini idora qilish, turli vaziyatlarda o'zini tutish fazilatlarini o'zlashtirilayotgan davrda ba'zi bir qoidalarga rioya qilsa, hamkorlik jarayonida ma'lum yutuqlarga erishadi: 1. Ijtimoiy hodisalarning tashqi voqe bo'lishi ichki ruhiy holat va uning mazmunini aks ettirib ikki tomonlama aloqa tufayli mazkur jarayon yuzaga keladi. 2. Ixtiyoriy, faol diqqatning tashqi obyektlarga yo'naltirilganligi va to'planganligi turli omillar ta'siri tufayli samaradorlik darajasini pasaytiradi, asabiy holat ishchanlikni kamaytirib, muloqot maromiga putur yetkazadi. 3. Inson o'zini erkin, ozod, bemalol his etish hislatini o'zlashtirishi uchun jismoniy keskinlik, asabiy taranglik, aqliy zo'riqish orqali ko'zlangan maqsadiga yetishi mumkin. Transakt tahlil amerikalik psixolog va psixiatr Erik Bern tomonidan ishlab chiqilgan. U psixoxanaliz (tahlil) g'oyalarni rivojlantirib, nazariy psixologiya va psixoterapevtik amaliyotdagi original yo'nalishlardan biri — «transakt tahlil» yo'nalishiga asos soldi. Bu tahlilga ko'ra, shaxs uch EGO holatini o'z ichiga oladi: bolalik, ota-onalik, katta odam. Boshqalar bilan bo'lgan munosabatning har bir daqiqasida individ shunday holatlardan birida

bo'ladi. Transaksiya nima? Insonlar o'rtasidagi muloqot jarayonida turli signallar almashinadi. Ushbu signallar transaksiya deyiladi. Transaksiya bu — muloqotga kirishayotgan individlar EGO holatlarining o'zaro ta'siridir. Har biri stimul va javob transaksionalardan iborat. Transaksiya muloqot ishtirokchilaridan birini EGO holatidan olib chiqadi, birini bu holatga yo'naltiradi. E. Bernning transakt tahliliga ko'ra insonda uchta «MEN» mavjud: bolalik (B) — bo'ysunuvchi, mas'uliyatsiz, spontan reaksiyalarni namoyon etuvchi, nazoratsiz faolligi yuqori bo'lgan holat. Ushbu holatda bola o'z kechinmalarini so'zlar bilan emas, balki hissiyotlar bilan namoyish etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. E. G'oziyev. Sh. Azizova . Tashkiliy psixologiya. T. «Universitet» nashr. 1991.
2. E. G'oziyev. Psixologiya. T. «O'qituvchi» nashriyoti. 2003. (darslik)
3. www.ziyouz.com

ПСИХОЛОГИЯ HAQIDA TUSHUNCHA

Urdabayeva Gulnora Mambetaliyevna
Guliston Davlat Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Psixologiya fanining predmetini tahlil qilishda asosiy e'tiborni quyidagilarga aratish lozim. Jumladan, shaxs haqida fikr yurituvchi fanlar sirasiga psixologiya va pedagogika fanlarini kiritish mumkin. Shunga ko'ra pedagogika shaxsni ta'lim-tarbiya jarayonida kamol topishini tadqiq qilsa, psixologiya shaxsda kechadigan ruhiy jayonlarni o'rganadi.

Kalit so'zlar. M.G.Davletshin, xarakter, qobiliyat, temperament, sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur, psixik faktlar, shaxsning psixikasi, shaxs, ruhiy jayonlar.

Inson mavjud ekan, u o'z hayotiy tajribasiga asoslanib, u yoki bu holda idrok qilish, olamni anglash, narsa va hodisalarni ajratish kabi xususiyatlarga ega ekanligi haqida o'ziga o'zi hisob beradi. Shundan xulosa qilishimiz mumkinki, psixologiya fanining predmetini - shaxsning psixikasi va uning psixologik xususiyatlari tashkil qiladi. Psixologiya so'zining lug'aviv ma'nosi grekcha psyuxe - jon, ruh, logos - fan, ta'limot degan ma'noni anglatadi. Psixologiya fan sifatida psixik faktlar, ularning qonuniyatlari va mexanizmlarini o'rganadi. Psixologiya asosan psixikani keng doirada tadqiq qiladi. Shunga ko'ra sixikaning yuzaga keltiruvchi asosiy psixik faoliyatlari ko'rsatilgan. Aynan psixik faoliyatlar quyidagi jarayonlarni o'z ichiga oladi: bilish faoliyatlari: diqqat, nutq, faoliyat; bilish jarayonlari: sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur; shaxsning, hissiy, irodaviy sohasi: - hissiyot iroda; shaxsning individual psixologik xususiyatlari: temperament xarakter, qobiliyat. Shunga muvofiq bir qator olimlar tomonidan psixikaga ta'riflar berilib, uning mazmun mohiyati ochib berilgan. Jumladan, professor M.G.Davletshin fikricha, psixika deganda - oliy darajadagi materiyaning (miyaning) xususiyati tushunilib, u ob'ektiv borliqni aks ettirilishida namoyon bo'ladi, sub'ekt faoliyatini ma'lum maqsad sosida yo'naltiradi hamda xulq-atvor negizida shakllanadi. Insonda jismoniy tanadan tashqari undan farqlanuvchi yana nimadir borligi haqidagi tasavvurlar qadimdanoq mavjud bo'lgan. Eng qadimgi davrlardayoq inson tush ko'rish hodisasi orqali ayrim odamlarning noyob qobiliyatlari (masalan, ovdagi muvaffaqiyatlar) o'lim va boshqa hodisalarning sabablarini tushuntirishga intilgan. Ammo dastlabki qarashlar mifologik xarakterda edi. Ular fikrlash orqali emas, ko'r ko'rona ishonch vositasida egallanardi. Ruh haqidagi qarashlar ko'pincha nafas bilan bog'lanardi, ruhni esa uchar mahluq sifatida tasavvur etardilar. Psixologiya haqidagi fikrlar qadim zamonlardan beri mavjuddir. Ilk davrlarda psixologik xususiyatlarni jonning ishi deb tushuntirilgan. Jonning o'zi esa odam tanasidagi maxsus ikkilamchi jism deb qaralgan. Bunday tasavvurlar "animizm" deb ataladi. Animizm so'zi -anima "jon" degan ma'noni anglatadi. Jon o'z mohiyatiga ko'ra olovsimon uchqundan iborat ekanligi Geraklit tomonidan, yoki olovsimon atomdan iboratligi Demokrit tomonidan ta'kidlangan. Platonning "idealar tug'ma bo'ladi" degan g'oyalari psixologik fikr taraqqiyotiga juda katta hissa qo'shdi. Platon ta'limotiga ko'ra "idealar" mohiyati abadiy va o'zgarmas, ularning tabiiy olamdan tashqarida oliy olam mavjud bo'lib, ularni odam ko'zi bilan ko'ra olmaydi. Platon psixologiyada "dualizm" oqimining asoschisi hisoblanadi. Dualizm so'zi ikki yoqlamalik yoki ikki mustaqil fikr degan ma'noni anglatadi. Dualizm ta'limoti mohiyati moddiy va ruhiy olam tana va psixikaning bir-biriga bog'liq bo'lmagan holda mavjud bo'lib, azaldan qarama-qarshi narsalar deb tushuntiradi. Platonning dualizm shogirdi Arastu (Aristotel eramizdan oldingi IV asr 384- 322 yillar) tomonidan birmuncha muvaffaqiyatli bartaraf etildi. Aristotelning "Jon haqida" asari o'sha davrdayoq psixologiya maxsus fan sifatida maydonga kela boshlaganidan dalolat beradi. Ana shu tufayli psixologiya jon haqidagi fan sifatida maydonga kelgan va hozirgi kunda psixologiya fani o'z mazmunini batamom o'zgartirgan. Arastu kishilik tafakkuri tarixida birinchi bo'lib ruh va jonli tananing ajralmasligini isbotlab berdi. Unga ko'ra, jon qismlarga bo'linmaydi, lekin u faoliyatimiz davomida oziqlanishi, his etishi va harakatga kelishi, aql-idrok kabi turlarga oid qobiliyatlarda namoyon bo'lishi mumkin. Birinchi qobiliyatlar o'simlik uchun, ikkinchisi va uchinchisi hayvonlarga, to'rtinchisi esa insonlar uchun xosdir O'simliklar. hayvonlar ruhi va aql idrok odam ruhi ta'limoti bilan Arastu oliy qobiliyatlar va ularning negizida paydo bo'lishini bildiradigan rivojlanish tamoyilini joriy etdi. Arastu organizmning tabiatdan olgan qobiliyatlamini faqat o'zining xususiy faolligi orqali ro'yobga chiqarishga asoslangan holda xarakterning faoliyatda shakllanishi to'g'risidagi nazariyani ilgari surdiy Geraklit, Demokrit,

Aflotun, Arastularning ta'limotlari keyingi asrlarda psixologik g'oyalarni rivojlanishida tayanch nuqta bo'lib hisoblanadi. Mazkur davrlarda Sharqda ham ilk psixologik qarashlar yuzaga keldi. Sharqda psixologik qarashlarning paydo bo'lishida buyuk Sharq mutafakkirlarining roli katta bo'lgan. Ular orasida Al-Xorazmiy, Al-Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek kabilar o'zlarining inson psixikasi va yosh avlodni tarbiyalashga doir boy fikrlar va qarashlarini meros sifatida qoldirganlar. Ular orasida ayniqsa Abu Ali ibn Sinoning mantiq, metafizika, tabiiy fanlar, ayniqsa, tibbiyot haqidagi fikrlari o'sha davr ilmiy taraqqiyotiga katta hissa qo'shdi. U maxsus psixologik muammolar bilan shug'ullangan olimlardan biridir. Uning ruh, asab tizimi haqidagi qarashlari katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, Abu Ali ibn Sinoning temperament xususiyatlariga qarab yondashish zarurligi haqidagi fikrlari ming yildan so'ng ham zamonaviy psixologiyada o'z qimmatini yo'qotmagan. Abu Ali ibn Sino dunyoda birinchi bo'lib psixoterapevtik usullarni qo'llab ko'rgan olimlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Davletshin M.G Umumiy psixologiya T-2002 y
2. Karimova V.M. Psixologiya T-2002 y
3. www.ziyouz.com

ABU NASR AL-FAROBİYNING PEDAGOGIK VA FALSAFIY QARASHLARI.

Ibragimova Shahlo Asatovna
Navoiy shahar 5- maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada buyuk mutafakkir Abu Nasr al-Farobiyning pedagogik va falsafiy qarashlari to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: fikr, pedagogic, falsafiy, mantiq

Abu Nas al-Forobiy o'rta asr sharqining buyuk qomusiy olimi bo'lib, u 873 yilda hozirgi Qozog'iston teritoriyasidagi Farob shaharchasida tug'ildi, keyinchalik Toshkentda va Buxoroda yashab ta'lim oldi. X asr boshlarida ilmga chanqoq bo'lajak olim O'sha paytda madaniyat va ilm markazi bo'lgan xalifalik poytaxti Bag'dodga boradi. Bu yerda u turli xil fan sohalariga bilan shug'ullanadi, ko'p tillarni o'rganadi. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra 70 tilda gaplasha olgan. Forobiy bu yerda xristian olimlari Abu Bashar Marta ibn Yunusdan Yunon falsafasi va tilini, Yuxanna inb Xaylondan tabobat va mantiq ilmini o'rgandi. "Muallim as-soniy" - ikkinchi muallim (Aristoteldan so'ng) nomini oldi, umrining so'ngi yillarini Damashq shahrida o'tkazdi. Forobiy fanning turli sohalariga bag'ishlangan 160 dan ortiq asarlar yozdi. Biroq uning ijodini belgilovchi narsa uning falsafiy qarashlari hamda pedagogik qarashlari ifodalangan asarlaridir.

Uning falsafiy qarashlari panteistik harakterga ega bo'lib, u Platonning materializmni rad qilishiga qarshi chiqadi va tabiatni real va obyektiv mavjud ekanligini e'tirof etadi. Uningcha —inson tabiatning eng yuksak ijodi, inson o'zining idroki tufayli atrof muhitni anglay oladi. Idrok yordamida sezish mumkin bo'lmaydigan ichki aloqalar mohiyatini tushunib sezsa bo'ladi, degan fikrlari bilan u izchil rasional tasdiq pozitsiyasida turadi.

Haqiqatni aniqlash, fikrning qat'iyligini tarbiyalashda mantiq va grammatikaning rolini ko'rsatarkan ekan, u sezgi organlari va miya insonga tug'ilishdanoq berilgan. Qolgan narsalar bilim, har xil aqliy va axloqiy xislatlar, xarakter, ma'lumot boshqalar insoniy muloqotlar natijasida qo'lga kiritiladi, deb hisoblaydi. Forobiy inson xarakteridagi mardlik, botirlik, saxiylik, topqirlik, to'g'ri so'zlik, adolatparvarlik kabi xususiyatlar faqat tarbiya natijasidagina qo'lga kiritiladi deb hisoblaydi. Uningcha —axloqiy sifatlar ikki xil yo'l bilan hosil qilinadi:

1. Mustaqil xarakter qilish orqali
2. Majbur qilish orqali

Biroq qanday usul qo'llanilmasin mutafakkirning fikricha natija bir xil, ya'ni ideal jamiyat talabiga javob beruvchi shaxsni shakllantirishdan iborat bo'lishi lozim. Uningcha, bolani uyda, oilada, maktabda, o'qituvchi va jamoada rahbar boshchiligida tarbiyalash mumkin. Yaxshilar jamiyatda tarbiya kollektiv xarakterga ega bo'lib, kishilar yaxshi sifatlarini egallash uchun erkin harakat qilishlari, yagona maqsad yo'lida birlashishlari lozim. Bunday jamoa boshliqlari aqliy va jismoniy, ma'naviy jihatdan kamolotga erishgan kishilar bo'lishlari lozim. Bunday kishi adolatli, donishmand, olim bo'lishi kerak. U o'zini namuna vositasida jamiyat a'zolarini tarbiyalashi lozim.

Shunday qilib, u o'zining ijtimoiy qarashlarida mukammal, e'tiqodli inson haqidagi o'rta asr pedagogik qarashlarini umumlashtirdi va O'rta Osiyo xalqlari jumladan, O'zbekiston xalqlari pedagogik qarashlarining asoschilaridan biri sifatida tarbiya sohasidagi mutadillik nazariyasini asoslab berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nishonova S. Sharh uyg'onish davri pedagogik fikr taraqqiyotida barkamol inson tarbiyasi: — T.: 1998. — 288 b.
2. www.ziyounet.uz

О'ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHGA BO'LGAN E'TIBOR

Ibraimova Go'zal Baxtiyor qizi

Termiz davlat universiteti xorijiy til va adabiyot
yunalishining 1- kus 108- guruh talabasi

Annotatsiya: Xususan, chet tillarini o'qitishga hamda o'rganishga bo'lgan talab tobora ortib bormoqda, Butun jahon sivilizatsiyasi bilan tanishish.

Kalit so'z: Chet tillariga ixtisoslashgan maktab va xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan talablar ularni ommalashtirish.

Barchamizga ma'lumki, hozirgi kunda chet tillarini o'qitish va o'rganish dolzarb vazifalardan biriga aylanib ulgurgan. Dunyo rivojlanib borgan sari bugungi yosh avlod zimmasiga yanada ulkan mas'uliyat yuklanmoqda. Respublikamizda ham ta'lim sohasida ko'plab o'zgarishlar ro'y bermoqda. Shuningdek, davlatimiz jahondagi eng ilg'or va yetuk bilimga ega mamlakatlar qatoriga qo'shilmogda. Eng avvalo shuni ta'kidlab o'tish kerakki, yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, birinchi navbatda, biz yoshlar uchun foydalidir. Ayniqsa, oxirgi besh yilda yurtimizda ko'plab islohotlar amalga oshirildi. Joriy etilayotgan imkoniyatlardan yoshlar unumli foydalanishi uchun maktab, kollej, litsey hamda oliy ta'lim muassasalari ilmiy texnik vositalar hamda ko'plab adabiyotlar bilan ta'minlanmogda. "Shuni unutmashlik kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi, farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq", - deya ta'kidlagan edi Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov.

Xususan, chet tillarini o'qitishga hamda o'rganishga bo'lgan talab tobora ortib bormoqda. Shu sababli, mamlakatimiz ko'plab xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'ydi. Yurtimizda chet tillariga ixtisoslashtirilgan universitetning bo'lishi ham gapimning yaqqol isbotidir. Yurtimizning xorijiy davlatlar bilan ta'lim to'g'risidagi hamkorligi biz yoshlarga ulkan marralarga erishish uchun boshlang'ich qadam desam mubolag'a bo'lmaydi. Ta'lim tizimini bugungi kun talablariga va jahon standartlariga javob beradigan darajaga keltirish hamda ilmfan sohasida tub burilishlar yasashni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yganmiz.

Butun jahon sivilizatsiyasi bilan tanishish, ular bilan hamnafas bo'lish uchun eng asosiy aloqa vositasi xorijiy tillarni mukammal o'rganishdir. Mamlakatimizda chet tillarini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanilmogda, o'quv jarayoni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirilmogda. Xususan, ingliz tilini o'qitish bo'yicha chet ellik mutaxassis Richard Uest (Buyuk Britaniya) O'zbekistonda ta'limning barcha bosqichlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilayotganini ta'kidladi. Bu oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga muvofiq modernizatsiyalash va takomillashtirish bo'yicha tajriba almashish imkonini berdi. Muntazam ta'lim tizimining barcha bosqichlarida rivojlanib kelayotgan yosh avlodni xorijiy tillarga o'qitish sifatini ta'minlash, xorijiy tillarda erkin so'zlasha oladigan kadrlarni tayyorlash tizimini tubdan rivojlantirish, ushbu yo'nalishdagi o'quv dasturlarining sifatligi va uzluksizligini ta'minlash, xorijiy tillarni bilish darajasini baholash milliy test tizimini takomillashtirish asosida malaka sertifikatiga ega bo'lgan o'quvchilar, talabalar va pedagoglarga imtiyozlar berish hamda ularni rag'batlantirish amalga oshmogda.

Eng avvalo, chet tillariga ixtisoslashgan maktab va xorijiy tillarni o'rganishga qiziqishi bor maktab o'quvchilarini o'zining til sohasi bo'yicha rivojlangan davlatlarga safar va qisqa davrlilik ta'lim sayohatlarini yo'lga qo'yilishi lozim. Bu davrdagi sayohat grant va shartnoma asosida bo'lib, grant yutib olgan yoshlarning barcha harajatlari davlat tomonidan to'liq qoplanadi. Xorijiy mamlakatlarga borgan yoshlarning bilimlari faqat nazariy bo'lib qolmay, amaliyotda sinab ko'rishga ham imkoniyat beradi. Shuningdek, yurtimizda chet tillarini o'qitish bog'cha yoshidan bolalarga singdirilmogda. Ya'ni yoshligidan bolalarga o'z ona tili bilan birgalikda xorijiy tillarni xususan, ingliz, rus, koreys hamda ko'plab chet tillarini misol qilib keltirish mumkin. Shuning uchun ham ta'lim tizimida dars jarayoniga zamonaviy texnologiyalar, o'qitishning yangi usullari keng tatbiq qilinmogda. Yurtboshimiz biz yoshlarga keng imkoniyatlar yaratmogda. Buning isboti sifatida hozirgi kunda yaratilgan o'qitish tizimining yaxshilanishi hamda chet tillarini o'rganish uchun kurslar tashkil etilganini ta'kidlash mumkin. Ingliz tilini o'rganishni maqsad qilgan inson

o'zi uchun inglizcha muhit yaratishi , ya'ni doimo inglizcha tinglab, o'qib , yozib va gapirishi maqsadga erishishning eng samarali usulidir.

Xulosa o'rnida shuni aytishim lozimki, chet tillarini o'rganish xususan, ingliz tilini bilish har qanday inson uchun ko'plab imkoniyatlar eshigini ochadi. Nafaqat ingliz tili balki rus, koreys hamda boshqa xorijiy tillarni o'rganish juda ham foydalidir. Bu o'rinda xalqimizning "til bilgan el biladi" degan maqoli o'z isbotini topadi. Shunga doir islohotlar yurtimizda amalga oshirilgani biz yoshlarni quvontiradi. Har bir inson o'zi uchun chet tillaridan hech bo'lmaganda bittasini o'rgansa foydadan holi bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida: - T.:O'zbekiston 2013.- 316-b
2. Karimov I. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch: - T.: O'zbekiston 2008.- 205-b
3. <https://lex.uz>
4. <https://uza.uz>
5. <https://uz.m.wikipedia.org>

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK QARASHLARIDA BARKAMOL AVLOD TARBIYASI.

Kurbanova Gullola Bahramovna
Guliston Davlat Universiteti
Katta o'qituvchi

Annotatsiya: Maqolada sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlarida barkamol va komil insonni tarbiyalash to'g'risidagi fikrlari xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: g'oya, tarbiya, shaxs, sharq, mutafakkir

Tarbiya – insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va adabiy qadriyat. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi.

“Tarbiya” atamasi keng va tor ma'nolarda ishlatiladi. Keng ma'noda tarbiya inson shaxsini shakllantirishga, uning jamiyat ishlab chiqarishi va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig'indisini anglatadi.

Ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki ahloqiy-ma'naviy sifatlari qaror topishi ham unda biz ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning: «Tarbiya bizlar uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir», degan o'gitiga amal qilishimiz zarur.

Sharqona odob-axloq va umumbashariy g'oyalarni ongiga singdirib olgan kishi yuksak ma'naviyatli, ya'ni ma'naviy barkamol, komil inson hisoblanadi. Ma'naviy barkamollik insonning dunyoqarashi, e'tiqodi, ruhiyati, xulq-atvor normalari, axloq-odobi bilan bevosita aloqadorligi bilan ajralib turadi.

Xalqimizning ma'naviy merosida, ulug' shoirimiz, faxr-iftixorimiz, ma'naviy dahomiz Alisher Navoiyning o'rni beqiyosdir. Alisher Navoiy o'zining butun ongli faoliyatini umuminsoniy maqsadlarga qaratadi. U asarlarida taqsimot munosabatlariga, ularning adolatli tashkil etilishiga e'tibor qaratadi, xizmatga yarasha taqdirlash masalasi doimo diqqat markazida turadi. U yasavul misolida shunday deydi: “agar u xizmatiga yarasha haq olish hayolida bo'lsa, u ota merosi va ona suti kabi haloldir”. (“Maxbub-ul qulub” T. 1983 y.).

Voiz Koshifiy insonni bilim orqali tarbiyalash, uning aqli qobiliyatini o'stirish mumkin deb bilimni insonni shakllantirish mezoni sifatida qaraydi. SHuning uchun ham bolaga ta'lim – tarbiya beradigan muallimning o'zi ham bilimli, dono, ahloqi yuksak bo'lishini targ'ib qiladi. Shuningdek, har bir muallim ta'lim – tarbiya yo'llari, uslubini yaxshi bilishi zarur, deya, ayniqsa muallim –murabbiyning muloyim, xushfe'l bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi.

Naqshbandiylik ta'limotidagi “Dil ba yoru-dast ba kor”(qul ishdayu qalb Oллоhda) g'oyasi kishilarni mehnatsevarlik, haqqoniylik va poklikka, ya'ni kamolot sari intilishga tarbiyalab kelgan. Shunday qilib, sufiylik tariqatlarining barchasida markaziy g'oya-bu komil inson bo'lib, kishilarni kamolot sari yetaklagan va chorlab kelgan. Ushbu o'gitlar bugungi kunlarda ham o'zining axloqiy-tarbiyaviy axamiyatiga ega bo'lib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva Sh., Axatova D., Sobirov B., Sayitov S. Pedagogika. T.: “Fan”, 2004.
2. Sh.Abdullayeva, X.Ibragimov «Pedagogika nazariyasi va tarixi» fanidan ma'ruzalar matni . T.: “Fan”, 2004.
3. www.arxiv.uz

“MEN”-OBRAZI VA O’ZINI –O’ZI BAHOLASH

Ruzimova Mehribon Sheximboy qizi

Xorazm viloyati Shovot tumani

34-son amaliyotchi psixologi.

Email:mehribon34maktab@umail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Men”-obrazi haqida va o’z-o’zini baholashda yuqori baxalashning salbiy va ijobiy, past baholashning salbiy va ijobiy oqibatlarini haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so’zi: men, shaxs, realistik

“Men” — obrazi asosida ham bir shaxsda o’z-o’ziga nisbatan baholar tizimi shakllanadiki, bu tizim ham obrazga mos tarzda har xil bo’lishi mumkin. O’z-o’ziga nisbatan baho turli sifatlar va shaxsning orttirilgan tajribasi, shu tajriba asosida yotgan yutuqlariga bog’liq holda turlicha bo’lishi mumkin. Ya’ni, ayni biror ish, yutuq yuzasidan ortib ketisa, boshqasi ta’sirida — aksincha, pastlab ketishi mumkin. Bu baho aslida shaxsga boshqalarning real munosabatlariga bog’liq bo’lsa-da, aslida u shaxs ongi tizimidagi mezonlarga, ya’ni, uning o’zi sub’ektiv tarzda shu munosabatlarni qanchalik qadrlashiga bog’liq tarzda shakllanadi. Masalan, maktabda bir fan o’qituvchisining bolaga nisbatan ijobiy munosabati, doimiy maqtovlari uning o’z-o’ziga bahosini oshirsa, boshqa bir o’qituvchining salbiy munosabati ham bu bahoni pastlatmasligi mumkin. Ya’ni, bu baho ko’proq shaxsning o’ziga bog’liq bo’lib, u sub’ektiv xarakterga egadir.

O’z-o’ziga baho nafaqat haqiqatga yaqin (adekvat), to’g’ri bo’lishi, balki u o’ta past yoki yuqori ham bo’lishi mumkin.

O’z-o’ziga bahoning past bo’lishi ko’pincha atrofdagilarning shaxsga nisbatan qo’yayotgan talablarining o’ta ortiqligi, ularni uddalay olmaslik, turli xil e’tirozlarning doimiy tarzda bildirilishi, ishda, o’qishda va muomala jarayonidagi muvaffaqiyatsizliklar oqibatida xosil bo’lishi mumkin. Bunday o’smir yoki katta odam ham, doimo tushkunlik holatiga tushib qolishi, atrofdagilardan chetroqda yurishga harakat qilishi, o’zining kuchi va qobiliyatlariga ishonchsizlik kayfiyatida bo’lishi bilan ajralib turadi va bora-bora shaxsda qator salbiy sifatlar va hatti-xarakatlarning paydo bo’lishiga olib keladi. Xattoki, bunday xolat suitsidal harakatlar, ya’ni o’z joniga qasd qilish, real borligidan «qochishga» intilish psixologiyasini ham keltirib chiqarishi mumkin.

O’zi-o’ziga baho o’ta yuqori ham shaxs xulq-atvoriga yaxshi ta’sir ko’rsatmaydi. Chunki, u ham shaxs yutuqlari yoki undagi sifatning boshqalar tomonidan sun’iy tarzda bo’rttirilishi, no’rin maqtovlar, turli qiyinchiliklarni chetlab o’tishga intilish tufayli shakllanadi. Ana shunday sharoitda paydo bo’ladigan psixologik xolat «noadekvatlik effekti» deb atalib, uning oqibatida shaxs xattoki, mag’lubiyatga uchraganda yoki o’zida nochorlik, uquvsizliklarni sezganda ham buning sababini o’zgalarda deb biladi va shunga o’zini ishontiradi ham (masalan, «xalaqit berdi-da», «falonchi bo’lmaganida» kabi bahonalar ko’payadi). Ya’ni, nimaiki bo’lmasin, aybdor o’zi emas, atrofdagilar, sharoit, taqdir aybdor. Bundaylar haqida bora-bora odamlar «oyog’i yerdan uzilgan», «manmansiragan», «dimog’dor» kabi sifatlar bilan gapira boshlaydilar. Demak, o’z-o’ziga baho realistik, adekvat, to’g’ri bo’lishi kerak. **Realistik baho** shaxsni o’rab turganlar — ota-ona, yaqin qarindoshlar, pedagog va murabbiylar, qo’ni-qo’shni va yaqinlarning o’rinli va asosli baholari, real samimiy munosabatlari mahsuli bo’lib, shaxs ushbu munosabatlarni ilk yoshligidanoq xolis qabul qilishga, o’z vaqtida kerak bo’lsa to’g’rilashga o’rgatilgan bo’ladi. Bunda shaxs uchun etalon, ibratli hisoblangan insonlar guruhi — **referent** guruhning roli katta bo’ladi. Chunki biz kundalik hayotda hammaning fikri va bahosiga quloq solavermaymiz, biz uchun shunday insonlar mavjudki, ularning hattoki, oddiygina tanbehlari, maslahatlari, hattoki, maqtab turib bergan tanbehlari ham katta ahamiyatga ega. Bunday referent guruh real mavjud bo’lishi (masalan, ota-ona, o’qituvchi, ustoz, yaqin do’shtar), yoki noreal, hayoliy (kitob qahramonlari, sevimli aktyorlar, ideal) bo’lishi mumkin. Shuning uchun yoshlar tarbiyasida yoki real jamoadagi odamlarga maqsadga muvofiq ta’sir yoki tazyiq ko’rsatish kerak bo’lsa, ularning etalon, referent guruhini aniqlash katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo’ladi. O’z-o’zini tarbiyalash omillari va mexanizmlariga esa, quyidagilar kiradi:

- o’z-o’zi bilan muloqot (o’zini konkret tarbiya ob’ekti sifatida idrok etish va o’zi bilan muloqotni tashkil etish sifatida);
- o’z-o’zini ishontirish (o’z imkoniyatlari, kuchi va irodasiga ishonish orqali, ijobiy xulq

normalariga bo'ysundirish);

- o'z-o'ziga buyruq berish (tig'iz va ekstremal holatlarda o'zini qo'lga olish va maqbul yo'lga o'zini chorlay olish sifati);
- o'z-o'ziga ta'sir yoki autosuggestiya (ijtimoiy normalardan kelib chiqqan holda o'zida ma'qul ustanovkalarni shakllantirish);
- ichki intizom — o'z-o'zini boshqarishning muhim mezoni, har doim har yerda o'zining barcha harakatlarini muntazam ravishda korreksiya qilish va boshqarish uchun zarur sifat.

Yuqoridagi o'z-o'zini boshqarish mexanizmlari orasida psixologik nuqtai nazardan o'z-o'zi bilan amalga oshiriladigan **ichki dialog** alohida o'rin tutadi. *O'z-o'zi bilan dialog* — oddiy til bilan aytganda, o'zi bilan o'zi gaplashishdir. Aslida bu qobiliyat bizning boshqalar bilan amalga oshiradigan tashqi dialoglarimiz asosida rivojlanadi, lekin aynan ichki dialog muhim regulyativ rol o'ynaydi. Ye. Klimov bunday dialogning uch bosqichini ko'rsatib o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Kaykovus. Qobusnoma. -T.:O'qituvchi, 1986 y.
2. Zunnunov A. O'zbek pedagogikasi tarixi. -T.: O'qituvchi, 1997 y. -272 b.
3. Sh.A.Do'stmuhammedov,Z.T.Nishonova Yosh davrlari va pedagogik psixologiya Toshkent-2013 b-133
4. S.N.Alimxo'jayeva,F.I.Haydarov Psixologik treninglar Toshkent-2008

FIZIKA TA'LIMIDA FANLAR INTEGRATSIYASIDAN FOYDALANIB NOAN'ANAVIY ENERGIYA MANBALARI ORQALI FUNDAMENTAL TUSHUNCHALARNI HOSIL QILISH

Meyliyeva Muhsina Sunnatullayevana

Toshkent shahar Shayxontohur tumani

314- sonli umumta'lim maktabi

fizika fani o'qituvchisi.

Tel: 90-978-87-55

Annotatsiya: Maqolada fizika ta'limida fanlar integratsiyasidan foydalanishning ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, muallif, fizika, kimyo, ekologiya fanlari integratsiyasidan foydalanib, no'anaviy energiya manbalarining fundamental tushunchasini shakllantirishga doir metodik tavsiyalar keltirib o'tgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya, energiya, fan, kimyo, ekologiya, metod, texnologiya, samara, ta'lim.

Ma'lumki, tabiatda ro'y beradigan hodisa va jarayonlar turli paytda xilma xil ko'rinishda sodir bo'ladi. Bu hodisa va jarayonlarning ro'y berish sabablarini, o'zgarishi hamda holatlarini tabiiy fanlar alohida fundamental qonunlari va tushunchalari asosida izohlaydi. Tabiiy fanlar sirasiga fizika, kimyo, biologiya, geologiya, ekologiya, geografiya kabi fanlar kiradi. Ushbu maqolada fizika ta'limi jarayonida noan'anaviy energiya manbalari fundamental tushunchalarini shakllantirish va tabiiy fanlar bilan bog'lash, ya'ni noan'anaviy energiya manbalari mazmunidagi bilim va ko'nikmalarni fizika ta'limida shakllantirishda fanlar integratsiyasidan foydalanish imkoniyatlari o'rganilgan va tahlil qilingan.

Fizikada energiya manbalarining zamonaviy asoslari o'rganilganda, albatta, noan'anaviy energiya manbalarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki inso-niyat turmush tarzini va boshqa barcha sohalarni energiya manbalari ta'minotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Demak, o'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, energetika bu nazariy va amaliy jihatdan bir qancha aniq va tabiiy fanlar bilan uzviy bog'liqdir. Masalan, energiya resurslari hamda manbalaridan samarali va tejamkor foydalanishda energetika – iqtisodiyot – matematika fanlari integratsiyasi tatbiq etilsa, katta ijobiy yutuqlarga erishish mumkin. Asosan, noan'anaviy energiya manbalari to'g'risidagi fundamental ma'lumotlarni fizika ta'limida shakllantirishda fizika – kimyo – ekologiya fanlari integratsiyasidan foydalanish lozim.

Fizika, kimyo va ekologiya fanlari integratsiyasidan foydalanishni fizika ta'limida noan'anaviy energiya manbalari tushunchalarini shakllantirishda bosqichma-bosqich ko'rib chiqish mumkin. Bu fanlar orasidagi bog'lanishlar, ya'ni noan'anaviy energiya manbalari to'g'risidagi ma'lumotlarning fizika o'qishi jarayonidagi tabiiy fanlar integratsiyasi ifodalangan. Bundan ko'rinib turibdiki, fanlar integratsiyasidan foydalanish mavzuga tegishli ma'lumotlarni to'liq va aniq o'zlashtirish, bilim hamda ko'nikmalarga nisbatan to'liq ega bo'lish imkoniyatini yaratadi.

Keltirilgan ma'lumotlarda faqatgina fizika – kimyo – ekologiya fanlaridan foydalaniladi. Tabiatdagi har qanday hodisa va jarayonlarni barcha tabiiy fanlar integratsiyasidan foydalanib o'rganish, tadqiq qilish katta samaradorlikka ega. Maqolada umumlashgan tushuncha va ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, noan'anaviy energiya man - balari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zlashtirish imkoniyati mavjud.

Noan'anaviy energiya manbalari to'g'risidagi bilim va ko'nikmalarni fizika ta'limi jarayonida shakllantirishda fizika – kimyo – ekologiya fanlari integratsiyasi bo'yicha quyidagi asosiy fundamental tushunchalar ketma-ketligi dars jarayonida tatbiq etiladi:

1. Noan'anaviy energiya manbalarining fizikaviy asoslari;
2. Noan'anaviy energiya manbalarining atrof-muhit eko - tizimiga ta'siri nazariy asoslari;
3. Noan'anaviy energiya manbalarini shakllantirishda kimyoviy usul va metodlar qo'llanilishi texnologiyasi.

XXI asrda insoniyat misli ko'rilmagan rivojlanish bosqichiga chiqib oldi. Bu davrda olimlar tomonidan juda ko'p zamonaviy texnik asbob-uskunalar yaratildi. Rivojlanish jadal davom etgani sayin, fanlararo integratsiya ham shunchalik kuchayib bormoqda. Endilikda har bir kashfiyotchi biror-bir kashfiyot qilishdan oldin uning samarasini, avvalo, fanlar integratsiyasidan foydalanib o'rganib chiqadi. O'z oldiga quyidagi talablarni qo'yadi:

– birinchi navbatda kashfiyotning jamiyatga keltiradigan iqtisodiy samarasi uni ishlab chiqarish xarajatlaridan ko‘ra ko‘p bo‘lishi kerak. Bunda matematika va iqtisod fanlari integratsiyasidan foydalanib, kashfiyotning naflilik darajasi hisoblanadi;

– undan so‘ng kashfiyotning butun ekotizimga ta‘siri o‘rganiladi. Bunda aksariyat hollarda fizika – kimyo – ekologiya fanlari integratsiyasidan foydalaniladi.

Noan‘anaviy energiya manbalariga ham xuddi shu tartibda yondashadigan bo‘lsa, ulardan foydalanish uchun yaratilgan uskunalarning nisbatan kamxarjligi va juda samarali ekanligini hamda bu dastgohlarning ekotizimga deyarli hech qanday zararli ta‘siri yo‘qligini ko‘rish mumkin. Jamiyatdagi boshqa jarayon va hodisalarni ham fanlar integratsiyasi yordamida chuqur o‘rganib amalga oshirish jamiyat uchun foydalidir.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, fizika ta‘limida noan‘anaviy energiya manbalari fizik-texnologik asoslarini shakllantirishda fanlar integratsiyasidan foydalanish asosida olib borilgan dars, uning samaradorligini oshirib, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatlarining rivojlanishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdiyev U.B., Ismoilov E.O., Muxammadiyeva G.N. Oliy o‘quv yurtlari fizika ta‘limida “Geliotexnika va noan‘anaviy energiya manbalari” talaba tanlov fanini o‘qitishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish. “Zamonaviy ta‘lim” jurnali, 2014-yil, 2-son.

2. Abdiyev U.B., Ismoilov E.O. Umumta‘lim maktablari fizika ta‘limida quyosh fotoenergetikasi fundamental tushunchalarini shakllantirish. “Zamonaviy ta‘lim” jurnali, 2014-yil, 1-son.

3. Ismoilov E.O., Donayeva G.H. “Fizika va matematika fanlari ta‘limida variatsion tamoyillar”. FMI jurnali. 2013-yil. 3-son.

4. M.Azizov “XALQ TA‘LIMI” ilmiy-metodik jurnali. 2014. www.xtj.uz

SHAXSNING SHAKLLANISHIDAGI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK MASALALAR.

Muxiddinova Dilnoza Shavkat qizi
Guliston Davlat Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Shaxsning har tomonlama shakllanishida muloqotning ahamiyati katta. Oddiy narsalarni o'rganish uchun ham taqlid orqali o'zaro muloqotda bo'lish zarur.

Kalit so'zlar. Ekstroversiya, introversiya, kommunikatsiya, V.N. Myasishev, B.G. Ananev, temperament, axloqiy rivojlanish, estetik rivojlanish, Individ, muloqot.

Jamiyatda qonun-qoidalariga asoslangan holda munosabatlar rivojlanadi. Individ bilan shaxs muloqoti o'rtasida juda katta farqni ko'rish mumkin. Masalan, go'dak, ruhiy kasal, ongi past rivojlangan kishilarning muloqoti bilan yetuk rivojlangan, ongi yuksak kishining muloqoti o'rtasida katta farq bor. Ongli shaxs muloqotni boshlashdan avval miyasida o'ylaydi, so'zlarini rejalashtiradi. Shaxsning jismoniy, aqliy, axloqiy va estetik rivojlanishida muloqotning o'rni katta. Masalan, axloqiy rivojlanish uchun oilada, maktabda, bog'chada bolaga kattalar muloqot orqali ta'sir qiladilar. Shuningdek, estetik, aqliy, jismoniy rivojlantirish uchun o'quvchiga o'qituvchi muloqot orqali ta'sir etishga harakat qiladi. Demak, muloqot ta'sir qilish vositasi bo'lib ham xizmat qiladi. Shaxs muloqotini shakllantirishda uning yoshi, jinsi, kasbi, dunyoqarashini hisobga olgan holda ish olib borish lozim. Masalan, biz kichik yoshdagi bolalarga kattalarga nisbatan qo'llaydigan so'zlarni ishlatmaymiz. Har bir yosh davriga kiradigan kishilarga o'ziga xos so'zlar qo'llaniladi. Bunda so'zning ta'sir kuchi hisobga olinadi. Shaxsning temperament (mijoz) xususiyatlariga qarab muloqot usullarini qo'llash katta ahamiyatga ega. Shaxsda ko'nikma, bilim, malakalarning hosil bo'lishida muloqotning o'rni beqiyos. Oddiy ko'nikmalar («to'g'ri o'tir, qo'lingni yuv, joyingga bor, salom ber») ham muloqot orqali singdiriladi. Shaxs muloqotining shakllanishida uning tarbiyalanganlik darajasi muhim o'rin egallaydi. Masalan, shaxsga kuchli ta'sir etadigan so'zlarni qo'llasangiz ham u qabul qilmasligi, sizning bergan ko'rsatmalarinigizga amal qilmasligi mumkin. Chunki u yoshligidan muomala madaniyatini egallashi kerak. Muloqotning shakllanishida maqsad to'g'ri qo'yilishi lozim. Muloqot ta'lim-tarbiya jarayonida, turli vaziyatlarda rivojlanadi. Masalan, oilada, mahallada, jamoada, guruhda. Agar oilada kattalar bir-birlariga qo'pol munosabatda bo'lsalar, bola ham ularga taqlid qilib atrofdagilar bilan nizolarga borishi mumkin. Har tom onlam a rivojlangan, yetuk, komil inson (shaxs)ni tarbiyalash uchun yoshlarni erkin fikrlaydigan qilib voyaga yetkazish zarur. Demak, muloqot fikrlash bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Shaxsning shakllanishida muloqotning ahamiyati haqida psixolog olimlar o'z fikrlarini bayon qilganlar. Jumladan, psixolog B.G. Ananev «Odam bilishning predmeti sifatida» asarida bu masalani chuqur tahlil qilgan. U bilimning turli elementlarini egalash muvaffaqiyatli o'zlashtirishning garovi ekanligini ta'kidlaydi. Bilimlarni egallash muloqot orqali amalga oshirilishini ham uqtirib o'tadi. Agar kishilar o'zaro bir-birlariga axborot uzatmasalar, tajribalarini muloqot orqali almashmasalar rivojlanmay qolishlari to'g'risida B.G. Ananev asosli fikrlarni keltiradi. B.G. Ananev fikricha muloqot ijtimoiy va individual holatdir. Shuning uchun nutq bilan uzviy bog'liq, kommunikativ vazifani bajarishda pantomimika, imo-ishoralar muloqot shakllari sifatida yuzaga chiqadi. Demak, olim muloqot tushunchasini umumiy, yosh va pedagogik psixologiya kabi fanlar uchun chuqur tahlil qilib bergan. Hozirgi paytda mamlakatimizda va xorijda muloqot muammosiga qiziqish ortib bormoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kishilarning bir-birlari bilan qiladigan muloqoti katta ahamiyatga ega. Psixolog olim V.N. Myasishev muloqot masalasiga chuqur yondashgan, uni o'rgangan. Boshqa olimlar muloqotni nutq kommunikatsiyasi bilan bog'lab o'rgangan bo'lsalar, V.N. Myasishev muloqotni jarayon sifatida o'rgangan. Ya'ni shaxslarning bir-biriga muloqot orqali ta'sir ko'rsatishlarini, bir-birlarini idrok qilish obyekt sifatida tahlil qiladi. Uning fikricha: «Shaxs turlicha munosabatlarda qarama-qarshi sifatلامي namoyon qilishi mumkin.» Tajribali psixolog A.A. Bodalyev esa shaxs o'yinda, o'qishda, muloqotda, ya'ni faoliyatning turli sohalarida o'zining o'mini bilishi zarurligini uqtiradi. N.P. Anikeyeva fikricha, boshqa odamlar bilan muloqotda har bir shaxs muayyan ijtimoiy rolni egallaydi. Rollar shaxsning tabiatini to'laroq ochib berishi yoki uni niqoblashi mumkin. Lekin pozitsiya — rollarni tanlash albatta insonning o'z mohiyatiga, uning kuchiga, zaifligiga, salohiyat darajasiga, o'z-o'zini tanqid qila olishiga, xulq-atvorining puxtaligiga, o'zini chetdan ko'ra bilish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. (Jamoada ruhiy muhit.) Ba'zan muloqotdagi

muvaffaqiyatsizliklar yoshlarni benuqsonroq, himoyalanganroq bo'lish uchun o'zidagi eng yaxshi xislatni yashirishga, buzishga majbur etadi. Erta o'smirlik paytida yigit va qizlar yakkalik holatini boshdan kechiradi. Ular his-tuyg'ularini hech kimga aytishmaydi. O'zi haqidagi va atrofdagi kishilar haqidagi axborot — muloqot usullarini va mazmunli muloqotni tashkil etishga intilishni belgilab beradi. Buning uchun ruhiy tusdagi muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish kerak. Har bir kishiga xos bo'lgan ruhiy xususiyatlar asab tizimi turi bilan belgilanadi va awalo temperamentda: ta'sir ko'rsatish sur'atida, tabiiy signallarda (ovozi, yorug'lik, rang, hid, haroratning o'zgarishi), ijtimoiy signallarda (so'z, voqea, o'ta sezgirlikda, emotsional ko'zg'aluvchanlik, tashvishlilik darajasi, ekstraversiya, introversiya) namoyon bo'ladi. Ekstroversiya bilan introversiya kishining ruhiy tavsifi sifatida muloqot sohasida yorqin namoyon bo'ladi. Ekstroversiya — individning tashqi dunyoga, introversiya — ichki dunyoga nisbatan qarashidir. Asab faoliyatining kuchli tipi bilan bog'liq ekstroversiya xususiyatlari ustun bo'lgan kishilar ancha kirishimli, aloqalar, tanishishlar borasida erkin muomalaga moyil bo'ladilar. Ular ishtiyoq bilan yangi tanishlar orttiradilar, shovqin-suronli davralarni yoqtiradilar. Introvertlar — bu asab faoliyatining zaif tipiga mansub kishilardir. Ular o'z ichki dunyolariga berilishga, kechinmalarga moyil. Atrofdagilardan ko'p tashvishlanadilar, ular yaqinlarning tor doirasini ma'qul ko'radilar. «Ekstroversiya-introversiya» o'qining o'rtalarida joylashgan kishilar psixologiyada sentrovertlar degan nomni olgan. Ular me'yorida kirishimli, me'yorida yolg'izlikka moyildirlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Psixozanaliz asoslari.«O'zbekiston» nashr. Tuzuvchi M.Otajonov. T.2005.
2. V. Karimova. Psixologiya. (o'quv qo'llanma). T. 2002.
3. www.ziyouz.com

ERKIN VOHIDOV SHE'RIYATIDA MILLIY RUHIYATNI IFODALOVCHI LINGVISTIK BIRLIKLAR

Muzaffarova Zarrina Umarjon qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Lingvistika yo'nalishi 1-kurs magistranti,

Annotatsiya. Maqolada Erkin Vohidov ijodida milliy ruh tasviri hamda milliy ruh tasvirini aks ettirgan til birlaklari mazmuniy tahlili yuzasidan mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar. Milliy ruh, lingvistik birliklar, Erkin Vohidov, she'riyat

Annotation. The article comments on the content of the image of the national spirit in the work of ErkinVahidov and the content analysis of language units that reflect the image of the national spirit.

Keywords. National spirit, linguistic units, ErkinVahidov, poetry

Adabiyot ruhimizni, shuurimizni millatparvarlik, vatanparvarlik suvi bilan sug'oruvchi buloqdir. Darhaqiqat, badiiy parchalarda ifodalangan asar mazmun-mohiyati, undagi milliy ruh inson ma'naviy komolotida muhim ahamiyat kasb etadi, insonni yurtparvar, elparvar sifatida, qadimiy an'analarga, urf-odatlariga, qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalashda ahamiyati beqiyos desak xato qilmaymiz. Negaki, adabiyot inson ruhiyatini tarbiyalovchi ma'naviy ozuqa hisoblanadi. Shunday mehmondo'st, tanti, o'tmishi va kelajagi buyuk bo'lgan el farzandi ekanligidan g'ururlanish hissi uni zavqlantiradi, ilhomlantiradi.

Milliy ruh bu– asrlar davomida biror-bir millatning yashash sharoiti, ijtimoiy-iqtisodiy holatlari, boshqa mamlakatlar bilan savdo-sotiq, ma'naviy va madaniy aloqalari, diniy va dunyoviy bilimlari natijasida yuzaga keladigan, o'zga xalqlardan ajralib turishi va xalqning millat darajasiga ko'tarilishiga xizmat qiladigan omil bo'lishi bilan birga unin go'zligini, o'tmishini, bugunini va kelajagini ko'rsatadigan, uning buguni va kelajagini hal qiladigan, millatning ongida shakllangan, qalbidan joy egallagan, kelajak avlodga yetkazib beradigan o'ziga xosasaruhi hisoblanadi. Adabiyotshunos olim Nurboy Jabbor ta'kidlaganidek, "Mohiyatan umuminsoniyatga daxldor bo'lsa-da, adabiyot milliy shaklda namoyon bo'ladi. O'zida millatning ruhini ifodalaydi. Bu xususiyatlar she'riyatda, ayniqsa, yaqqolroq bo'y ko'rsatadi" [1] Xususan, falsafiy she'riyat sohibi Erkin Vohidov ijodida milliy ruh, o'zbekning o'zligi, asliyatini tarannum etish go'zal tashbehlar yordamida takrorlanmas tarzda ifodalash ustuvor. Quyida ijodkorning shunday misralaridan ko'rib chiqamiz

*Garchi bizdan yuz bor farovon,
Garchi bizdan yuz karra to'qdur.*

*To'y xarjida yuzta boy Yapon,
Bir kambag'al o'zbekcha yo'qdir:[5: 641]*

Mazkur misralarda o'zbekning o'ziga xosligi, milliy qadriyatlar ohorli misralarda rangin bo'yqlar bilan ifodalangan. Bunda *osh, to'y, bel bog'lab, to'y xarji* jumlar orqali she'riy misralarda-rangin tuyg'uda o'zbekning tabiati, milliy xarakteri hajviy kayfiyat bilan ifodalanadi.

*Menga Pushkin birjahonu
Menga Bayron birjahon,
Lek Navoiydek bobombor,
Ko'ksiosmon, o'zbekim.*

Ushbu "O'zbekim" qasidasidan olingan misralarida ham ijodkorning o'zbek xalqining farzandi ekanidan g'ururlanishi va faxr tuyg'usi o'ziga xos faxriya bilan ifodalangan. Bu go'zal ifoda *Navoiy, ko'ks, do'ppi, oqsut, tuz, o'zbekim* jumlari yordamida hosil qilingan. Milliy ruh, shu el farzandi ekanligidan faxrlanish yuqori pardalarda aks ettirilgan.

*Garchi shunchamag'rurtursaham,
Piyolaga egilarchoynak.
Shundayekan, manmanliknechun,
Kibr-u havonimagakerak?*

Ushbu "Kamtarlikhaqida" she'riyning tahlilida ham ko'rishimiz mumkinki, o'zbek xalqiga, umuman sharq xalqlariga xos bo'lgan "kamtarlik" takrorlanmas misralarda original tashbehlar yor-

damida ifodalanadi. Bu shoirning topqirligi, o'ziga xos falsafasi hamda o'zbek tilining ifoda imkoniyatlari mahsuli desak xato qilmagan bo'lamiz.

Xulosa qilib aytganda, shoir Erkin Vohidov ijodi mahsuli bo'lgan har bir she'rda *do'ppi, to'y, osh, chopon, choynak, piyola, nay* kabi ko'plab obrazlar va detallar yordamida milliy ruh, o'zbekning o'ziga xos tabiati, o'zligi bir-biriga o'xshamgan tashbehlar orqali ifoda etilgan, o'quvchiga yuqumli tarzda yetkazilgan. Bu esa o'zbek tilining ifoda imkoniyatlari naqadar boy, ohorli ekanligini yana bir bor dalillaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jabborov N., .Milliyruh – buyukmezon. <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/milliyruh-buyuk-mezon/>
2. Lapasov J., .Badiiy matn va lisoniy tahlil. –Toshkent, “O'qituvchi”, 1995. 87 b.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. 3-tom. – Toshkent, O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. 671 b.
4. Solijonov Y., Ruhiyatni yoritgan she'riyat. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/yo-ldosh-solijonov-ruhiyatni-yoritgan-she-riyat>
5. Vohidov E.,Tanlanganasarlar. –Toshkent, “Sharq”. 2018. 687
6. Yo'ldoshev M., Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent, Fan, 2008.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ERTAKLAR BADIYYATINI O'RGATISH METODIKASI

Norboyeva Tuymajon Yuldashovna,
Yangibozor tumanidagi 28-son umumta'lim
maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'qish darslari jarayonida folklor materiallari, xususan, ertaklar badiyyatini o'rgatish ijobiy samara berishi, shuningdek, ertaklar ham badiiy nutq vositasida obrazli ifodaga ega bo'lib, unda kishilarning ruhiy olami, holati mujassamlashishi xususidagi fikrlar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: folklor, badiiy nutq, poetik usullar, ertak, poetik til, frazeologizm.

Boshlang'ich ta'limda o'qish darslarida xalq og'zaki ijodi (folklor) materiallaridan foydalanish ijobiy samara beradi.

Folklor asarlari, xususan, ertaklar ham badiiy nutq vositasida obrazli ifodaga ega bo'ladi. Badiiy nutq so'zlashuv nutqiga juda yaqin bo'lib, unda kishilarning ruhiy olami, holati mujassamlashgan bo'ladi¹.

Folklor asarlarining tahlilida hozirda ilmiy, akademik uslub yetakchilik qilmoqda. Aslida folklor asarlari vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilari poetik nutqning, tilning poetik usullaridagi o'ziga xosliklar bilan tanishadilar².

Boshlang'ich sinf darsliklarida ko'plab ertaklar berilgan. Odatda, ularni tahlil qilishda didaktik tarbiyaga ko'proq ahamiyat berilib, ular matnidagi poetik xususiyatlarga kam e'tibor qaratiladi. Albatta, yosh bolalarga asardagi uslubni o'rgatish juda murakkab masaladir. Shu sababli ertaklardagi tilning poetik bo'yodkorligini 3-4 - sinflarda o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Binobarin, o'quvchi yoshlarga 1 - sinfdan boshlab badiiy adabiyot bo'yicha shunday bilim berish kerakki, ular bu darsda badiiy so'z qudratini his qilsinlar, chunki adabiyot barkamol shaxs ma'naviyatini shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'limning dastlabki bosqichlarida poetik til, obrazli fikrlash masalalari bilan oshno bo'lgan o'quvchi keyingi bosqichlarda bu masalalarga oid muammolarni tezroq hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

4- sinfga kelib o'quvchilar badiiy asar o'qishda ancha tajriba orttirishadi. Matn tahliliga ham jiddiy e'tibor bilan qaray boshlashadi. Ana shu omillarni hisobga olib, ularga ertaklar tilidagi poetik bo'yodkorlikni o'rgata borishni mukammallashtirish bolalarni badiiyat olamiga dadil yetaklaydi.

Bolalarni badiiy nutq bilan tanishtirish uchun adabiy til va badiiy til tushunchalarining mohiyatini ochib berish zarur. Chunki "...badiiy adabiyot tili adabiy tildan farq qiladi. Shu sababdan ham badiiy asarlar tili "badiiy til", "poetik til" deb yuritiladi"³.

Albatta, "badiiy til" adabiy til asosida ro'yobga chiqadi. Biroq badiiy tilda adabiy tilning kam ishlatiladigan zahiralarga murojaat etiladi. 4- sinf "O'qish kitobi" da berilgan "Ilm afzal" ertagida ana shu "zahiralalar" o'zini tez-tez namoyon qilib turadi. Ertak matnidagi badiiy tilga xos bunday ifodalarni quyidagicha tasnif qilish mumkin:

1.Xalqona erkalov so'zlari.

Qani **toylog'im**, sen gapir-chi, - deb ota yettinchi o'g'liga murojaat qildi. Qani, **qizalog'im**, navbat seniki, gapir, bu savolga sen nima deb javob berasan? Qani **kenjam**, umidim sendan, bolam.

Ushbu uchta gap tarkibida "toylog'im", "qizalog'im", "kenjam" so'zlari ishlatilgan bo'lib, ular faqat badiiy nutq taqozosi bilan qo'llanilgan. Bundan asosiy maqsad otaning qizi va o'g'liga nisbatan mehr-muhabbatini oshirib ko'rsatishdir. Shu sababdan ham ota o'g'illariga "**toylog'im-toychog'im**", "**kenjam**", qiziga "**qizalog'im**" kabi erkalov so'zlarini qo'llaydi.

Ey **padari buzrukvorim**, men sizga nima ham derdim; otam doim sog'-salomat yursinlar, **soyai davlatlarida** yigitlik davrini suraylik; chol qizining aqliga **tasanno aytib**: boshimizda **soyabonimiz**, siz, **padarimiz** hayotsiz.

¹ Ўринбоев Б. Ҳозирги ўзбек сўзлашув нутки. –Самарқанд: Университет, 2006. - Б. 96.

² Тўхлиев Б. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. –Т.: ТДПУ нашриёти. - Б. 51.

³ Иззат Султон. Адабиёт назарияси. –Т.: Ўқитувчи, 1986. - Б. 207.

Ushbu gaplardagi “padari buzrukvorim”, “soyai davlatlarida”, boshimizda soyabonimiz, siz, padarimiz”, “tasanno aytib” kabi birikmali ifodalalar badiiy nutqqa zeb berish, unga tantanavor ruh bag‘ishlash, otaga bo‘lgan hurmat va e‘zozni bo‘rttirib ifodalash uchun qo‘llanilgan.

3. Tilak va faxr-iftixorni qayd qiluvchi iboralar. Xudoga **ming marta shukurki**; Xudo **umrinni uzoq qilsin**; **Baxtimdan o‘rgilayki**.

Har bir fikrni aytish oldidan o‘z o‘rni bilan ushbu iboralarning qo‘llanilishi o‘zbek xalqiga xos bo‘lgan shukronalik xislatlarini bo‘rttirib ifodalaydi.

2. Frazologizmlar.

Ertak matnida turli vaziyatlarni hisobga olgan holda ko‘pgina frazeologizmlar ishlatilgan.

Cholning **ta’bi xira** bo‘lib xo‘rsindi; Cholning **hafsalasi pir** bo‘ldi-yu, beshinchi o‘g‘liga ham o‘sha savolni berdi; o‘g‘li **talmovsirab** javob beribdi; Gapining **tayini yo‘q emish**; Onang rahmatli kechalari **mijja qoqmay** yoningda o‘tirib chiqardi; **Ko‘zingiz ochiqligida ilmli bo‘lib qolay**.

Yuqorida keltirilgan gaplarning barchasi ertakda qatnashuvchi obrazlarning ruhiy holatini aniqlaydigan ifodalash uchun qo‘llanilgan bo‘lib, ular tarkibidagi frazeologizmlar badiiy nutqqa ohangdorlik, jarangdorlik, ma’noviy teranlik bag‘ishlaydi.

3. Poetizmni yuzaga chiqaruvchi so‘zlar.

Ertakda nutqiy barkamollik, ixchamlilik va ravonlikni ta’minlash uchun ko‘p hollarda boshqa tillardagi muqobil ifodalarga murojaat etiladi. Ushbu usul mazkur ertakda ham yaqqol ko‘rinadi. Badiiy nutqda ijobiy yoki salbiy ma’no ta’sirchanligini oshirish maqsadida adabiy tildagi oddiy ifodaga ega bo‘lgan so‘zlar o‘rniga badiiy nutq sohibi ularning muqobil variantlarini qo‘llaydi. Bu so‘zlar aksariyat hollarda boshqa tillardan o‘tgan o‘zlashmalardan iborat bo‘ladi.

Biz tahlil qilayotgan ertak leksikasida ham bu toifaga kiruvchi anchagina so‘zlar mavjud.

Omi.

O‘zim **omiligimcha** qoldim, qani endi o‘g‘illarim o‘qib odam bo‘lsa...

Omi arabcha so‘z bo‘lib, **oddiy**, **savodsiz** ma’nolarida ishlatiladi.

Muddao.

Oqila qiz otasi va akalarining jimgina o‘tirib eshitayotganlarini sezgach, **muddaosini** aytdi.

Muddao so‘zi ham arab tilidan o‘zlashgan. Uning ma’nosi **talab**, **tilak** so‘zlariga to‘g‘ri keladi.

Tahluka.

Davlatmand odam doim molini o‘g‘ri urib ketmasin, deb **tahlukada** yuradi.

Tahluka arab tiliga mansub bo‘lib, halokat, qo‘rquv ma’nolariga ega.

Hasad.

Davlatmand odamga esa hamma **hasad** qiladi.

Hasad arabcha so‘z. Uning ma’nosi rashk so‘ziga to‘g‘ri keladi.

Shirinsuxan.

Ilmli odam aqlli, **shirinsuxan**, odobli bo‘ladi.

Bu gap tarkibida ishlatilgan **shirinsuxan** so‘zi fors tiliga aloqador bo‘lib, u shirin-totli, yoqimli va suxan-so‘z ma’nosidagi birikmadan iboratdir.

Zero.

Zero, “So‘nggi pushaymon o‘zingga dushman bo‘ladi”.

Zero so‘zi ham fors tilidan o‘zlashgan bo‘lib, negaki, chunki so‘zlariga muqobil keladi.

Nafsibad.

Davlatmand odam o‘lsa, bir **nafsibad** odamdan qutuldik, deydilar.

Nafsibad ikki so‘zning birikuvidan tuzilgan bo‘lib, nafs arab tilida **qalb**, **dil** ma’nolariga ega.

Bad fors tilidan kirib kelgan. Uning ma’nosi **yomon** so‘ziga to‘g‘ri keladi. Ikki so‘z birikib, **yomon qalb egasi** degan ma’noni hosil qiladi. Badiiy nutq taqozosi bilan ishlatiladigan bu toifadagi bo‘yoqdor so‘zlar asar matnida qo‘llanilmasa, voqealar bayoni o‘quvchi yoki eshituvchi ruhiyatida yuksak hissiyot uyg‘ota olmaydi.

Badiiy adabiyotga xos bo‘lgan ushbu asosiy xususiyatni boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ongiga yetkazish nihoyatda mashaqqatlidir. Shu sababli o‘qituvchi ertak matnini sinchkovlik bilan tahlil qilib chiqishi lozim. U o‘quvchilarni bo‘yoqdor so‘zlarning tanlanishi va qo‘llanilishi bilan bog‘liq sababiyatlarini tushuntirishi uchun ishni o‘sha so‘zlarning oddiy nutqdagi muqobillarini topishga o‘rgatishdan boshlashi kerak.

Maktablarda, xususan, boshlang‘ich ta’limda ertaklarni o‘rgatish va tahlil qilishda shu paytgacha ertaklardagi ana shu tarbiyaviy g‘oyalarni tushuntirish, targ‘ib qilish ustuvorlik qiladi. Natijada matn tahliliga, poetik tilning o‘ziga xos xususiyatlariga kam e’tibor beriladi.

Binobarin, ertaklarning gʻoyasini ochish, tarbiyaviy ahamiyatini anglab yetishda ertaklar poetikasi va badiiy matnning emotsional xususiyatlarini oʻrgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlangʻich taʼlimda folklor materaillari, xususan, ertaklar badiiyatini oʻquvchilarga oʻrgatish taʼlim samaradorligini oshirishda muhim omil boʻlib xizmat qiladi.

Adabiyotlar roʻyxati:

1. Umumiy oʻrta taʼlimning ona tili fanidan davlat taʼlim standarti va oʻquv dasturi. –Toshkent, 2017. – 69 b.
2. Иззат Султон. Адабиёт назарияси. –Т.: Ўқитувчи, 1986. - Б. 207.
3. Neʼmatov H., Gʻulomov A., Ziyodova T. Oʻquvchilarning soʻz boyligini oshirish. - Toshkent, 1997.
4. Тўхлиев Б. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. –Т.: ТДПУ нашриёти. - Б. 51.
5. Ўринбоев Б. Ҳозирги ўзбек сўзлашув нутқи. –Самарқанд: Университет, 2006. - Б. 96.

PEDAGOGIK FIKRLAR VA G'UYALAR RIVOJINING TARIXI HAMDA TA'LIM-TARBIYANING ZAMONAVIY KONSEPSIYASI.

Nuraliyeva Shirmonoy Ibragimovna

Quvasoy pedagogika kolleji pedagogika o'qituvchisi

Annotatsiya. Tarixga nazar tashlar ekanmiz, pedagogik g'oyalar eramizdan oldingi VI asrda shakllanganligi haqida ma'umotlar mavjud. Zero, tabiatning oliy mahsuli inson paydo bo'lishi tabiatning hodisalari, jarayonlarini o'rganshi, ulardan yashash uchun oqilona foydalanish asosida insonlar sekin-asta madaniylashuvi, ijtimoiylashuvi asosida pedagogik g'oyalar shakllana va rivojlana boshlagan.

Kalit so'zlar. Qur'oni Karim, metodologik asoslari, tavba, zuhd, tavakkul, qanoat, uzlat, tavajju, sabr, Islom ta'limoti, Daos, Xitoy, Antik pedagogika, ta'lim-tarbiya konsepsiyalari, ma'naviy-axloqiy sifatlar.

Antik davrlarda ta'im-tarbiya yoshlarga ota-onalarning yashash uchun tabiat ne'matlaridan foydalanish, uy-ro'zg'or yuritish, o'zaro va tabiatga munosabat axloqi, odobi sifatida shakllana boshlagan bo'lsa, bilimlar hajmi kengaya boshlagach, maxsus tarbiyachilarga ehtiyoj tug'ila boshlagan. Ma'lum qabila, elat, millat miqyosidagi ta'lim-tarbiya qoidalari majmuasi konsepsiyalar alohida kishilar (ya'ni koinlar yoki oqsoqollar) tomonidan takomillashtirilgan. Shuning uchun ta'lim-tarbiya konsepsiyalari ko'p hollarda ma'lum bir shaxs (muallif)ning nomi bilan bog'lanmaydi. Antik pedagogikada tabiatga, atrof-muhitga o'zaro insoniy munosabatlar majmuasi bo'lgan donishmandlik pedagogikasi shakllangan. Donishmandlik pedagogikasida yoshlarda donishmandlik, mehnatsevarlik, ma'naviy-axloqiy sifatlar bilan uyg'un rivojlanishi g'oyasi ilgari surilgan. Bu pedagogik g'oyalarning shakllanishi va rivojlanishida zardushtiylik ta'limoti, uning muqaddas kitobi «Avesto» (er.av. VII asr) da va qadimgi Xitoyning Daos maktabi (er. av. III asr) namoyandalari pedagogik tajribalarida aks etgan edi. Eramizdan avvalgi II asrlarga kelib qadimgi Sharq va Hindiston pedagogikasida insonning ma'naviy-axloqiy sifatleri va amaliy kasbiy faolligi bilan bog'liq sog'lom e'tiqod, mehnatsevarlik, sofdillik, saxiylik, insoniylik kabi shaxsning barkamollik g'oyalari ilgari surildi. Islom ta'limoti, Qur'oni Karim va Hadislarda, shuningdek, tasavvuf ilmida ilgari surilgan zohiriy va botiniy ilmlarning mazmun-mohiyatini, insonning ma'naviy barkamollik sifatlerini to'g'ri anglash ta'lim-tarbiyaning metodologik asoslarini to'g'ri tanlashga yordam beradi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, antik falsafa (pedagogika)da ham Demokrit, Platon, Aristotel (Arastu)asarlarida ham zohiriy va botiniy ilmlar uyg'unlikda insonparvarlik g'oyalari ilgari surilgan edi. Al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Umar Hayyom, Ahmad al-Farg'oniy asarlarida ilmiy bilish va fan uzviyligi, shuningdek, ta'limda amaliy faoliyat ustuvorligi g'oyalari ilgari surildi. XIII - XIV asarlarda Shayx Najmiddin Kubroning Kubroviya ta'limotiga asos bo'lgan o'nta bosqichlar (tavba, zuhd, tavakkul, qanoat, uzlat, tavajju, sabr, murokaba, zikr, rizo)ni, ustozlar tanlagan yo'lning shogirdlar va kamolotidagi dunyoviy ilmlarni bir-biriga uyg'un bog'lashga bo'lgan urinish Hazrati Abduholiq Gijduvoni y zikri Xufiya, ya'ni Alloh taolo tomonidan ato qilingan ilm egallash qoidasi va tartibini amaliy tushuntirib bersa, uning sadoqatli shogirdi Bahouddin Naqshbandiy tariqatlarida mehnatsevarlik, o'z qo'l kuchi bilan halol luqma topmoq ko'ngil esa Alloh taolo yodi bilan bo'lmoqqa asoslangan: «Dil ba yoru dast ba kor!», ya'ni «Ko'ngil yor (Alloh) yodi bilan, qo'l esa ish bilan band bo'lsin», degan g'oya butun musulmon olamiga mashhurdir. Mirzo Ulug'bek ta'lim nazariyasida tadqiqot, kuzatish, umumlashtirish g'oyasini ishlab chiqdi, bu g'oyani amalda tatbiq qilib maktab va madrasalar, rasadxona va kutubxonalar ochdi va dasrliklar yozdi. Umuman olganda, XV-XVI asrlarda Amir Temur, Alisher Navoiy, Abdurazzoq Samarqandiy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi mutafakkirlar ma'rifiy va insonparvarlik g'oyalari ilgari surishdi. XVII-XVIII asrlarda Abulg'oziy, Nodira, Munis Xorazmiy, Ogahiy, Uvaysiy, Berdaq, So'fi Olloyor asarlarida inson aqlini yuksakka ko'tardi va uning qobiliyatiga ishongan holda ma'rifiy-pedagogik g'oyalar o'z aksini topgan. XIX-XX asrlarda Dilshod otin, Anvar otin, Ahmad Donish, Furqat, Avaz O'tar o'g'ii, Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza, Abdulla Avloniy va boshqalar «usuli jadid» ya'ni «yangi usul» maktablarida ta'lim-tarbiya jarayonida aqliy, jismoniy, estetik, axloqiy va mehnat tarbiyasini uyg'unlikda amalga oshirish g'oyasini ilgari surishdi.

Shunday qilib, o'zbek pedagogikasi tarixi turli davrlardagi g'oyalar, ma'rifiy-pedagogik qarashlar, taiim-tarbiya jarayonlari asosida rivojlanish bosqichlarini bosib o'tdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Safo Ochil. M ustaqillik m a'naviyati va tarbiya asoslari - T.: « O'qituvchi» nashriyoti, 1995.
2. Z. Mirtursunov. «Xalq pedagogikasi». - T., 1994
3. www.ziyouz.com

BOLALARNING RUHIY RIVOJLANISHIDA O'YINNING AHAMIYATI

Pardayeva Munira Saidahmad qizi
Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
2-kurs talabasi

Annotatsiya: bu maqolada bolalarning psixik taraqqiyotida o'yinning muhim o'ringa ega ekanligi u orqali bolalarda estetik zavqlanish kuzatilishi, dam olish va xushchaqchqlik, kabi qismlar mujassamlangandir, o'yin orqali yuksak insoniy sifatlarni tarbiyalash imkoniyati naqadar katta ekanligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: faoliyat nazariyasi, mazmunli, syujetli, rolli o'yinlar, kategoriyalar, vazifalar, tadqiqotlar.

O'yin faqat bilish jarayonlarni takomillashtiribgina qolmay balki, bolaning xulq-atvoriga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanayotgan har bir bolaning o'z xulqini boshqarish xulqini tarkib toptirish, bilan bog'liq psixologik muommoni o'rgangan Z.V.Manuylekoning fikricha biror maqsadga yo'naltirilgan mashg'ulotga nisbatan o'yinda xulq ko'nikmalarni oldinroq va osonroq egallash mumkin. Xususan o'yin faoliyati haqida so'z yuritsak, avvalambor uzluksiz ta'limning yetakchi asosiy bo'g'ini maktabgacha talim tashkilotini rivojlantirishimiz zarurdir. Bu borada Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev joriy yilning 8-may kuni maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi qarorni imzoladi. Qarorda o'tgan davr mobaynida o'sib borayotgan avlodni sog'lom, va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim tarbiya jarayoniga maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar amalga oshirildi. Mutaxassis va pedagoglarning ilmiy xulosalariga ko'ra inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotning 70%ni 5 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. A.P.Usovaning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha mazmunli va rolli o'yin ishtirokchilarning safi yosh ulg'ayishiga qarab guruh va jamoa tarzda kengaya boradi. *1. 3-yoshli bolalar 2-3tadan guruhga birlashib 10-15daqiga o'ynay oladilar. 2. 4-5 yoshlilar guruhi 2-3tadan ishtirokchidan iborat bo'lib, ularning hamkorlikdagi faoliyati 40-50 daqiqa davom etadi. Va bu o'yinda qatnashuvchilarning soni ham ortib boradi. 3. 6-7 yoshli bolalarda rolli o'yinni jamoa bo'lib birga o'ynash istagi vujudga keladi, natijada avval roller taqsimlanadi.* Mashhur pedagoglar, mutafakkirlar, yozuvchilarning o'yinga doir qimmatbaho fikrlarni qoldirganlar. Xususan bu borada A.S.Makarenkoning fikricha, bolalarning o'yin faoliyati, ularni jismoniy psixik jihatdan rivojlanishlari uchun birdan - bir vositadir. Katta odamlar uchun mehnat faoliyati qanchalik ahamiyatli bo'lsa, bolalar uchun ham o'yin faoliyati shunchalik katta o'ringa egadir. O'yin bolalar hayotida shunday bir katta o'ringa egadirki, unda bolalarga mansub bo'lgan mehnat ham, kirishimlik holati ham, do'stlar bilan qanday muloqotda bo'lishida ham katta o'ringa egadir. O'yin maktabgacha ta'lim tarbiya ishlarida eng asosiysi hisoblanib, u markaziy o'rin tutadi. Demakki, maktabgacha yoshdagi ta'lim tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan bolalarning o'yin faoliyatlarini maqsadga muvofiq ravishda tashkil qila olish bilan bog'liqdir. Bolalarning haddan tashqari o'yinga berilib ketishini real voqelikdan chetga chiqib ketish deb qaramaslik kerak. Bola voqelikni ya'ni o'zi yashab turgan muhitni va undagi turli-tuman narsa hamda hodisalarni juda sevadi. Bola o'zining voqelikda bo'lgan cheksiz muhabbatini va undagi narsa hamda hodisalarni bilishga bo'lgan intilishini o'zining xilma - xil o'yin faoliyatlarida ifoda etadi. Bu borada birinchi tadqiqot ishlari nemis pedagogi Frebel tomonidan o'rganildi. Frebel o'z tadqiqotlarida bolaning dunyoga kelgan birinchi kunlaridanoq bilish jarayonlarni rivojlantirish zarurligini aytadi. Bolaning rivojlanishini o'yinchoqsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Aynan o'yinchoq bolaga o'z his-tuyg'ularini namoyon etishga, atrof- hayotni o'rganishga ijtimoiy munosabatlarga kirishishga o'z-o'zini anglashga o'rgatadi. Bu borada maktabgacha ta'lim tashkilotida tashkilotlarida tarbiyalanayotgan o'rta va katta guruhni oladigan bo'lsak, bu yoshdagi bog'cha bolalari o'yinchoqlar bilan o'ynaganlarida guruh bo'lib, o'ynashni xush ko'radilar. Chunki ularni kichik guruhi bolalari kabi ayrim narsalarni emas balki, atrofda eng yaqin odamlarning onasi, otasi, tarbiyachisi, mudirasi kabilarning qanday ishlar bilan mashg'ul bo'layotganliklari ko'proq qiziqtiradi. Shuning uchun bu yoshdagi bolalarga mazmunli-rolli o'yinlarga uy-ro'zg'or ishlariga mehnat qurollariga doir o'yinchoqlarni berish maqsadga

muvofigdir. Xulosa qilib aytganda, bolalarning rivojlanishida o'yinning o'rni beqiyosdir. O'yin faoliyati bolalar hayotida birinchi o'rinda turadi, va uning mazmunini esa o'zining faoliati orqali tasavvur eta oladilar. Bolalarning ruhiy rivojlanishida o'yinning o'rni beqiyosdir. Bunda bola biror bir kasbning masalan, millitsionerlarning, haydovchilarning shifokorlarning, uchuvchilarning, quruvchilarning va boshqa kasb egalarining kiyimini kiyishi va ularning harakatini bajarishi natijasida ularga o'xshashliklari, va boshqa xatti-harakatlarni bajarishda o'yin faoliyatlarida kuzatishimiz mumkin. Bolalarning o'sha kasb egalariga o'zlarini o'xshatishlari, buyam bir tomondan bolaning ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Demakki bundan o'zimiz xulossa chiqarishimiz mumkinki, bolaning ko'p tomonlam o'yinga qiziqib berilib ketishini kattalar tomonidan oldini olmaslik kerak, bola qanchalik o'yinda o'zini ko'rsatsa katta bo'lganda o'z ishining mohir ustasi bo'lib yetishadi deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev Erkin va faravon, demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent: O'zbekiston, 2016 y-56 bet
2. Z. Nishanova G.Alimova Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi "O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti" Tshkent; 2006 y 36-39 bet

О‘QUVCHILARNING OG‘ZAKI NUTQ MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH

Payazova Zulxumor Payzullayevna

Namangan shahar 50-maktab

boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

tel: +998533-10-71

Annotatsiya: mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki nutqini o‘stirish va rivojlantirish masalalari keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: nutq o‘stirish, fikr, tafakkur, propedektiv mashq, nutq madaniyati.

Boshlang‘ich ta’limning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilar nutqini o‘stirishdir. Nutq o‘stirish uch yo‘nalishda: so‘z ustida ishlash, so‘z birikmasi va gap ustida ishlash, bog‘lanishli nutq ustida ishlash orqali amalga oshirilishi metodik adabiyotlarda qayd etilgan. Nutq fikrni bayon etish vositasi bo‘libgina qolmay, uni shakllantirish quroli hamdir. Fikr nutqning psixologik asosi vazifasini bajaradi, uni o‘stirish sharti esa fikrni boyitish hisoblanadi. Aqliy faoliyat tizimini egallash asosidagina nutqni muvaffaqiyatli o‘stirish mumkin. Shuning uchun o‘quvchilar nutqini o‘stirishda materialni tayyorlash, takomillashtirish, mavzuga tegishlisini tanlash, joylashtirish va mantiqiy fikrlashga yo‘naltiradigan ish turlariga katta ahamiyat beriladi.

Nutqda fikr shakllantiriladi, shu bilan birga, fikr nutqni yaratadi. «Nutq tafakkur bilan chambarchas bog‘langandir. Nutq bo‘lmasa, tafakkur ham bo‘lmaydi, til materialini bo‘lmasa, fikrni ifodalab berib bo‘lmaydi». Fikrni nutqiy shakllantirish uning aniq, tushunarli, sof, izchil, mantiqiy bo‘lishini ta’minlaydi. Tilni egallash shu tilning fonetikasini, lug‘at tarkibini, grammatik qurilishini bilib olish, fikrni takomillashtirish uchun, tafakkurni o‘stirish uchun shart-sharoit hozirlaydi. Bilimlar, dalillar, har xil axborotlar tafakkurning ham, nutqning ham materialidir. Nutq tafakkur jarayonini o‘rganishning muhim vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Nutqdan o‘quvchi fikriy rivojining asosiy o‘lchovlaridan biri sifatida foydalaniladi. O‘quvchining barcha o‘quv predmetlaridan materialni o‘zlashtirishi va umumiy aqliy rivojlanish haqida fikr yuritganda, u yoki bu mavzuni o‘quvchi o‘z nutqida (axborotida, qayta hikoyalashda, savollarga bergan javobida) qanday bayon eta olishiga qaraladi. Demak, nutqni tafakkurdan ajratib bo‘lmaydi, nutq tafakkur asosida rivojlanadi; fikr nutq yordamida pishib yetiladi, yuzaga chiqadi. Ikkinchi tomondan, nutqning o‘sishi fikrni shakllantirishga yordam beradi va takomillashtiradi.

Propedektiv mashqlar sistemasi boshlang‘ich sinflar grammatika va imlo programmasining bosqichli izchillik prinsipi asosida tuzulishiga mos keladi. Amaliy ishlar natijasida bolalarda ma’lum nutq tajribasi, til hodisalarini, so‘zni, uning tarkibi va yasalişini, boshqa so‘zlar bilan bog‘langanda o‘zgarishini kuzatish tajribasi to‘plana boradi. Mana shu tajribalar asosida o‘quvchilar nazariy umumlashmalarni o‘zlashtiradilar, bular asosida esa grammatik tushuncha va orfografik qoidalar shakllanadi.

O‘quvchilar nutqini o‘stirish boshqa o‘quv predmetlaridan o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar bilan ham uzviy ravishda bog‘lanadi. Ona tili darslarida o‘quvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar; ular kuzatishni, o‘ylashni va ko‘rganlari, eshitganlari, o‘qiganlari haqida to‘g‘ri bayon qilishni o‘rganadilar. Ona tili darslari bolalar lug‘atini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni to‘g‘ri tuzishni o‘rgatadi.

O‘qish darsi va u bilan bog‘liq holda olib boriladigan kuzatish, ekskursiya o‘quvchilarga tabiat hodisalari, kishilar hayoti va mehnati haqida, axloq qoidalari, boshqa kishilar bilan muomala qilish haqida bilim beradi. Bu darslarda bolalar nutqiga, uni shakllantirish va o‘stirishga keng imkoniyat mavjud. She’r, maqolalarni o‘qish, o‘qilganlarni qayta hikoyalash, ekskursiyada, predmet va tabiat hodisalarini kuzatish vaqtida ko‘rganlarini hikoya qilish o‘quvchilar og‘zaki nutqini o‘stirish vositasidir. Ona tili darslarida esa yozma nutqni o‘stirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Grammatikani o‘rganish va o‘qish darslarida o‘quvchilar bajaradigan so‘z birikmasi, gap tuzish, bayon, inshoga doir turli xil mashqlar nutqiy malakalarni egallashda ularga yordam beradi.

Grammatika va to‘g‘ri yozuv darslarida tilni maxsus o‘rganish bilan bolalar alohida tovush, bo‘g‘in, so‘z va gaplarni eshitishga va aytishga o‘rganadilar. Ular narsa, harakat, belgi bildirgan ko‘pgina so‘zlarni, shuningdek, tovush, harf, bo‘g‘in, so‘z, o‘zak, qo‘shimcha, so‘z turkumi, ot, sifat, fe’l, son, olmosh, bog‘lovchi, gap, gap bo‘lagi, darak gap, so‘roq gap, undov gap singari

juda ko'p yangi atamalarni bilib oladilar.

O'quvchilar tabiatshunoslik darslarida va ekskursiya vaqtida ko'rgan narsalarini o'qituvchi yordamida guruhlaydilar, ularni o'zaro taqqoslab, o'xshash va farqli tomonlarini topib aytadilar. Bular, o'z navbatida, tabiatga oid ayrim tushunchalarni aniq bilib olishga imkon beradi va tafakkurni o'stiradi. Tabiat hodisalari va predmetlarni idrok etish bilan bolalar ongida tabiatshunoslikka oid tushunchalar hosil bo'ladi. Bu tushunchalar ta'lim jarayonida yo narsalarni (*daraxt, olma, shaftoli, o'rik, olxo'ri, gul, o't* kabi), yo ularning belgisini (*mevali, mevasiz; achchiq, nordon, shirin; qizil, oq* kabi), yo harakatini (*daraxt o'sadi, qush uchadi, bulbul sayraydi* kabi) ifodalovchi so'zlar bilan bog'lanadi.

O'quvchilar nutqini o'stirishda o'qituvchining nutq madaniyati katta ahamiyatga ega. O'qituvchi barcha darslarda, sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda faqat orfoepik talaffuz va adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda ifodali, ta'sirli so'zlashi, shuningdek, har doim o'quvchi daftariga, barcha hujjatlarga husnixat va imlo qoidalariga rioya qilgan holda yozishi zarur. Bu bilan u bolalarni ifodali so'zlashga, xatosiz, chiroyli yozishga o'rgatadi, tilga sezgirlikni uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Иванов П. И. Умумий психология. –Т.: «Ўқитувчи», 1997. 306 - бет
2. Рождественский Н. С., Кустарева В. А. Методика начального обучения русскому языку. - М.: «Просвещение», 1965. 297-бет.
3. Qosimova. K. Boshlang'ich sinflarda imlosi qiyin so'zlarni o'rgatish. T.: 1964.
4. Safarova. R. Nutqiy ko'nikmalarni tekshirish asoslari. //Boshl. ta'l. jurnali. Toshkent, 1997. №5. 10-11-betlar.

О'ЗБЕКИСТОНДА ТАБИАТНИ МУХОFAZA QILISHDAGI TUTGAN O'RNI BU BO'YICHA QILINGAN ISHLAR VA UNI JAHON HAMJAMIYATIDA E'TIROF E'TILISHI.

Qutbiddinova Hilola Aliqulovna

Toshkent viloyati Bo'ka tumani 1-sonli umumiy
o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi.
va uning o'quvchisi Davronova Farangiz To'lqin qizi
Telefon: +998 94 674 88 01

Annotatsiya: Bu ilmiy maqolada O'zbekistonni tabiatni muhofaza qilishdagi tutgan o'rni bu bo'yicha qilingan ishlar ya'ni O'zbekistonda Orolbo'yidagi ekologik inqiroz oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha olib borilayotgan sa'y-harakatlar haqida, hamda tabiatni asrash bo'yicha amalga oshirilgan ishlar to'g'risda qisqacha ilmiy yondashishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Orol, BMT, YUNEP, Atmosfera, Orolbo'yi, gerbitsid, pestitsid.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2018-yil 25-avgustda o'tkazilgan "Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi ta'sischi davlatlar rahbarlari majlisida"gi nutqilarida quyidagi so'zlarni aytib o'tgan edilar, shu o'rinda Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Global ekologik fond va boshqa hamkor tashkilotlar, donor davlatlar ko'magida O'zbekistonda Orolbo'yidagi ekologik inqiroz oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha olib borilayotgan sa'y-harakatlar haqida qisqacha to'xtalib o'tish zarur, deb o'ylayman. So'nggi bir necha yil davomida O'zbekiston Orolbo'yi hududida bir qator keng ko'lamliloyihalarni amalga oshirdi. Orolning qurib qolgan hududida saksovul va boshqa sho'rhoklikka chidamli o'simliklardan iborat 350 ming gektarlik butazorlar barpo etildi. Bunday hududlarning umumiy maydoni hozirgi kunda 700 ming gektarni tashkil etmoqda. Orol dengizi inqirozi oqibatlarini yumshatish va Orolbo'yi hududini rivojlantirish bo'yicha 2013 – 2017-yillarga mo'ljallangan kompleks chora-tadbirlar dasturi doirasida 500 tadan ortiq loyiha amalga oshirildi. Ularning yarmidan ko'pi milliy loyihalardir. 2018-2021 yillarda Orolbo'yi hududini rivojlantirish bo'yicha Davlat dasturi qabul qilindi. Shu bilan birga, O'zbekiston Orolbo'yi mintaqasi uchun Inson xavfsizligi bo'yicha ko'p tomonlama sheriklik asosida trast fondini tashkil etish borasidagi tashabbusni ilgari surdi va bu BMT tomonidan qo'llab-quvvatlandi.

O'zbekistonda XX asrda, ayniqsa, uning ikkinchi yarmida qishloq xo'jaligida monokultura tizimining qo'llanishi, gerbitsid va pestitsidlarning haddan tashqari ko'p ishlatilishi, mavjud suv zaxiralaridan noto'g'ri foydalanish oqibatida atrofmuhit holatida katta salbiy o'zgarishlar ro'y berdi. Orol dengizi deyarli quridi, uning atrofida cho'llashish kuchayib ketdi, yer osti suvlari sho'rli darajasi oshdi. Inson salomatligi uchun zarur sharoit buzildi, kamqonlik, gepatit, zotiljam kabi kasalliklar ko'paydi. Paxta monokulturasida ta'sirida boshqa hududlarda ham inson hayoti uchun zarur bo'lgan ekologik vaziyat yomonlashdi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, dastlabki kunlardan boshlab, Tabiatni muhofaza qilishga, respublika hududini ekologik tanazzuldan muhofaza qilishga kirishdi. Tabiatni va uning komponentlarini muhofaza qilish to'g'risida bir qancha qonunlar qabul qilindi. Bular "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida" (1992-yil 9-dekabr), "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida" (1993-yil 6-may), "Yer osti boyliklari to'g'risida" (1994-y 23-sentyabr.; 2002-yil 12-dekabrda yangi tahrirdagi), "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida" (1996-yil 27-dekabr.), "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida" va "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida" (1997-yil 26-dekabr.), "Davlat kadastrlari to'g'risida" (2000 yil 15-dekabr.), "O'rmon to'g'risida" (1999-yil 15-aprelda), "Chiqindilar to'g'risida" (2000-yil 5-aprelda)gi qonunlardir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50, 54, 55 va 100-moddalarida Tabiatni muhofaza qilishga oid normalar bayon etilgan. Konstitutsiyaning XI bobi 50-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdir", deb ko'rsatilgan. 55-moddasida "Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir. Ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidir", deyilgan. Mamlakatimizda "Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi" tashkil qilingan (1996 yil 26-aprelda Oliy Majlis tomonidan tasdiqlangan Nizom asosida faoliyat ko'rsatadi).

O'zbekiston Tabiatni muhofaza qilish sohasida bir qancha xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi va dasturlarda, jumladan, BMTning atrof muhit bo'yicha dasturi (YUNEP)da ishtirok etadi. YUNEP va ayrim rivojlangan mamlakatlar bilan hamkorlikda Biologik xilmaxillikni saklashning milliy strategiyasi va 10 dan ortiq milliy ekologik qonunlar ishlab chikildi. 1993-yil mart oyida Qozog'istonning Qizilo'rda shahrida O'rta Osiyodagi 5 davlatning Oliy darajadagi uchrashuvida Orol dengizi muammolari bo'yicha Davlatlararo kengash va uning ijroiya qo'mitasi hamda Orolni qutqarish xalqaro fondi tashkil etildi. Uning vazifasi Orol dengizi, uning sog'lom ekologik sharoitini tiklash, mazkur regionni toza ichimlik suvi bilan ta'minlash, hudud sanitariyagigiyena muxitini yaxshilashdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak biz tabiatni asrashimiz kerak umuman olganda biz tabiatni asramas ekanmiz, tabiat ham insoniyatni, nafaqat insoniyat balki butun-bir borliqni asray olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akramov Z. M., Rafikov A.A., Proshloye, nastoyasheye i budusheye Aralskogo morya, T., 1990;
2. Nig'matov A.N., O'zbekiston Respublikasining ekologik huquqi, – T.: 2004;
3. To'xtayev L., Hamidov A., Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish, T., 1994;
4. <https://uzlidep.uz/uz/news-of-uzbekistan>

О‘QUVCHILARNING YOZUV MALAKASINI SHAKLLANTIRISH

Rahmanova Nigora Xusanbayevna

Namangan shahar 50-maktab

boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

e-mail:rahmanova@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada o‘quvchilarning chiroyli yozish qobiliyatlari shakllantirish, asosiy va yordamchi ulash unsurlarini bir- biridan farqlash, yozish ko‘nikmasi va malakasini rivojlantirish yuzasidan tavsiyalar berilgan

Kalit so‘zlar: harflar shakli, chiroyli yozish, harfning yozilish qoidalari, savod

Yozuv sifati uning aniq va toza, bir xil qiyalikda, bir xil qalinlikda, bir xil balandlikda, tekis va chiroyli bo‘lishidir. O‘quvchilarning yozuvlarida bu sifatlarni shakllantirish uchun har bir o‘qituvchi quyidagi ko‘rsatmalarga amal qilishi lozim:

- Yozuvga o‘rgatishning birinchi kundan boshlab harflarning shaklini takomillashtirib borish.

- Harf unsurlari va harflarni to‘g‘ri bog‘lab yozishga o‘rgatish.
- Yozuvning bir tomonga qiya qilib yozish qoidalari takrorlash va takomillashtirish.
- Har bir qatordagi harflarning bir xil balandlikda bo‘lishishiga erishish.
- Harf unsurlari, harflar va so‘zlar orasidagi masofani bir xilda saqlash.
- Butun sinfdagi o‘quvchilarning bir xil tezlikda ravon qilib yozishlariga erishish.
- Yozuvning bir maromda chiroyli va ravon bo‘lish yo‘llarini topish.

1- va 2-sinflarda o‘quvchilarning harflarning shaklini ongli ravishda egallashlari muhim ahamiyatga ega. Bu davrda o‘quvchilarda harflarni ko‘rib eslab qolish va chiroyli yozish qobiliyatlari tarkib topadi. Harflarning shaklini ongli ravishda egallash uchun quyidagilar talab qilinadi: har bir harf uchun xarakterli bo‘lgan asosiy va yordamchi ulash unsurlarini bir- biridan farqlash, harflarning bir-biriga nisbatini to‘g‘ri aniqlash, har bir harfning yozilish qoidalarga (qayerdan boshlash, qayerda tugatish, burish, tugunchaklarni bog‘lash) amal qilish, to‘g‘ri va noto‘g‘ri yozilgan harflarning farqini ajratish va ulardagi xatolarni tuzatish. Namuna tarzida kichik m harfining yozilish jarayonini eslatib o‘tamiz. Kichik m harfi uchta unsurdan: tayoqcha, ikkita ilmoqchadan iborat bo‘lib, har bir unsuri bir xil qiyalikda yozilishi kerak. Bu harfni bog‘lovchi unsur asosiy unsurlarga qaraganda bir oz qiyaroq bo‘ladi. O‘qituvchi doskada shunday unsurlardan tashkil topgan h, n, u, i harflarini yozib ko‘rsatadi. O‘quvchilar esa daftarlariga har bir harfni bir qatordan yozib mashq qiladilar. O‘qituvchi sinfni aylanib chiqib, o‘quvchilarning yozuvlarini kuzatib chiqadi va ularning qanday xatoga yo‘l qo‘yganliklarini hisobga oladi, o‘quvchilar yo‘l qo‘ygan tipik xatolarni doskada yozib ko‘rsatadi hamda ularning kamchiligi nimada ekanligini ko‘rsatadi. O‘quvchilar o‘z xato va kamchiliklarini faqat doskada emas, o‘z yozuvlarida ham sezishlari muhimdir. O‘quvchilarga bir-birlarining daftarlarini tekshirtirish ham yaxshi natija beradi. Ayrim o‘quvchilarga esa o‘qituvchining o‘zi daftarda namuna ko‘rsatishi muhimdir. Bunday o‘quvchilar o‘qituvchining qo‘l harakatiga qarab turib o‘z xatolarini tuzatishlari mumkin. Ba’zi hollarda o‘qituvchi harflarning shakli haqidagi tasavvurlarni kengaytirish uchun ruchkani havoda mashq qildirib ko‘rsatishi mumkin. 1 -sinfdagi alifbe davri tugagandan so‘ng ayrim o‘quvchilar ba’zi harflarning yozma shaklini unutib qo‘yadilar. Shuning uchun o‘qituvchi husnixat darslarida b, g, k, p, s, f, h, q kabi murakkab harflar va ng, sh, ch harfiy birikmalarini yozdirib mashq qildirishi lozim. Dastlab harf unsurlarini tahlil qilishda alifbitdagi yozma shakldagi harflarning xususiyatlari hisobga olinar edi. Bu holat barcha kichik va bosh harflarni majburiy ravishda unsurlarga ajratib yozishni talab etar edi. Endilikda harflarni, iloji boricha, qo‘l harakatini uzmasdan bog‘lab yozish umumiy qoidaga aylandi. Harflarni bir butun shaklda qo‘l harakatini uzmay yozishga o‘tilgan taqdirda ham o‘qitishning boshlang‘ich davrlarida, ya’ni alifbegacha bo‘lgan davrda, bolalarga tushunarli bayon etish uchun, o‘qituvchi har bir harfning nechta unsurdan iborat ekanligini va ularning nomlarini aytib o‘tishlari kerak. Bu unsurlardan o‘qituvchi faqat harflarning shaklini tahlil qilib yozdirish vaqtida foydalanishi mumkin. Ammo harflarning unsurlarini surunkali ravishda yozdirib mashq qildirish mumkin emas. Harflarni unsurlarga bo‘lib tahlil qilishda dastlab asosiy unsurlar yozilishi hamda bog‘lovchi qo‘shimcha unsurlar ham eslatib o‘tilishi kerak. Ko‘pchilik harflarning asosiy unsurlari yuqoridan pastga

qarab yurgiziladi, bog‘lovchi unsurlari esa, aksincha, pastdan yuqoriga qarab yurgizish uchun moslashtirilgan. Bunday unsurlarni bog‘lovchi chiziqlar deb atash mumkin. Ammo yozuv mashqlarini bajarishda asosiy va yordamchi unsurlar qo‘l harakati uzilmay bog‘lab yoziladi. Harf unsurlarini bog‘lab yozish vaqtida o‘quvchilarga ruchkani yuqoridan pastga yurgizish zarurligini eslatib turish lozim. Harflarning asosiy unsurlarini mashq qildirishni alifbedan keyingi davrda ham davom ettirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped. fanl. dokt. ilm. daraj. olish uchun yozilgan diss. –T.: 2003. -280 b.
2. Yo‘ldoshev J.G‘. Xorijda ta’lim. –T.: Sharq, 1995. -92 b.
3. Karimova V.M., Sunnatova R.I., Tojiboeva R.N. Mustaqil fikrlash. –T.: Sharq, 2000. -110 b.
4. Mahmudov M.H. Ona tili ta’limini etalon vositasida loyihalash “Boshlang‘ich ta’lim” jurnali. 2015. 1-son.

PEDAGOGIKA TARIXINI YAXLIT RIVOJLANISH JARAYONI SIFATIDA O'RGANISH

Sulaymonova Ra'no Dustbekovna
Guliston Davlat Universiteti o'qituvchisi
Nosirova Dilfuza Sa'dullayevna
Guliston Davlat Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Umumiy pedagogika fanining tarmoqlaridan biri pedagogika tarixidir. U har bir ijtimoiy tuzumda insonning ma'naviy-ma'rifiy yuksalishini ta'minlovchi ta'lim-tarbiya, ma'naviyat va ma'rifat tushunchalarini, pedagogika fanidagi o'zgarishlarni jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda atroflicha o'rganishni taqozo etadi.

Kalit so'zlar. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi, xronologik prinsp, milliy pedagogika, tarixiy-pedagogik hodisalar, Turon, Movarounnahr, Turkiston.

Pedagogika fanini o'zlashtirish - ma'naviy, ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy hayotning harakatlantiruvchi kuchi bo'lmish inson kamoloti haqidagi g'oyalarni, pedagogik nazariyalarni, ta'lim-tarbiyaning mazmuni va metodlarini nihoyatda puxta bilishni talab etadi. Pedagogika tarixi fanini o'rganish - kishilik jamiyati taraqqiyoti yo'lidagi ta'lim-tarbiya bosqichlari bo'lajak iqtisodchi – o'qituvchida pedagogik va tarixiy asoslarni, tahlil qilish va ularga munosabat bildirish kabi malaka va ko'nikmalarni shakllantiradi. Pedagogika tarixining metodologik asosi va yosh avlodni tarbiyalash an'alaridagi o'qitish va kamol toptirish tizimlarini, ularning qonun-qoidalarini, qomusiy mutafakkirlar, ma'rifatparvar shoirlar va pedagoglarning ta'lim-tarbiya, ma'rifaga doir g'oyalarini va ularning rivojlanishini mukammal o'rganadigan fandır. Pedagogika tarixi fani umumjahon, shu jumladan, Turon, Movarounnahr, Turkiston diyorida va mustaqillik yillarida O'zbekistondagi pedagogik fikrlar taraqqiyotini o'rganar ekan, bu fan o'tmishda mashhur va ilg'or pedagoglar qoldirgan pedagogik asarlarni va ularda ilgari surilgan pedagogik nazariyalarning milliy asoslarini o'zlashtirishga pedagogik nazariyalarning milliy asoslarini o'zlashtirishga qaratilgan bo'lib, talabalarda milliy iftixor va g'urur hissini tarbiyalashdan iboratdir. Zero, qomusiy mutafakkirlar, ma'rifatparvar shoirlar va ilg'or pedagoglarning yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashga doir ta'limotlari, g'oyalari, maktab va madrasalardagi ta'lim-tarbiya masalalari to'g'risidagi fikrlarini chuqur tahlil qilish, ulardan aniq xulosalar chiqarish talabalarning mustaqil fikrlashini kengaytiradi. Demak, pedagogika tarixi pedagogikaning mustaqil sohasi sifatida tarixiy-pedagogik hodisalarga davr talabi asosida yondoshadi, ta'lim-tarbiya nazariyasi va amaliyotini turli bosqichlarda xilma-xil bo'lganligini va ilg'or pedagogik qarashlarning taraqqiyot yo'lini ko'rsatib beradi. O'zbekiston Respublikasida milliy maktab va milliy pedagogikani yaratish, ta'lim-tarbiya ishlarini zamonaviylashtirish, «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ga binoan milliy kadrlar tayyorlash maqsadida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish uchun Ko'hna Turon, Movarounnahr, Turkiston va mustaqil O'zbekistonda, shuningdek, jahonning rivojlangan mamlakatlarida asrlar davomida vujudga kelgan pedagogik bilim va tajribalarni o'rganish, undan ijodiy foydalanish zarur. Bu esa, ta'lim-tarbiya nazariyasi, o'qitish metodikalari sohasidagi hozirgi zamon fani va amaliyotining ahamiyatini anglash, to'g'ri baholashga imkon beradi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan hozirgi davrda pedagogik fikrlar taraqqiyoti tarixini ilmiy-nazariy jihatdan obyektiv haqqoniy yoritish maqsadida tarixiy hodisalarni pedagogik o'rganishda zamonaviy konsepsiyalar asosida yangicha yondashilmoqda. O'zbekistonda ta'lim-tarbiyaning, ya'ni pedagogik fikrlarning rivojlanish tarixini xronologik prinsp asosida, jahon xalqlari pedagogik-tarixiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda, yaxlit rivojlanish jarayoni sifatida yoritish shunday yondashuvlardan biridir. Shuningdek, pedagogika tarixi o'quv predmetining qurilishi va tuzilishi masalasi ham juda muhim, chunki pedagogik-tarixiy hodisalar, g'oyalar, nazariyalar, qarashlarni bayon etish mantiqiy va xarakteri bu fanni talabalar tomonidan o'zlashtirilishini qulaylashtirishi yoki murakkablashtirishi mumkin. Bizningcha, O'zbekistonda pedagogika tarixini o'rganishni jahon xalqlari pedagogik nazariyalari, g'oyalari, fikrlari taraqqiyoti bilan bog'liq holda yagona, umuminsoniy (jahoniy) pedagogik fikrlar rivojlanish jarayoni tarzida bayon etish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuvda O'zbekiston tarixini va o'zbek pedagogikasi tarixini davrlashtirishga asoslanib, har bir bosqichda, davrda Ko'lina Turon, Movarounnahr, Turkiston

va mustaqil O'zbekistonda, shuningdek, jahonning boshqa mintaqalarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti bayon etiladi. Bu pedagogika tarixini talabalar oson o'zlashtirishiga imkon yaratadi. Ma'lumki, «Jahon xalqlari tarixi», odatda ibtidoiy jamoa tuzumi davri, qadimgi dunyo va o'rta asrlar tarixi, yangi va eng yangi tarixga bo'lib o'rganiladi. «O'zbekiston tarixini o'qitish va o'rganishning yagona konsepsiyasi» (1996 y.)ga ko'ra, O'zbekiston xalqlari tarixini: ibtidoiy jamoa tuzumi; sinfiy jamiyat va O'rta Osiyoda Qadimgi davlatlarning vujudga kelishi; eftalitlar va turk hoqonligi hukmronligi (V-VII r); arablar bosqini, islom dinining yoyilishi, mo'g'ullar istilosi; Amir Temur va temuriylar davri; Shayboniylar hukmronligi, Xiva, Buxoro va Qo'qon xonliklari davri; O'rta Osiyoni, Turkistonni chor Rossiyasi tomonidan bosib olinishi, O'rta Osiyoda Sho'bro'lar hukmronligi davri; O'zbekiston Respublikasining mustaqillik davri kabilarga bo'lib o'rganish nazarda tutilgan. Pedagogika tarixi fanini yaxlit, yagona madaniy-ma'rifiy, pedagogik tarixiy jarayoni sifatida yoritish uchun ongimizda mustahkam o'rtnashib qolgan yana bir aqidani ta'lim-tarbiyaga doir tarixiy materiallarni ijtimoiy tuzum, formatsiyalar bilan bog'lab bayon etishdan voz kechish lozim. Bunday yondashuvning murakkab tomoni shundaki, jahondagi turli mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bir xil bo'lmaydi., balki turlicha kechadi. Shu bilan birga bunday yondashuvda hanuzgacha jamiyat taraqqiyotida iqtisodiy bazis hal qiluvchi rol o'ynaydi, degan aqidaga asoslanib kelinganligini ham unutmaslik lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Munavvarov A.Q. Pedagogika. — Toshkent, o'qituvchi, 1993.
2. Tursunov I., Nishonaliyev U. Pedagogika kursi. — T, o'qituvchi, 1997.
3. www.ziyouz.com

COURSELAB DASTURI YORDAMIDA YARATILGAN ELEKTRON ISHLANMADAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI

Tangirov Xurram Ergashevich,

Jizzax davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi
(+998936502580, xurramtangirov@gmail.com)

Quddusova Dilnoza Iskandar qizi,

Toshkent axborot texnologiyalari universitet magistranti
(+998904973787, dilnozaquddusova96@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab informatika va axborot texnologiyalari fani mavzularini o'qitishda, CourseLab dasturi yordamida elektron ishlanmalar yaratish texnologiyasi va undan foydalanish metodikasi keltirilgan.

Kalit so'zlar: informatika va axborot texnologiyalari, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ishlanmalar, CourseLab dasturi.

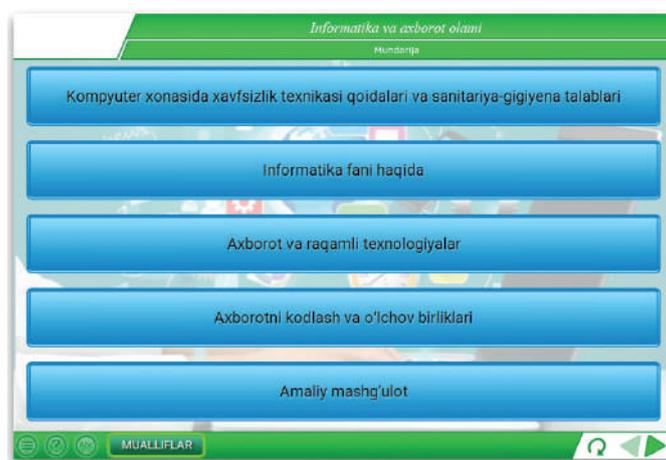
Bugungi kunda yurtimizda joriy qilingan ta'lim tizimida Informatika va axborot texnologiyalari fanini sifatli o'qitishning ahamiyati juda katta. Mamlakatimizda ta'lim sohasidagi islohotlar jadal sur'atlar bilan amalga oshirilmoqda, ayniqsa, ta'lim tizimiga joriy qilinayotgan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim jarayonida qulayliklar yaratib bermoqda. Shu jumladan, fanlarni o'qitishda pedagogik dasturiy vositalar yaratish va ulardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shunday ekan, informatika va axborot texnologiyalari fanidan ham pedagogik dasturiy vositalar, elektron ishlanmalar yaratish va ulardan dars jarayonida foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Elektron ishlanmalar zamonaviy axborot texnologiyalarning mahsuli bo'lib, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

CourseLab — bu Internet tizimida, masofaviy ta'lim tizimlarida, kompakt disk yoki boshqa har qanday saqlash qurilmalarida ishlatish uchun mo'ljallangan interaktiv ta'lim materiallari (elektron darsliklar) tayyorlash imkonini beruvchi dasturiy vositadir.

Ushbu elektron ishlanma CourseLab dasturida yaratilgan bo'lib, uni ishga tushirish uchun dastlab elektron ishlanma saqlangan papkaning **index.html** fayli ishga tushiriladi. Natijada 8-sinf Informatika va axborot texnologiyalari darsligining muqova qismi namoyon bo'ladi.

Kirish tugmasini bosish orqali darslikka kiriladi.

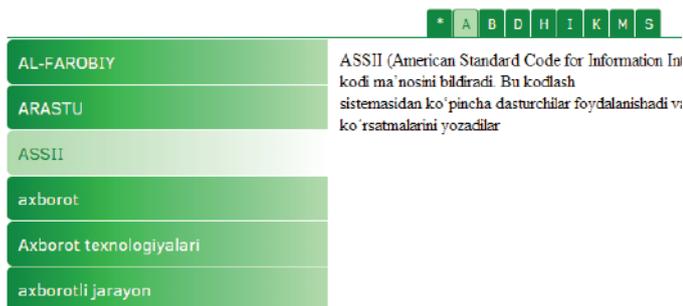
Bu sahifamiz Mundarija hisonlanadi va belgilangan sohadagi tugmalarni bosish orqali ko'rsatilgan mavzularga o'tish mumkin.

Bu tugmani bosish orqali siz darslarimizda ishlatilgan tayanch tushunchalarni ko'rishingiz mumkin. Quyida ko'rib turganingizdek, tayanch tushunchalar uchun va har bir element uchun tavsiflar biriktirilgan. Element tanlanganda unga mos tavsif ko'rinadi.

*** A B D H I K M S** Bu oynadagi harflar ketma-ketligi elementlarni bosh harfi orqali saralash imkonini beradi.

Shu tartibda foydalanish mumkin.

Mundarija bo'limiga o'tib birinchi mavzu tanlanganda, quyidagi ko'rinish namoyon bo'ladi:

Bu oyna mavzu bayonini ko'rsatuvchi ekran hisoblanadi. Yuqorida belgilangan qismda har bir slayd uchun dars mavzulari ko'rsatiladi.

Dastavval bizga mavzu bayoni ko'rsatiladi so'ngra pastdagi tugmalar orqali qo'shimcha ma'lumot va vazifalarga o'tsa bo'ladi.

Shuningdek, mavzuga oid slaydlar bo'limiga, crossword bo'limiga va test bo'limi o'tish mumkin. "Slayd" bo'limida mavzuga oid ma'lumotlar animatsion shaklda taqdimotlar keltirilsa, "Crossword" bo'limida mavzuni mustahkamlash uchun mavzuga oid crossword topshiriqlarini beradi. O'quvchilar bilimini baholash uchun esa "Test" bo'limiga o'tiladi va mavzuga oid test savollari javob beiladi. Test natijalari alohida tahlil qilish imkonini beruvchi imkoniyatlardan iborat. "Mavzu bayoni" orqali esa yana mavzu materiallariga qaytish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, umumta'lim maktablari Informatika va axborot texnologiyalari fani mavzularini o'qitishda CourseLab dasturida yaratilgan elektron ishlanmadan foydalanish o'quvchilarda fanga bo'lgan qiziqishni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tangirov X.E., Mamatqulova U.E. Umumta'lim maktablarida tabiiy fanlarni o'qitishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish // "Umumiy ўрта таълим тизимида табиий фанлардан электрон ресурсларни яратиш ва уларни тадқиқот қилиш муаммолари ва ечимлари" мавзусидаги конференция материаллари. – Тошкент: ЎзПФТИ, 2020 йил 24-25 ноябрь. 59-61 бетлар.

О‘ҚУВЧИЛАРГА ТА‘ЛИМ ВА ТАРБИЯ БЕРИШДА РАГ‘БАТЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ.

Taniyev Shukur Sadibekovich
Guliston Davlat Universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Bolalarni tarbiyalash va ularga ta‘lim berishdagi muvaffaqiyatlar motivasiyaga asoslanadi, ya‘ni bilimlarni o‘zlashtirishda, bilim va ko‘nikmalarning shakllanishida hamda shaxsning ayrim sifatlarini rivojlantirishdagi ahamiyatli bo‘lgan va harakatga keltiruvchi stimullarga bog‘liq bo‘ladi.

Kalit so‘zlar. Stimullashtirish, individual xususiyatlar, rezerv, shaxsiy taraqqiyot, intellektual, motivasiya.

Bolalarda qobiliyatlar mavjudligining o‘zi muvaffaqiyat garovi bo‘lolmaydi, chunki zarur motivasiyaning bo‘lmasligi oqibatida shaxsiy tashabbusiz na o‘quv faoliyatiga, na muloqot jarayoniga kirisha oladi. Natijada psixologik rivojlanishni o‘zida aks ettiradigan ijtimoiy faollikning turlarida kam ishtirok eta boshlaydi. Motivasiyaning kamchilligi holatida mavjud layoqatlar ham qobiliyatga aylanmaydi, intellektual va shaxsiy taraqqiyot esa sekinlashib boradi. Bolalarga ta‘lim va tarbiya berishda ahamiyatli rezervlar mavjud bo‘lsada, amaliyotda ular motivasiyaning etishmasligi tufayli to‘laligicha qo‘llanilmaydi. U shbu holatning sabablari bir nechta. Birinchidan, turli yoshdagi bolalarning turli individual xususiyatlari bilan ta‘lim, muloqotga kirishishlariga turtki bo‘luvchi barcha motivlar oxirigacha o‘rganilgan emas. Ikkinchidan, katta bo‘lishgach pedagogik faoliyat bilan shug‘ullangandan so‘nggina kishi ilk bor bolalarning ta‘lim olish motivlari borasida fikrlashga harakat qiladi va kishining o‘quv maskanigacha yoshdan o‘tgandan keyingina bolalarning xulqatvoridagi haqiqiy motivlari haqida bashorat qila olish mumkin. Ammo, kishining oldindan ko‘ra olishi qanchalik to‘g‘ri ekanligi va voqelikka mos kelishdek bashorat qilishga kafolat yo‘qdir. Balki, kishi bolalarda haqiqatdan ham bo‘lmagan narsalarni mavjud qilib ko‘rsatishga va ulam ing ta ‘lim , tarbiyasini haqiqiy motivlashtiruvchi ahamiyatli bo‘lgan narsa haqida bilmasligi ham mumkin. Uchinchidan, bolalarda individual farqlanish mavjud bo‘lib, bir bola uchun muhim bo‘lgani boshqalar uchun qiziqish uyg‘otmasligi mumkin. To‘rtinchidan, faol harakatlanuvchi motivlar yig‘indisi sifatida qaraladigan motivasiyaning o‘zi vaziyatga nisbatan o‘zgaruvchan hisoblanadi. Shuning uchun ham ta ‘lim va tarbiyaviy qiziqishlarni stimullashtirish ayrim vaziyatlarga mos kelsada, ba‘zida esa noadekvat bo‘lishi mumkin. Bolalarga ta‘lim va tarbiya berishda eng muhim vazifalardan bin shundan iboratki, yuqoridagi qayd etilgan motivasiyaning o‘zgarish sabablarini inobatga oigan holda, amaliy jihatdan unga ta‘sir qila bilish va motivasiyani kamaytiruvchi minimum omillarga olib kela bilish kerak. Ta‘lim va tarbiyalash jarayonida namoyon bo‘ladigan har qanday motiv va qiziqishlarni qanchalik ko‘rib chiqmaylik, binobarin natijada ular rag‘batlantirish va jazolash uslubiga borib to‘xtaladi. Bolaning psixologik rivojlanishi uchun rag‘batlanishi vajazolanishi bir xil me‘yorda stimol sifatida muhimdir: rag‘batlantirish ijobiy sifatlan ing rivojlanishiga xizmat qilsa, jazolanish salbiy xususiyatlarni korreksiyasiga yoki tuzatishga qaratiladi. Amaliyotda mos holatda har ikkalovining qo‘llanilishi ta‘lim va tarbiya vazifalaridan kelib chiqqan tarzda o‘zgarishi lozim. Psixologik nuqtai nazardan o‘qituvchi doimiy ravishda o‘z bilimlarini oshirish bilan shug‘ullanishi zarurdir. Chunki o‘qituvchilik mehnatining asosiy xususiyati ham shudir. Pedagog hamma vaqt odamlar orasida bo‘larkan, u birinchidan, odamlarni ko‘pdan beri qiziqtirib kelayotgan haqiqatni o‘z qarashlari bo‘yicha to‘g‘ri tushuntirib berishi lozim. Albatta, o‘qituvchidagi bu tariqa qarashlar ko‘p yillar davomidagi mehnat va hayot faoliyati jarayonida shakllanadi; ikkinchidan, o‘qituvchining o‘zi axborotlar olish uchun o‘quvchilarga nisbatan cheklangan vaqt imkoniyatiga ega; uchinchidan, u o‘ta tor doiradagi tengqurlari bilangina muloqotda bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘lib, ko‘pincha o‘z kasbiga xos qiziqishlar bilangina cheklanib qoiadi. O‘qituvchining mustaqil bilim egallashi deganda, uning o‘z bilimlarini doimiy ravishda kasbiy va umummadaniy axborotlar bilan to‘ldirib , o‘zining individual ijtimoiy tajribasini keng miqyosda doimo yangilab borishi tushuniladi. Odatda, aksariyat o‘qituvchilar mustaqil bilim egallash zarurligini tushungan holda, undan muvaffaqiyatli foydalanadilar. Buning motivlari, odatda, pedagogik faoliyat jarayonida o‘qituvchi oldida yuzaga keladigan muammolarni anglab olish natijasida shakllanadi. Ko‘p hollarda bunday motivlar o‘qituvchilarni

qanday o'qitib va qanday tarbiyalash kerak, degan xohish-istaklar tariqasida, fanning oxirgi yutuqlari, o'zining pedagogik mahoratini takomillashtirish ehtiyoji tug'ilishi munosabati bilan shakllana boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Karimova V.M., Akramova F.A. „Psixologiya“. 1 -qism. Ma'ruzalar matni. T., TDIU, 2005.
2. G'oziyev E.G'. Psixologiya. T., 1994.
3. www.ziyouz.com

MULOQOT PSIXOLOGIYASINING PSIXOLOGIYANING BOSHQA TARMOQLARI BILAN BOG'LIQLIGI

Urdabayeva Gulnora Mambetaliyevna
Guliston Davlat Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Muloqot psixologiyasi psixologiyaning barcha tarmoqlari bilan bog'liq holda rivojlanadi. Jumladan, pedagogik psixologiya bilan uzviy bog'liq. Pedagogik muloqotda ta'lim psixologiyasi, tarbiyaning psixologik asoslari, o'q ituvchi va o'quvchi munosabatlari, o'qituvchi psixologiyasi, maktablarda ta'lim-tarbiya jarayonlarini boshqarish muhim o'rinni egallaydi.

Kalit so'zlar. Mimika, pantomimika, paralingvistika, Informatsion-kommunikativ funksiya, B.F. Lomov, Muloqot psixologiyasi, perseptiv tomoni, interaktiv, axborot almashinuvi, struktura, Ijtimoiy psixologiya.

Ijtimoiy psixologiya fanida muloqot tarkibi (struktura) muammosi muhim o'rin tutadi. Chunki muloqot tuzilishini aniqlab olish uning tarkibidagi har bir elementni alohida tahlil qilish imkonini beradi. Muloqotning kommunikativ tomoni muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi axborot almashinuvidan, interaktiv jihati muloqot ishtirokchilarining o'zaro ta'sirlashuvidan, perseptiv tomoni esa muloqot ishtirokchilarining muloqot jarayonida bir-birini idrok etishi va bilishidan iborat. Ijtimoiy psixologiya turli ijtimoiy guruhlar, jamoaning psixik namoyon bo'lishi, katta guruhlar — jamoalarning kayfiyati, tafakkuri, raqobati kabilarni o'rganadi. Boshqaruvda rahbarlarda nutq qobiliyatining rivojlanishi, shuningdek, xodimlar bilan til topa olish uchun muloqot psixologiyasini bilish zarur. Muloqot din psixologiyasi uchun ham juda katta ahamiyatga ega. Din psixologiyasi diniy ong xususiyatlari, uning psixologik va ijtimoiy asoslari, vazifalari, tizim i, diniy his-tuyg'ular, diniy guruhlar psixologiyasini o'rganishda albatta muloqot xususiyatlari, muloqot madaniyatini bilishga asoslanadi. Demak, muloqot psixologiyasi psixologiyaning barcha tarmoqlari bilan bog'liq holda rivojlanadi.

O'zbek tiliga davlat maqomi berilganidan keyin davlat va jamiyat hayotida birmuncha ijobiy o'zgarishlar yuz berdi, bu borada asosiy islohotlar m illiy istiqldan so'ng amalga oshirildi. Ijtimoiy hayotdagi katta yutuqlar bilan bir qatorda, shaxslararo munosabatlarda til odobi, nutq madaniyatida buzilishlar davom etmoqda, o'zbek tilining musaffoligi, aniq va lo'ndaligi, mantiqiyliigi, ohangdorligi va silliqliigi muloqotda o'z ifodasini topa olmayapti. Natijada uzatilayotgan fikrlami idrok qilish qiyinlashmoqda. Muloqot psixologiyasining asosiy maqsadi, awalo yoshlarda nutq madaniyatini shakllantirishdir. Shuningdek, o'qitish jarayonida bo'lajak mutaxassislariga muloqot madaniyati, muomala odobini singdirish, guruh va jamoalarda o'zaro munosabatlami muloqotni shakllantirish orqali yaxshilashdir. Muloqot psixologiyasining asosiy vazifalari quyidagilarda o'z ifodasini topadi: 1) hamkorlikdagi faoliyat jarayonida shaxslararo o'zaro ta'sir va muloqot qonuniyatlarini o'rganish; 2) Sharq allomalarining muloqot haqidagi qarashlarini tahlil qilish; 3) o'quvchini faollikka undovchi muomalaviy imkoniyatlar mavjudligini ta'kidlab o'tish; 4) o'quvchilarda kasbiy layoqatni faollashtirishga qaratilgan muloqotni shakllantirish; 5) shaxslararo munosabatlami muvofiqlashtirishda muloqotning rolini orttirish; 6) o'zaro ta'sir etishning ayrim oqibatlarini hisobga olish. Bundan tashqari muloqotning inson ijtimoiy hayotida bajaradigan vazifalari (funksiya) ham mavjud. Muloqot funksiyalari xilma-xil bo'lib, eng keng tarqalgan tasnifga ko'ra ular quyidagilardan iborat: (B.F. Lomov taklif etgan tasnif): 1. Informatsion-kommunikativ funksiya — axborot almashinuvini ta'minlash vazifasi. Axborot almashinuvi turli belgilar, tizimlar orqali amalga oshiriladi. Odatda verbal (unda belgilar tizimi sifatida nutq ishlatiladi) va noverbal (unda nolisoniy belgilar tizimi ishlatiladi) kommunikatsiya farqlanadi. Noverbal kommunikatsiya bir necha shakldan iborat: — kinetika (imo-ishora, mimika, pantomimika); — paralingvistika (ovoz lokalizatsiyalari, pauzalar); — proksemika (masofa va vaqt me'yorlari); — vizual aloqa (ko'zlar orqali aloqa); — takesika (jismoniy aloqa). Ba'zida muloqotdagi indvidlaming hidlari ham o'ziga xos belgilar tizim i sifatida baholanadi. 2. Regulatsion-kommunikativ funksiya — suhbatdoshlar xulqatvorining regulatsiya qilinishi (boshqarilishi)ni ta'minlash vazifasi. Kishilar muloqot jarayonida verbal, jismoniy, noverbal yo'llar bilan bir-birining motivlariga, maqsadlariga, qaror qabul qilishiga ta'sir o'tkazishi, biror harakatga undashi va harakatini nazorat qilishi, bir-birining xulq-atvoriga stimullashtiruvchi va korreksiyalovchi tarzda ta'sir ko'rsatishi mumkin. 3. Affektiv-kommunikativ funksiya — inson

emotsional sohasining regulatsiya (boshqarish) qilinishini ta'minlash vazifasi. Muloqot inson emotsional holatlarining eng muhim determinantasidir. Chunki turlituman emotsional holatlar muloqot jarayonida paydo bo'ladi va o'zgaradi. L. A. Karpenko taklif etgan tasnifga ko'ra muloqotning quyidagi vazifalari ajratiladi: — aloqa o'rnatish vazifasi — suhbatdoshni aloqaga kirishish uchun tayyorlash; — informatsion vazifa — suhbatdosh bilan muayyan ma'lumotlar, fikrlar va rejalarni almashish; — faoliyatga undash — suhbatdoshni biror harakatni bajarishga stimullashtirish (rag'batlantirish); — koordinatsion vazifa — suhbatdosh bilan hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish va uni amalga oshirishdagi harakatlarni muvofiqlashtirish; — tushunishni ta'minlash vazifasi — suhbatdoshning fikrlari va hissiyotlarini tushunish; — amotiv vazifa — suhbatdoshda muayyan hissiyotlarni uyg'otish hamda ularni o'zgartirish; — munosabat o'rnatish vazifasi — munosabatlar tizimidagi shaxsiy o'rinni, mavqeni aniqlash; — ta'sir ko'rsatish vazifasi — suhbatdoshning xulq-atvori, shaxsiy xususiyatlari, maqsadlarini o'zgartirish. Demak, muloqot murakkab polifunksional ya'ni ko'p vazifali hodisadir. Biz bo'lajak mutaxassislarda quyidagi muomala xususiyatlarini shakllantirishimiz zarur: — muomala madaniyatining nazariy asoslari; — shaxslararo munosabatlar qonuniyatlari; — pedagogik muloqotning qonuniyatlari; — oilada, guruh va jamoalarda muloqotga qo'yiladigan asosiy talablar haqida tasavurga ega bo'lish; — shaxsda muloqot shakllanishini o'rganish; — muomala madaniyatini barcha guruh va jamoalarda shakllantirish; — shaxslararo munosabatlarda muloqotning ahamiyatini kuzatish; — muloqot xossalari bilish va qo'llay olish; — guruhlarda muloqotni shakllantirish metodikalarini o'tkazish; — oilada muloqot madaniyati, muloqot xossalari bilan boxabar bo'lish; — muloqot madaniyatini shakllantirish maqsadida psixologik maslahatlar tashkil etish yuzasidan ko'nikmalar hosil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. P. S. Ergashev. Muloqot psixologiyasi (ma'ruzalar to'plami). T. 2003. ToshDPU.
2. M. Maxsudova. Z. Qurbonova. Umumiy psixologiya. (muammoli ma'ruzalar matni). Namangan. 2004.
3. www.ziyouz.com

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QISH DARSИ

Holiqova Odinoxon Nosirovna

Quva tumani 16-maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi
e-mail: holiqova@inbox.uz

Annotatsiya: mazkur maqolada umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini tashkillash va olib borish haqida fikr yuritilgan. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ertaklar olamiga sayohati o'quvchi ma'naviy dunyosini boyitishda muhim manba ekanligi asoslangan.

Kalit so'zlar: barkamol shaxs, o'qish darslari, adabiy matnlar, ifodali o'qish, og'zaki nutqni o'stirish, yozma nutqni va savodxonlikni rivojlantirish, ertaklar tahlili.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini tashkillash va olib borish o'qituvchidan yuksak mahorat talab etadi. Chunki yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ularda shaxslik sifatlarini shakllantirib borish, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, mehr-oqibat kabi tuyg'ularni tarbiyalash bugungi ta'lim-tarbiya masalasining dolzarb vazifasidir. Shu sababli umumta'lim maktablarida o'qish darslariga alohida e'tibor beriladi. O'qish darslarida asosan, darslikda adabiy matnlar bilan bir qatorda tarix, geografiya, odobnoma kabi fanlarga oid matnlar ham beriladi. Chunki o'quvchilarga adabiy matnlar mazmun-mohiyatini tushuntirishda tasavvurlarini, dunyoqarashlarini kengaytirish, so'z boyligini oshirish, yaxshini yomondan ajrata olish ko'nikmasini shakllantirish, ularning tuyg'ularini tarbiyalash zarur. Adabiy ta'limda boshlang'ich sinf o'quvchilarining:

- a) bexato, ravon, ifodali o'qishlari;
- b) o'qiganlarini tushunish, tushunganlarini tushuntira olishi;
- v) ular asosida og'zaki nutqni o'stirish;
- g) yozma nutqni va savodxonlikni rivojlantirish

asosiy maqsad hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda, asosan, o'qilgan matnlardan didaktik xulosalar chiqarish muhim sanaladi. Sinf o'quvchilarining saviyasi, tayyorgarlik darajasiga ko'ra 3-4-sinflarda matnlarni didaktik tahliliga keng o'rin berish mumkin, shuningdek, estetik tahlil unsurlarini ham kiritsa bo'ladi. Bu sinflarda she'rlar qofiyasini topish, qofiyaning she'r musiqiylikini ta'minlashdagi ahamiyatiga e'tibor berish, so'z o'yinlariga diqqat qaratish estetik tahlil chizgilari deyish mumkin.

O'qish darsligida "Ertaklar – yaxshilikka yetaklar" (2-sinf) rukni ostida berilgan ertaklarda ham didaktik tahlilga keng o'rin berish lozim. Masalan, "Tansihatlik – tuman boyluk", "Kenja o'g'il", "Eng yaxshi sovg'a", "Aqlli bola", "Hakka bilan tulki" (o'zbek xalq ertaklari), "Tulki va xo'roz" (eron xalq ertagi), "Somon, cho'g' va loviya" (Aka-uka Grimmlar) kabi ertak qahramonlari orqali va ularning qilgan ishlari asosida ibratli xulosalar chiqarishga o'rgatish zarur. Aslida, ertaklar xalq og'zaki ijodi janrlari hisoblanadi. Olim D.Quronovning fikricha, "Ertak – xalq og'zaki ijodidagi epik janr, cho'pchak. Ertak barcha xalqlar og'zaki ijodida qadimdan shakllangan va faol janrlardan sanaladi. Ertaklar, asosan, nashrda yaratilib, syujeti asosida sehrli-fantastik, sarguzasht yoki maishiy xarakterdagi voqealar yotadi, voqealar bayoni va talqinda ijodiy fantaziya, to'qima salmoqli o'rin tutadi". [1:375] Ko'rinadiki, xalq og'zaki poetik ijodidagi eng boy va rang-barang janrlardan biri ertaklardir. Xalq tomonidan yaratilgan ko'plab ertaklarda bolalarning o'ziga xos hayoti chetlab o'tilmagan. Hatto turli yoshdagi bolalar uchun juda ko'p maxsus ertaklar yaratilgan. Ertakning muhim xususiyatlaridan biri uning hamisha xalq hayoti, kurashi, tarixi, ruhiy olami, dunyoqarashi, urf-odatlar bilan chambarchas bog'lanishi, insonlarga axloqiy va ma'naviy yo'ldosh bo'lib kelishidadir. Ertaklar insonning ma'naviy va jismoniy kuchiga ishonch ruhi bilan sug'orilgan bo'lib, ijobiy kuchlar tabiat va ijtimoiy hayotda o'ziga dushman bo'lgan kuchlarga qarshi kurashda doimo g'olib chiqadi. [2:33]

O'zbek xalq ertaklaridan biri "Kenja o'g'il" ertagida otaning o'g'illariga har bir shahardan do'st orttirishini o'sha shaharlarda qo'rg'on qurishiga o'xshatadi. Ha, albatta, bejizga xalqimiz "Do'sting bo'lsa, bog'ing chamandir" deb aytmagan. Ertakdagi kenja o'g'ilning oqila va dono xotini cholning o'g'illariga qarata: "Turli shaharlarga borib, qo'rg'on solib kelinglar!" [3:134] degan so'zlarining mazmun-mohiyatini to'g'ri anglaydi va shu orqali cholning maqsadi

oydinlashadi. Ertak soʻngida chol: “Har bir shahardan orttirilgan doʻst u yerga bir qoʻrgʻon qurish bilan teng! Mening maqsadimni faqat kenja oʻgʻlim tushunibdi”, deydi. Mazkur ertakning didaktik tahlili asosida oʻquvchilarga doʻst orttirish va doʻstni qadrlash zarurligi haqidagi gʻoyalarni singdirish zarur. Bundan tashqari, oʻquvchilarga odamlar bilan muloqotga kirish va nutq odobi haqida ham fikrlarni aytib oʻtish lozim. Ertakni sinfda tahlil qilganda har bir oʻquvchidan shaxsiy fikrini soʻrash, “ertakdan qanday xulosa chiqardingiz” deb ularga murojaat qilish tahlilda yaxshi samara beradi. Yana shuni ham aytish kerakki, oʻquvchilar ertaklarni oʻzlari mustaqil mutoala qiladilar. Mustaqillik ularga ishonch va zavq-shavq bagʻishlaydi. Xalq ertaklarida ijtimoiy muhim masalalar odilona hal etiladi. Ertaklar sodda va tushunarli boʻlgani uchun har qanday kitobxonga tez yetib boradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, boshlangʻich sinflarda oʻqish darslarini tashkillash va olib borish, kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarning ertaklar olamiga sayohati oʻquvchi maʼnaviy dunyosini boyitishda muhim manba. Darslarda oʻquvchilarga ertaklardan toʻgʻri xulosa chiqarishga oʻrgatish yosh avlodni axloqiy-maʼnaviy jihatdan boyitishga, mustaqil fikrlashga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov D., Mamajonov Z., SHERALIEVA M. Adabiyotshunoslik lugʻati. Toshkent, Akademiya nashri, 2013.
2. Jumaboev M. Bolalar adabiyoti va ifodali oʻqish. Toshkent, 2017.
3. Gʻafforova T., Nurullaeva SH., Mirzahakimova Z. Oʻqish kitobi. 2-sinf uchun darslik. Toshkent, 2018

ТЕХНОЛОГИЯ ДАРСЛАРИДА КАСБГА ЙЎНАЛТИРИШ

Адамбаева Зайнаб Азимбаевна,
28-мактаб Урганч
Технология фани ўқитувчиси
Телефон: +998939289924
munisbek95@mail.ru

Аннотация: Ҳозирги кунда касбга йуналтириш долзарб муаммолардан биридир. Мазкур мақола мактабларда технология дарсларида касбга йуналтириш катта аҳамиятга эгаллигини очиб беради.

Калит сўзлар: Касбга й уналтириш, кизиқиш, касб танлаш.

Табиат ва жамият ходисалари, ишлаб чиқариш жараёнлари кўпинча шу қадар мураккаб, буларни бир илм-фан доирасида тавсифлаш мумкин эмас. Мактабда ўрганилаётган кўпгина факт ва қонунлар ўзаро боғлиқ ҳолда аниқ руёбга чиқарилган тақдирдагина ўзлаштирилиши мумкин. Мисол учун касбга йуналтириш масаласини олиб қурайлик. Касбни тўғри танлаш ҳар бир мактаб ўқувчисининг кизиқишига, майлига, қобилиятига ва имкониятларига мос бўлиши учун унинг соғлигини, ўзлаштирагани ва ҳиссиётларини ҳисобга олиш лозим, булар ижтимоий фойдали ва унумли меҳнатда ҳаммадан кўра кўпроқ қарор топади ва намоён бўлади. Ҳар қандай касбда энг муҳими- унинг меҳнат мазмунига эга бўлишидир. Шу боисдан меҳнатсеварликни, яхши урф-одатларни тарбиялаш ва уларни меҳнат жўшқинлигига кўчириш болаларни касб танлашга тайёрлашнинг бош негизидир. Оилада болани меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш одатда мактабгача бўлган ёшдан бошланади. Ана шу пайтдан эътиборан болаларни бўлгуси касбни танлашга тайёрлаш амалга оширилиши лозим. Бунда болаларнинг кизиқишлари, майллари, қобилиятлари ва имкониятларини мунтазам равишда ўрганиш зарур. Касб танлашда хато қилмаслик учун болаларга аввало мактаб ва оила ёрдам бериши керак.

Ҳозирги фан-техника ва ижтимоий тараққиёт шароитида ёш авлодни жамият барпо этишда фаол қатнашишга тайёрлаш лозим бўлган мактабнинг роли каттадир.

Шу муносабат билан ўқувчиларга илм-фан асосларининг мустаҳкам билимларини синдириш, уларда юксак оқилоликни тарбиялаш, умуминсоний ахлоқийликни шакллантириш, ёш авлодни турмушга ва меҳнатга, ижтимоий зарур касбларни оқил равишда танлашга тайёрлаш таълим ва тарбиянинг ҳамма босқичларида ҳозирги мактабнинг вазифаларидир. Касбни тўғри танлаш - инсон турмушида муҳим қадамдир, ёш авлоднинг бутун ҳаётидаги муваффақият кўп жихатдан касбнинг қанчалик тўғри танланишига боғлиқ. Беистисно барча касблар учун зарур ва муҳим бўлган шахс хислатлари бор, булар-меҳнатсеварлик, ҳамма касб ва мутахассисликдаги меҳнат аҳлига нисбатан ҳурмат-эҳтиром, меҳнат қилиш зарурлигини тушуниш ва англаш, ўз ишини режалаштира ва назорат қила билиш, иш жойини тўғри ташкил қилиш, иш батариб ва интизомли бўлиш, тоқатлилик, саботлилик, топширикни бажаришнинг энг оқилона усулини танлаб ола билиш, материаллар ҳамда вақтни тежаш ва шу қабилардир. Ана шу хислатлар ва фазилатларнинг ҳаммасини болаларда биринчи синфдан бошлаб шакллантириш лозим.

Болаларни касблар оламига аста-секин олиб кириш, уларни шу оламда мўлжал олишга ўргатиш зарур. Ўқитувчи ўқувчини дарсларда кузатиш, у билан сухбатлашиш, бола фаолияти махсулини таҳлил қилиш жараёнида унинг баъзи бир хусусиятларини, майилларини паикаб олади, бу хислатларга ривожлантириш юзасидан тегишли ишларни адо этгандан кейин булар кейинчалик касбни белгилашда асосий омил бўлиши мумкин

Боланинг касбий муҳим хислатларини барвақт аниқлаш эса кейинчалик унга ўз хусусиятларига қараб касбни тўғри танлаш, уни муваффақиятли равишда ўзлаштириш, меҳнатда юксак натижаларга эришиш имконини бериши мумкин.

Технология дарслари касбга йўналтириш ишини олиб бориш учун алоҳида имкониятларга эга. Шу билан бирга дарсларда болалар одамлар меҳнат фаолиятининг асосий соҳалари билан, уларнинг қизиқишлари ва қобилиятларини ривожлантиришга қўмақлашувчи саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига оид энг кўп тарқалган касблар билан таништирилади. Бу эса бирон-бир касб, асбоб, ишлаб чиқариш технологияси, муайян меҳнат операцияларини ўргатишдан, касб жихатидан муҳим хислатларини тарбиялашдан, ўқувчиларни илгари белгиланган режа асосида ўрганишдан ёки ана шу таркибий қисмларнинг ҳаммасини кўшиб олиб боришдан иборат бўлиши мумкин.

Хар бир шахс хар томонлама қамол топиши лозим, бунинг учун мактабларда барча имкониятлар мавжуд. Болалар яхши, ақлий, жисмоний, ахлоқий, меҳнат ва эстетик тарбияни ва шу билан бирга политехник маълумотни ола туриб, шу асосда ўзларини касбий фаолиятга тайёрлашлари мумкин. «Ким бўлсам экан?» муаммоси «Қандай одам бўлиш керак» муаммоси билан биргаликда ҳал қилиниши лозим. Мактаб ўқувчиларини касбга йўналтиришга оид ишларни таълим йўллари орқали мустакил ва изчиллик билан олиб бориш керак.

Адабиётлар.

1. Н. Шодиев «Студентларга ўқувчиларни касб танлашга йўллаш ишларини ургатиш» Тошкент «Ўқитувчи» 1987 й.
2. К. Давлатов. «Меҳнат ва касб таълими, тарбияси ҳамда касб танлаш назарияси ва методикаси» Тошкент, «Ўқитувчи» 1992 йил.

O'QISH DARSLARIDA ASARNI O'RGANISH JARAYONI VA MAZMUNI

Akbarova Feruzaxon,
Farg'ona viloyati XTXQTMOHM
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
metodikalari kafedrasini o'qituvchisi
tel: +99 890 630-27-03

Annotatsiya: maqolada o'qish darslarining ahamiyati, asarni o'rganish jarayoni va mazmunini anglash haqida fikr yuritilgan bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tahlil malakalarini shakllantirish usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: asar, matn, tahlil, sintez, mahorat, obraz, tafakkur.

Pedagogik nuqtai nazardan boshlang'ich sinflarda o'qish darslarida asarni o'rganish jarayonining mazmuni va tuzilishi ko'p jihatdan fanni o'qitishning maqsad va vazifalari bilan belgilanadi. O'qish darslarining maqsadi milliy hamda jahon adabiyotining nodir namunalarini o'qitish orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy dunyosi, adabiy-estetik didini shakllantirish hamda ularda mustaqil fikrlash, obrazli tafakkurga oid bilim, ko'nikma, malakalarni hosil qilish va rivojlantirishdan iborat. SHuningdek, o'quvchilarni badiiy adabiyotga qiziqtirish, asarlarni o'rgatish jarayonida olam va inson tabiati, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish orqali o'quvchilarning ma'naviyatini, dunyoqarashini kengaytirib, mustahkamlab borish.

O'quvchining estetik zavqi va didini shakllantirishda badiiy adabiyot alohida o'rin tutadi. Chunki badiiy asarni o'qir ekanmiz, undagi voqelarga, personajlarga befarq qaray olmaymiz. Badiiy asarlar ta'sirida tug'ilgan mana shunday tuyg'ular estetik tuyg'u deyiladi. Estetik tuyg'u bizda yaxshi fazilatlarini parvarish qilib, har qanday yomonlik va razolatga qarshi nafrat, chinakam go'zallikka nisbatan muhabbat hissini uyg'otadi. Shu asosga ko'ra, yosh kitobxonlar nazarida ijodkor – sehgardir. Ko'rinadik, o'qish jarayonida badiiy kitob bilan qanday ishlashni biladigan malakali o'quvchini shakllantirish ham o'qish darslarining asosiy maqsadi hisoblanadi.

O'qish darslarida quyidagi vazifalarni amalga oshirish mumkin:

1. To'liq o'qish ko'nikmalarini shakllantirish.
2. Badiiy asarlar va matnlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish
3. O'quvchilarning axborot bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish.
4. O'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish.

“O'qish” darsligidagi asarlar o'quvchining badiiy matnni idrok etish xususiyatlarini hisobga olgan holda asoslangan. Psixolog olimlarning fikriga tayansak: “Asarni to'la-to'kis idrok etish faqatgina uni anglash bilan cheklanmaydi. Bu unda tasvirlangan voqelik asosida munosabatlarning paydo bo'lishiga asoslangan aniq jarayonni o'z ichiga oladi”. Ko'rinadiki, badiiy asarni o'rganish jarayoni adabiy matnning badiiy xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilishi kerak. Jumladan, adabiy asarning badiiy xususiyatlari: janr xususiyatlari, asar mavzusi, asar g'oyasi, asarning majoziy tizimi, badiiy obrazlarni yaratish vositalari, matnning syujeti va tarkibi va uning til xususiyatlari.

Asarni o'rganish jarayoni tuzilishi va tarkibi xususiyatlari bir necha bosqichni o'z ichiga oladi.

- matnni idrok qilish (muallif, uning ijodi, asarning yaratilish tarixi, asosiy voqealar va boshqalar haqida);

- matnda keltirilgan asosiy tushunchalarning ma'nosini tushuntirish;

- matnni idrok etish uchun hissiy tayyorgarlikni ta'minlash, bolalarni tinglab tushunish, fikrni og'zaki bayon qilish, ifodali o'qish hamda fikrni yozma bayon qilish, ijobiy motivatsion asosni yaratish;

- bolaning o'qish faoliyatini rivojlantirish.

Bunday paytlarda bolalarning hayotiy tajribasi asosida o'qituvchining tasvirlagan hikoyasi (muallif portreti bilan) fotosuratlar, illyustratsiyalar va boshqalar suhbatlar uyushtirish mumkin. Masalan, 2-sinflarda G'ani Abdullayevning “Zilol suv” hikoyasida tashqi belgilar bo'yicha - sarlavha, muallifning ism, familiyasi, kalit so'zlari, rasmlar va boshqalar suhbat uyushtiriladi. Matnni tahlil qilishda matn mavzusini syujetga hamda kompozitsiyaga (fikrni aniqlashtirish uchun) asosan tushuntirish. Suhbat matnga asoslangan bo'lishi kerak.

Matnlarni tahlil qilganda tahlili jarayonida quyidagi savollarni berish mumkin:

- Matn uchun rasmni ko'rib chiqing. U qaysi qismga mos keladi?

- Muallif qahramon portretini qanday tasvirlaydi? Toping va o'qing ...
 - Ta'rif berishda muallif qaysi so'zni tanladi
 - Matnda nechta qismni ajratib ko'rsatish mumkin? 1- qismini toping va o'qing.
Bundan tashqari matnni tahlil qilishda turli savollar va topshiriqlardan foydalaniladi:
 - *matndagi sababiy munosabatlar* (- Nega? - Nima deb o'ylaysiz?),
 - *baholovchi* (- Siz rozimisiz ...? - Qahramonlar o'rnida o'zingizni qanday tutgan bo'lardingiz?
- Qanday baholaysiz ...?),
- *umumlashtirish* (- muallifning asosiy g'oyasi nima? - Qanday qilib uni tushunasizmi?) va hokazo.

Matnni tahlil qilish jarayonida quyidagi ish usullarini ham qo'llash mumkin:

leksik mashqlar, matnni tasvirlash, reja tuzish (hikoya, savol, rasm va boshqalar)

“Zilol suv” hikoyasi tahlilida quyidagi svollarni berish mumkin:

1. Hikoya qahramonlarini nomma-nom ayting.
2. Siz Tohirning o'rnida bo'lsangiz, nima qilardingiz.
3. Suvni asrash uchun nima qilish kerak?

Xulosa qilib aytganda, o'qish darslarida asarni o'rganish jarayoni va mazmuni o'qituvchidan mahorat va mas'uliyat talab etadi. Darslarning bunday tashkil etilishi o'quvchilarda badiiy asarlar va matnlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumaboev M Bolalar adabiyoti.-T.: “O'qituvchi”,1994.
2. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari.–T.O'qituvchi, 1996.
3. Matjon Safo.Kitob o'qishni bilasizmi?-T.: “O'qituvchi”1993.
4. Matjon Safo. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar (O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma).-T.: “O'qituvchi”, 1996.

ЎҚУВЧИЛАР ЎРТАСИДА СУХБАТ МЕТОДИКАСИНГ АҲАМИЯТИ

Барно Жабборова Одиловна
Андижон вилояти Асака тумани
1-умумий ўрта таълим
мактаби амалиётчи-психолог
Тел: +998 93 788 27 16
e-mail: jabborovabarnokhon@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада ўқувчилар билан психолог ўртасида суҳбат методикаси кай даражада муҳим аҳамиятга эгаллиги ҳақида мулоҳаза юритилади.

Калит сўзлар: психика, онг, тафаккур, психик ходиса, одам психикаси.

Хозирги фан ва техника ривожланган айни пайтда ўқувчилар ўртасида алоқа воситаси сифатида телефон ва компютерлар асосий ўринни эгаллаб келмоқда. Бу албатта яхши лекин бир нарсани эсдан чиқармаслигимиз жоиз. Биз мактабда фаолият юритаётган психологлар учун юзма юз суҳбат асосий ўрин эгаллайди. Сиз суҳбат орқали кимни характери қандай, кўзларига қараб туриб хавотирланиш даражасини шундоққина билиб олишимиз мумкин. Шунинг учун суҳбат ва сўраш методикасини иш жараёнида муҳим аҳамият касб этади. Сўраш ва суҳбат методи психик ҳодисаларнинг асосан ички, субъектив томонини текшириш учун қўлланилади. Бу методда тадқиқотлар тахминан қуйидагича ўтказилади. Психолог психик ҳаёт ҳодисаларининг биронтасини, масалан, одамда шодлик ҳисси субъектив равишда қандай кечишини, бирон масалани ечганда тафаккур жараёни қандай боришини ва шунга ўхшаш ҳодисаларни ўқувчининг олдиндан вазифа қилиб қўяди, тадқиқотчи суҳбат вақтида ўқувчига берадиган саволларни олдиндан белгилаб олади. Саволлар шундай тартиб билан танлаб олиндики, ўқувчи қайси кечинмалар ва онг жараёнларини ўрганиш керак бўлса, у ўз жавобларида худди ўша кечинмаларни ва ўша онг жараёнларини ойдинлаштириб берсин. Суҳбат жараёни қандай боришига ва ўқувчининг хусусиятларига қараб, суҳбат вақтида саволларни ўзгартириш, тўлдириш, бошқача қилиб бериш мумкин.

Сўраш ва суҳбат методи ўз-ўзини кузатиш методи билан ташқи кузатиш методининг қўшилишидан иборат.

Бу ерда ўз-ўзини кузатиш шунда намоён бўладики, тадқиқотчи ўқувчига саволлар бериб, унинг ўз ички онгини чуқурроқ билиб олишга мажбур этади. Ўқувчи сизнинг топшириқларига мувофиқ ва тадқиқотчининг ёрдами билан (саволлар усталик билан берилганда) ўзининг ички ҳолатларини очиқ ташлаб, тавсия этади ва нутқида ифода қилади, сўзлар билан жавоб қайтаради.

Суҳбатни ўзига хос терговга айлантириб юбормаслик керак. Суҳбат самимий, бемалол бўлиши, текширилувчи кишиларнинг психик ҳолатига зўр келмаслиги керак.

Суҳбат одам психик ҳаётининг бевосита кузатиш ва экспериментда аниқлаб бўлмайдиган процесс ва ҳоллари ҳақида маълумот олишга ёрдам берадиган бирдан-бир методдир, дейиш мумкин. Масалан, космосга парвоз қилиш вақтида одамнинг психик фаолият хусусиятлари ҳақида билим олмақ учун тадқиқотчи космонавтларнинг ўзи билан суҳбат қилиши керак.

Суҳбат методи шахснинг индивидуал хусусиятларини (эътиқодлари, ҳаваслари, жамоага муносабати, ўз вазифаларини тушуниш) текширишда, шахснинг ҳаёти ва фаолиятидаги маҳсус воқеалар, қаҳрамонлик, ижодий мақом ва шунга ўхшашларни текширишда қўлланилади.

Бу метод ўқитиш ва тарбиялашнинг психик асосларини текширишда, масалан, болаларнинг китобхонликка ҳавасини, айрим дарсларга муносабатини текширишда, ўқувчиларнинг уйга берилган топшириқларни бажаришда хотирада қолдириш усулларини, айрим ўқувчиларнинг дарсларни суғулаштириш сабабларини аниқлашда қўлланилади.

Ҳозир суҳбат методи психологияда жуда кенг қўлланилади,

Биография методи. Одам психикасини текшириш учун айрим кишиларнинг ҳаёти ва фаолияти ҳақидаги маълумотлар, айниқса уларнинг ўзлари берган маълумотлар (автобиография, кундалик дафтарлар, мемуарлар, хатлар), шунингдек, бошқа кишилар ёзиб олган биография маълумотлари (биографиялар, эсдаликлар, хатлар, характеристикалар ва шунга ўхшашлар) катта аҳамиятга эгадир.

Демак, биз психологларга одам тақдирига боғлиқ унинг ҳар бир хатти ҳаракати сўзлашиш одоби ота онаси билан бўлган муносабатларни қандай эканлигини биз суҳбат методикаси орқали осонгина билаиб олишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Э.Ғозиев Умумий психология Психология мутахасислари учун қўлланма 2002 йил
2. Психологик атамалар изохли луғати 2017 й
3. Г.И.Ниязметова Шахс психодиагностикасининг проектив методлари. 2013 й
4. Сиз учун Фарғона гранд медикал сервис психологик тестлар тўплами

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Жонназарова Эътибор Худойназаровна
Преподаватель русского языка и литературы
общеобразовательной школы № 1
города Ширин Сырдарьинской области

Аннотация: В статье даётся сведение о дидактических играх на уроке русского языка, предлагает виды работы.

Ключевые слова: Качество обучения, дидактические игры, сущность игр, инновационный урок, креативность мышления.

Учителям школ необходимо решать следующие задачи: повысить качество образования и воспитания; обеспечить более высокий уровень преподавания каждого предмета, улучшить нравственное воспитание; усовершенствовать методы обучения и воспитания; усилить практическую направленность обучения.

Повышение качества обучения школьников является одной из самых актуальных проблем педагогики и методики сегодня. К сожалению, одной из серьезнейших проблем сегодняшней школы является повышение интереса учащихся к изучению русского языка.

Учителю необходимо пересмотреть свое отношение к преподаванию русского языка в свете новых требований и выбрать те методы и технологии обучения, которые, по его мнению, наиболее оптимальны для построения и конструирования учебного процесса. Ему надо воспитывать у школьника креативность мышления.

Целью обращения к играм на уроке русского языка является приобретение конкретных практических навыков, закрепление их на уровне методики, перевод знаний в опыт.

По характеру игры бывают:

-мотивационными;

-ориентационно-целевыми;

-содержательно-операционными;

-оценочными;

-игрой-забавой;

-игрой-увлечением;

-творческой игрой;

Игровые формы могут быть использованы как элемент урока, они легко подбираются по тематическому принципу для каждого раздела школьного курса. Игры могут стать удобной формой актуализации знаний, «разминки», необходимой по ходу урока; контроля в конце учебного занятия. В игровой форме может пройти и целый урок (можно назвать уроки по-разному: уроки-конференции, аукционы, диспуты, путешествия, КВНы, экзамены и т. д.).

Обучение русскому языку подразумевает не только освоение письменной речи, но и норм произношения. Вот почему целесообразно на каждом уроке находить возможность для отработки произносительных норм. Это может быть минутка-разминка под общим названием: «Говорите по-русски правильно». В каких формах можно предположить задания детям? Вот лишь некоторые из возможных вариантов.

- «Собери слово». Детям предлагается набор букв, при помощи которых нужно составить слова. Задача учащегося – за 2-3 минуты записать слова и прочитать его, соблюдая орфоэпические нормы. Ученик, который написал больше правильных слов – победитель.

- «Пригласи на обед». Задача: озвучить меню обеда, на который вы хотите пригласить своего друга (подругу). В меню даны слова: тефтели, щавель, пирожки с творогом, сливовый или грушевый компот и т.д. По аналогии можно провести игры «Пригласи в гости», «Пригласи в театр» и т.д.

«Глаз» автомобиля (фара), «свежезамороженный» дождь (град), шляпка на ножке (гриб), лесной барабанщик (дятел); орел, а не птица (город) и т.д.

Целесообразно использовать игровые задания, направленные на отработку орфографических и пунктуационных норм. Они пробуждают интерес, активизируют весь класс учащихся. Можно использовать игру «Помоги Пете найти ошибку». Она не только пробуждает интерес к работе, но и формирует умение применять полученные знания в новых ситуациях.

Дидактические игры занимают важное место в учебно-воспитательном процессе, так как не только способствуют воспитанию познавательных интересов и активизации деятельности учащихся, но и развивают у детей самостоятельность на уроках русского языка.

Эти общие положения становятся особенно актуальны в настоящее время, ибо современное общество ставит задачу воспитать креативную личность, т.е. личность гибкую, открытую, с развитой способностью к творчеству в любых сферах .

Использованная литература:

1. e-mail: e. v. karataeva. yandex. ru.
- 2 .Азизходжаева Н. Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Т.,2006.

МУАММОЛИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Саидова Дилноза
Фарғона ВХТХҚТМОҲМ
Мактабгача, бошланғич ва махсус таълим
методикалари кафедраси ўқитувчиси
тел: +99 890 584-13-85

Аннотация: мазкур мақола муаммоли ўқитиш технологиясининг вужудга келиш омиллари, ўзига хос жиҳатлари ва ўқув материални муаммоли тақдим этиш моҳияти ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: муаммоли ўқитиш, мустақил фикрлаш, касбий билим, кўникма, малака, компетенция.

Муаммоли ўқитиш америкалик файласуф, психолог ва педагог Дж.Дьюннинг назарий қоидаларига асосланади ва XX асрнинг 20-30-йилларида тарқала бошлади. Дж.Дьюн ўқитиш учун қуйидагиларни асос қилиб белгилади: ижтимоий, конструкциялаш, бадий ифодалаш, илмий-тадқиқий. Бу асосларни амалга ошириш учун қуйидагилар тавсия этилади: сўз, санъат асарлари, техник қурилмалар, ўйинлар ва меҳнат.

Бугунги кунда, муаммоли ўқитиш деганда машғулотларда педагог томонидан яратиладиган муаммоли вазиятлар ва уларни ечишга қаратилган ўқувчиларнинг фаол мустақил фаолияти тушунилади. Бунинг натижасида ўқувчилар касбий билимларга, кўникмаларга, малакаларга эга бўладилар ва фикрлаш қобилиятлари ривожланади.

Муаммоли ўқитиш, ўқитишнинг шахсга йўналтирилган технологияларига тааллуқли, чунки бу ерда шахс субъект сифатида қаралади, муаммоли вазиятларнинг мақсади - педагогик жараёнда ўзига хос қизиқиш уйғотишдир. Муаммоли ўқитиш, ўқитишнинг энг табиий самарали усулидир, чунки илмий билимлар мантиғи ўзида муаммоли вазиятлар мантиқини намоиш этади.

Муаммоли вазиятлар киритилиб, анъанавий, баён этиш ўқув материалининг энг мақбул таркиби ҳисобланади. Педагог муаммоли вазият яратади, ўқувчини уни ечишга йўналтиради, ечимни излашни ташкил этади. Муаммоли ўқитишни бошқариш педагогик маҳоратни талаб этади, чунки муаммоли вазиятнинг пайдо бўлиши индивидуал ҳолат бўлиб, табақалаштирилган ва индивидуаллаштирилган ёндашувни талаб этади.

Муаммоли ўқитиш, ижодий жараёндан ностандарт илмий-ўқув масалаларни ностандарт усуллар билан ечишни тақозо этади. Таҳсил олувчиларга машқ учун бериладиган масалалар, олинган билимларни мустаҳкамлаш ва малакалар ҳосил қилиш учун хизмат қилса, муаммоли масалалар эса фақат янги ечимлар излашга қаратилади.

Ўқув материални муаммоли тақдим этилишининг моҳияти шундаки, унда ўқитувчи билимларни тайёр ҳолда тақдим этмасдан, ўқувчилар олдига муаммоли масалалар кўяди, уларни ечимининг йўллари ва воситаларини излашга ундайди. Муаммо, янги билимлар ва ҳаракат усуллар сари, ўзи йўлга бошлайди.

Шуни қатъиятлик билан таъкидлаш лозимки, бу ерда янги билимлар маълумот учун эмас, балки муаммо ёки муаммоларни ечими учун берилади. Анъанавий педагогик усулдаги – билимлардан муаммога қараб – ўқувчилар мустақил илмий изланиш кўникма ва малакаларини ҳосил қила олмайди, чунки уларга ўзлаштириш учун тайёр натижалар тақдим этилади. Муаммонинг ечими ижодий фикрлашни тақозо этади. Ўзлаштирилган билимлар шаблонларни такрорлаш билан боғлиқ бўлган репродуктив психик жараёнлар, муаммоли вазиятларда ҳеч қандай самара бермайди.

Агар инсон мунтазам тайёр билим ва кўникмаларни ўзлаштиришга ўргатилган бўлса, унинг табиий ижодий қобилиятини сўндириш ҳам мумкин; у мустақил фикрлашни «ёсан чикаради» фикрлаш жараёни муаммоли масалаларни ечишда аъло даражада намоён бўлади ва ривожланади.

Муаммоли ўқитишда кечадиган жараёнларнинг психологик механизми қуйидагича бўлади: инсон зиддиятли, янги, номаълум муаммога (муаммо – мураккаб назарий ёки амалий масала бўлиб, яширин зиддиятларни қамраб олади, унинг ечими турли, ҳатто муқобил вазиятларни талаб этади) дуч келади, унда ҳайратланиш, ажабланиш ҳолати пайдо бўлади,

«гап нимада?» деган савол туғилади.

Ўқувчи номаълум ечимни топиш учун мустақил ёки ўқитувчи ёрдамида изланади. Муаммони жамоавий ҳал этишда пайдо бўлувчи субъект-объект-субъект муносабатлари ижодий фикрлашни фаоллаштиришга олиб келади.

Муаммоли ўқитишнинг асосий белгиси, бу илмий, ўқув ёки барча фаолият турларида пайдо бўладиган зарурий объектив қарама-қаршиликлар акси ҳисобланади. Бу эса барча соҳаларнинг ҳаракатлантирувчи ва ривожлантирувчи манбаидир. Шу сабабли муаммоли ўқитишни ривожлантирувчи деб аташ мумкин, зеро унинг мақсади – билимларни, фаразларни шакллантириш, уларни ишлаб чиқиш ва ечишдан иборатдир. Муаммоли ўқитишда фикрлаш жараёни фақат муаммоли вазиятни ечиш мақсадида жорий этилади, у ностандарт масалаларни ечиш учун зарур бўлган фикрлашни шакллантиради. Муаммоли ўқитиш самарадорлигининг тўртта бош шарти мавжуд: муаммо мазмунига қараб етарли қизиқиш уйғотишни таъминлаш; муаммо ечимидаги ҳар бир босқичда пайдо бўладиган ишларни бажара олиш мумкинлигини таъминлаш (маълум ва номаълумлар нисбатининг мақбуллиги); муаммо ечимида олинadиган ахборотни ўқувчилар учун муҳимлиги; педагог ва ўқувчи орасидаги муносабат хайрихоҳлик руҳида кечиши, яъни ўқувчилар томонидан билдирилган барча фикр ва фаразлар эътиборсиз ва рағбатсиз қолмаслиги зарур.

Хулоса қилиб айтганда, муаммоли вазиятларнинг мақсади - педагогик жараёнда ўзига хос қизиқиш уйғотишдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Йўлдошев Ж., Йўлдошева Ф., Йўлдошева Г. Интерфаол таълим сифат кафолати. – Тошкент: 2008. – Б.108.
2. Роджерс К., Ангеловский К. Учитель и инновация. – Киев, 1992. – С.24.

THE EFFECTIVE METHODS OF TEACHING ORIENTAL LANGUAGES

Сулейманова Маъмура Мухсумовна

Тошкент давлат шарқшунослик университети
Жанубий ва Жанубий Шарқий Осиё тиллари кафедраси ўқитувчиси

Annotation: It may be much easier than you think to teach a foreign language to a group of students. The ability to process and understand language is built into the human brain. From the first class, your students will begin to learn. Here are some helpful hints for making learning more enjoyable. This article discusses some of the methods and techniques used in teaching Oriental languages for increase vocabulary, develop listening and speaking skills.

Key words: language learning, teaching methods, icebreaker, speaking skills, listening skills, translation.

Teaching foreign language to a group students may be a lot easier than you think. The human brain has the innate ability to process language and understand it. Your students will begin learning from the very first class. Still, it never hurts to know what you're doing. Here are some useful tips for making the learning process easier. Imagine that you enter your first class. Twelve pairs of eyes are fixed on you. Other than the nervous swallows you can literally hear the crickets chirping. The students don't know you, they don't know one another, and they don't know the language. They're tense and they're not ready to learn, at least, not yet. You need to make the class fun, help the students relax, help them meet each other, and help them get to know you.

This is accomplished with "an icebreaker". There is no single perfect "icebreaker" to use. It depends on the teacher, on the type of students, on the level of the students, on whether the students know one another, and many other factors. If the students don't have the same native tongue and know basically nothing in the language they're trying to learn it can be difficult just to get them to follow the directions. If the students have the same native language and know very little you can get them to write down all the words they know. Have them work in groups and give only one of them a pen. The other students will call out words and the writer will write them down. Students will naturally start to ask what the words mean in their own native language and may remember some of the words.

That will make your job easier. To introduce students to each other you may have to just resort to having a large ball. Calling out your name you then throw the ball to the next student. He or she will (hopefully) say their name and pass the ball around. Once that's done the ball will come back to you. You will have remembered one of the names of the students and you can toss the ball to the student (saying his or her name) and encourage her to pass the ball to someone else while calling his or her name. This can be hard to do if your class is a room full of executives, but what else is there? If your students speak some learning language you can have a simple exercise like, "Guess the Question." Write on the board (or provide the students with handouts) that tell your name, where you live, your job, etc. and have them guess the questions. Once they accomplish that have them interview one another, asking the questions or (in a one-on-one class) you can simply say, "Now you know something about me, tell me something about you."

Having objectives

Now that your students are relaxed you want them to learn something. You should set objectives for each class and objectives for the entire course. Each class objective should move you closer to the course objective. For example, if you want the students to be able to watch and enjoy a Bollywood movie in Hindi or read and enjoy a simple Hindi book by the end you will want them to learn the vocabulary and grammar structures of the book. Each lesson should move them closer to that objectives. If the students know little or nothing your first objectives may be to teach them pronouns or the appropriate forms of the verbs "Hona (to be)" in Hindi. For example, you might want them to know: Main Bharatiy/Uzbek/Kazakh hoon along with Aap ... hain, Vo...hei, and Tum ho by the end of the class.

Learning new words

The first thing a student needs to know is words. Words can be presented by a translation method, but this is not generally used for the following reasons:

- The teacher may incorrectly translate the word or otherwise give a false impression of the

word.

- The students may come to rely on translation to learn new words. The students are more likely to forget the new words.

- The students may be discouraged from speaking the learning language in a class.

- Words do not always directly translate. They often have subtle connotations in learning language which does not come over in the translation or vice-versa.

- Generally, therefore, the students are taught words with pictures and their native language words. The following pitfalls need to be observed and avoided:

- Certain words cannot be taught by pictures, e.g., trust, shame, jealousy

- The teacher cannot always have pictures available to teach every new word that comes up.

- Teaching words in a written manner may cause the students to mispronounce the words based on the phonetic system of their own language.

- The students may have written form that is completely different from the written form of learning language.

- If the exercise is too easy (just showing pictures with the words next to them) the students may readily forget the new words.

Accordingly most low-level vocabulary learning exercises show a variety of pictures and require the students to match the pictures up with the words in the learning language. Students can use bilingual dictionaries or rely on other students in the class to try to work out the right combinations. Students should normally work in pairs or small groups to pool their knowledge. Higher level vocabulary learning can be spontaneous or planned. During any reading or listening exercise a student is likely to encounter one or more words that they do not know. When that happens and when the students notice the word as an unknown word they will attempt to learn the word. Teachers can help the students to notice new words by using a highlighter, a different font or by underlining the words. Students will adopt a variety of strategies to help them learn a new word. Some may ask the teacher what the word means while others will consult a dictionary. Some students may ignore the word or try to guess it from the context. Once the meaning is located the students may adopt a variety of other strategies. They may repeat the word aloud several times, underline it, highlight it, or make notes in the margin of the meaning or translation of the word. Other students may actually copy the word into a notebook or try to make a sentence with the word. Each strategy may or may not be effective. Students should be encouraged to try a variety of strategies and use the methods they find most effective. Obviously a vocabulary notebook is a good strategy, but many students may not be motivated enough to take that step.

Teaching Speaking

There are many ways to teach speaking. How it is taught would depend upon the language level of the students. One way to teaching speaking is through games or activities based on an information gap. The classic information gap exercise has students work in pairs. Each student is given a picture that is slightly different. Through descriptions and without showing the picture to each other the students are expected to communicate to solve the problem of identifying a certain number of differences. Other information gap activities may be to have students read different stories on related issues and have them tell what they remember to their partners. At lower levels students may simply repeat after the teacher or the tape. At higher levels the students may engage in debates on controversial subjects. Questionnaires with open-ended questions may also work well, e.g., Who's your favorite singer? Why do you like him/her?

Another way of teaching speaking, especially at the lower levels is to talk about what is being done in the class. This way students can match the language with an instruction, an action, a request or a description.

Teaching Listening

Teaching listening is basically a matter of practice. Listening activities can be divided into levels based on their difficulty and can be given to the student in various orders. Students will normally hear the teacher speak and the other students and so they will have some listening abilities. Students must be encouraged to engage in active listening. Most people passively listen to whatever is around them, but without paying a lot of attention. An example might be a person listening to a news program. When an interesting tidbit is played a person's ears will perk up and they will pay close attention until they've learned what they wanted to know at which point they will go back to passive listening. Students should be given a task to complete to help them listen actively. A sim-

ple true/false question that isn't answered until the middle or end of the program can be enough. Alternatively the students can speculate before the audio is played about what the speaker may say and then listen to see if they were right or wrong. Audio recordings should generally be played at least twice. It can be helpful to listen a final time while the students read along with the tape script. If the students cannot understand the listening it's either too difficult or it wasn't properly set up.

Teaching Reading

Reading comprehension is directly proportional to vocabulary knowledge. Studies have shown that a person should know between 95 to 98 percent of a reading text for maximum effect. Students should be provided with graded reader books to let them progress at their own rate. Most language teaching books contain a certain number of reading passages in them, as well.

Students should not read aloud as this only distracts the other students from their reading process and the students may well anticipate when it will be their turn to read and stop listening in order to practice their paragraph to avoid potential embarrassment. If the teacher reads aloud the reading exercise will probably turn into a listening exercise.

Like listening, reading should be set up to promote interest in the subject. Students can speculate about the content, be assigned specific tasks, or given true/false questions to give them something to do. Studies have shown that second reading provides the greatest increase in reading comprehension. Accordingly most books have a pre-reading with a post-reading to encourage the students to read the text twice. It has been shown that reading the text more than once can be an effective method to increase the number of exposures to the new words. Reading two or three times seems to be the optimal number.

Through this article I have tried to highlight major principles that make for a successful learning of a new language. To begin with, as far as language learning goes, there is no motivation as good as 'success in performing limited but meaningful tasks'. Therefore it becomes essential that we prepare students for these small 'successes' and do not expect them to speak, do, or write things for which their capacities have not yet been developed. The balance between demand and support is thus a key principle in fostering confidence among learners.

Literature:

1. Ramakant Agnihotri, Teaching of Indian Languages. New Delhi, 2006.
2. S.K.Kochhar, Methods and Techniques of Teaching. 1992

КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ

Хамракулова Дилбар Абдухалиловна,
Фарғона педагогика коллежи мусиқа фани ўқитувчиси
Тел: +99 891 662-29-30

Абдугаипова Сохибахон Мухаммаджоновна,
Фарғона педагогика коллежи махсус фан ўқитувчиси
Тел: +99 893 734-93-04

Аннотация: мазкур мақолада ўқитувчиларнинг касбий компетентлиги омиллари ҳақида фикр юритилган. Ҳозирги замон педагогларининг касбий билимдонлиги ва қобилияти мезонлари кўрсатилган.

Калит сўзлар: касбий компетентлик, касбий лаёқат, масъулият, шахсий фазилатлар, билим, ижодкорлик, изланувчанлик, касбий билимдонлик, қобилият.

Касбий компетентлик - касбий фаолиятга оид масалаларни ҳал этишда билим ва кўникмаларни амалий тажрибада самарали қўллай олиш қобилиятидир. Малака компетентликнинг муҳим мезони бўлиб, у турли ҳолатларда, шу қатори муаммоли вазиятларда ҳам бир неча бор қўллаш натижасида намоён бўлади. Ҳозирги пайтда таълим муассасаларида фаолият юритаётган ўқитувчилардан талаб қилинадиган компетентлик куйидаги турларга ажратилади:

- педагог томонидан ўз билимини мунтазам равишда бойитиб бориш, эгаллаган малакаларини такомиллаштиришга тайёр бўлиш, замон янгиликларидан бохабар бўлиш;
- таълим жараёнида ахборот коммуникация, информацион технологиялари ва ўқитиш воситаларининг барча турини қўллай олиш кўникма ва малакасига эга бўлиш;
- англанган ва мустақил фаолият (мустақил фикр, мақсад қўйиш, ўқув адабиёти ва кўшимча манбалардан тўғри фойдалана олиш);
- ташаббускорликда ўз ҳаракатлари учун жавобгарликни ҳис қила олиш;
- танкидий фикр юрита олиш ва дарс жараёнида юзага келган муаммоли вазиятларни ижобий ҳал эта олиш;
- ҳамкорлик, ўзаро бир-бирини тушуниш, эмпатия билдириш, ўзаро ҳурмат ва ишончга асосланган педагогик мулоқотни ўрната олиш;
- чуқур касбий билимдонликка эга бўлиш.

Кўринадик, ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини куйидагича тавсифлаш мумкин: касбий лаёқат, масъулият, шахсий фазилатлари, билим, ижодкорлик, изланувчанлик. Ҳозирги замон педагогларининг касбий билимдонлиги ва қобилияти мезонлари сифатида куйидагиларни кўрсатиш мумкин:

Ижтимоий билимдонлик - дарс мобайнида синф билан самарали ўзаро муомала шаклини ташкил эта олиш, ўқувчилар билан тил топиш ва соғлом маънавий муҳитни ҳосил қила олиш қобилияти; услубий билимдонлик - барча билимларини, ҳаётий тажрибаларини ўқувчиларга тушунарли, раван тилда етказа олиши, таълим технологияси ва методларидан самарали фойдаланиши; ихтисослик билимдонлиги - ўз фани бўйича чуқур ва ҳар томонлама мукамал билимларга эга бўла олиши, ўз устида ишлаш қобилияти.

Педагогик фаолиятнинг самарали бўлиши учун ўқитувчиларда қобилиятнинг куйидаги турлари мавжуд бўлмоғи лозим:

Билиш қобилияти, яъни бундай қобилиятга эга бўлган ўқитувчи ўз фанини кенг ва чуқур билади, ўз фани соҳасидаги кашфиётларни ҳамиша кузатиб боради, илмий тадқиқот ишларини ҳам бажаради; тушунтира олиш қобилияти - ўқув материални ўқувчиларга тушунарли қилиб баён эта олиш, ўқувчиларда мустақил равишда тўғри фикрлашга қизиқиш уйғота билиши лозим, қобилиятли педагог ўқувчиларнинг билим ва камолот даражасини ҳисобга олади, уларни нимани билишлари ва билмасликларини, нимани унутиб қўйганликларини тасаввур этади; кузатувчанлик қобилияти - ўқувчи шахсини ва унинг вақтинчалик руҳий ҳолатларини тушуна билиш билан боғлиқ бўлган психологик кузатувчанлик. Бундай ўқитувчи ўқувчи руҳиятидаги кўз илғамас ўзгаришларни ҳам фаҳмлаб олади; нутқ қобилияти - нутқ ёрдамида, шунингдек имо-ишора воситасида ўз фикр ва туйғуларини аниқ ва равшан ифодалашдир. Ўқитувчининг нутқи дарсда ҳамиша

ўқувчиларга қаратилган бўлади. Ўқитувчи янги мавзуни тушунтираётган, ўқувчининг жавобини таҳлил қилаётган ёки баҳолаётган бўлса ҳам, унинг нутқи ҳамisha ўзининг ички кучи, ишончи, ўзи гапираётган нарсага қизиқаётганлиги билан ажралиб туради.

Ташкилотчилик қобилияти, биринчидан, ўқувчилар жамоасини уюштириш, жипслаштириш, муҳим вазифаларни ҳал этишга руҳлантиришни, иккинчидан, ўз ишини уюштиришни назарда тулади. Ўз ишини ташкил этиш деганда, ишни тўғри режалаштира олиш ва уни назорат қила билиш назарда тутилади. Тажрибали ўқитувчиларда вақтни ўзига хос ҳис этиш - ишни вақтга қараб тўғри тақсимлай олиш, белгиланган муддатга улгуриш хусусияти ҳосил бўлади. Обрў орттира олиш қобилияти - ўқувчиларга бевосита эмоционал-иродавий таъсир кўрсатиш ва шу асосда обрў қозона олишдир. Обрў фақат шу асосдагина эмас, балки ўқитувчиларнинг фанни яхши билиши, меҳрибонлиги, назокатлилиги асосида ҳам қозонилади. Тўғри муомала қила олиш қобилияти - болаларга яқинлаша олиш, улар билан педагогик нуқтаи назардан жуда самарали ўзаро муносабатлар ўрната билиш, педагогик назокатнинг мавжудлиги.

Хулоса қилиб айтганда, ўқитувчи ўзининг эгаллаб турган лавозими даражасида касбий компетентликка эга эканлигини ҳис этгандагина педагогик жараёни муваффақиятли ташкил этиши мумкин. Зотан, уни касбий билимдонлик, ҳалоллик, ростгўйлик, изланувчанлик, тинимсиз сермахсул меҳнат, ижодкорлик ва яратувчанлик каби фазилатлар юксалтиради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ҳасанбоев Ж., Тўракулов Х., Ҳайдаров М., Ҳасанбоева О., Усманов Н. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Тошкент: Фан ва технология. 2009.
2. Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик” модули бўйича ўқув-методик мажмуа.- Тошкент, 2016.

DARSLARIDA MUAMMOLI VAZIYAT USULINI QO'LLASH METODIKASI

**Iskandarov Ko'palboy Abdullayevich,
Xudayberganov Alisher Rustamovich**
XVXTXQTMOHM "Aniq va tabiiy fanlar
metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

Bog'ot tuman2-maktabning rus-tili fani o'qituvchisi
Telefon:+998(97)221-75-20 alisher-2@umail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada darslarida qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan muammoli vaziyat usulini qo'llanilishi va bosqichlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Muammoli vaziyat, ta'lim beruvchi, ta'lim oluvchi, kichik guruh, taqdimot, muhokama, tahlil.

"Muammoli vaziyat" usuli ta'lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish, hamda ularning yechimini topish bo'yicha ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan usuldir.

"Muammoli vaziyat" usuli uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta'lim oluvchilarning bilim darajalariga mos kelishi zarur. Ular qo'yilgan muammoning echimini topishga qodir bo'lishlari kerak, aks holda yechimni topa olmaslik, ta'lim oluvchilarning qiziqishlari so'nishiga, o'zlariga bo'lgan ishonchlarining yo'qolishiga olib keladi. "Muammoli vaziyat" usuli qo'llanilganda ta'lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning yechimini topishni o'rganadilar.

"Muammoli vaziyat" usulining bosqichlari:

1. Ta'lim beruvchi mavzu bo'yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarga muammoni bayon qiladi.

2. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.

3. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi.

4. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o'rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh taqdimot qiladi. Barcha taqdimotdan so'ng bir xil fikrlar jamlanadi.

5. Bu bosqichda muammoning oqibatlari to'g'risidagi fikr-mulohazalarni taqdimot qiladilar. Taqdimotdan so'ng bir xil fikrlar jamlanadi.

6. Muammoni yechishning turli imkoniyatlarini muhokama va tahlil qiladilar. Muammoli vaziyatni yechish yo'llarini ishlab chiqadilar.

7. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning yechimi bo'yicha taqdimot qiladilar va o'z variantlarini taklif etadilar.

8. Barcha taqdimotdan so'ng bir xil yechimlar jamlanadi. Guruh ta'lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni yechish yo'llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi.

Namuna: O'qituvchi A.Qahhorning 7-sinfidagi "O'g'ri" hikoyasini o'tishda ekran orqali "Qobil boboga Amin nega yordam bermadi?" - degan muammoli savol asosida muammoli vaziyat vujudga keltiriladi, mavzuning mazmunini to'liqroq o'zlashtirishga erishadi. O'quvchilar asardagi Qobil boboning ishonuvchanligi, ko'ngli bo'shligi, soddaligi, Ellikboshi Pristavga xabar bermaganligi to'g'risidagi javoblarni aytishadi, jadvalni to'ldirishadi.

Topshiriqni guruh a'zolari quyidagicha bajaradilar:

"Oqlovchi"	"Qoralovchi"
Qobil bobo oilasining tirikchiligi shu birgina ho'kiz orqasidan o'tib turardi	Qobil bobo o'ta ishonuvchan, mustaqil fikrga ega emas

Guruhlar orasidan bitta sud ijrochisi tayinlanadi. Sud ijrochisi oxirida guruhlarining yozganlarini xulosalaydi va o'qituvchisi bilan birgalikda hukm chiqarib, taqdimotga olib chiqadi. Sud ijrochisi o'z so'zini isbotlash uchun guvohlarni chaqiradi va guvohlikka chiqqan o'quvchilar o'z

yozganlarini isbotlashga harakat qiladilar, sud ijrochisi o'z asoslarini bayon qiladi. O'qituvchi barcha o'quvchining javobini umumlashtirish jarayonida quyidagilarga e'tiborini qaratishi lozim:

1. Muammoli savolga aniq javob topishga undash.
 2. Muammoga aloqasi bor, -deb o'ylagan barcha fikrlarga e'tibor qaratish.
 3. Ko'rgan, eshitgan, o'qiganlari asosida mustaqil fikrlarini aytish, o'z bilimlarini baholay olishga sharoit yaratish.
 4. Har bir guruh a'zolarining mustaqil fikrlarini qisqa, lo'nda, tiniq, aniq qilib ifodalashlariga ko'maklashish.
 5. O'rtog'ining o'zidan yaxshi fikrlashini sidqidildan tan olishga, ularga havas qilishga, ularni past darajada fikrlayotganligini tan olishga yo'naltirish.
 6. O'rtog'ining ijobiy javoblarini o'zlashtirishga harakat qilish.
 7. Darslikdan unumli foydalanishni bilish.
- O'qituvchi umumlashtirish jarayonida aniq asosli javob aniqlanadi, yaxshi ishtirok etgan o'quvchilar rag'batlantiriladi, baholanadi.

Mazkur o'yindan maqsad-o'quvchilarga mavzu mazmunini chuqur yetkazish bilan birga hayotda uchraydigan haqsizlik va adolatsizlikka qarshi odilona kurasha bilishni o'rgatishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva Sh. Ta'limda o'qituvchi shaxsi va o'quvchi faoliyatini uyg'unlashtirish texnologiyalari. Молодой учёный, 2016 yil. 9-son.
2. Azizxo'jayeva N. O'qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. T.: TDPU, 2000.

XORIJIY TIL O'RGANISHNING BOLA KOGNITIV RIVOJLANISHIGA PSIXOLOGIK TA'SIRI

N.Sh. Yuldasheva

FarDU psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Insonning atrofdagilar bilan muloqotga kirishish vositasi sifatida til muhim rol o'ynaydi. Psixologiyada til deb murakkab muloqot tizimi va shu tizimni o'rganish qobilyatiga aytiladi. Inson nutqining rivojlanishi psixik jarayonlariga qanday ta'sir qilishini o'rganuvchi soha psixolingvistika deyiladi. Psixolinvistika bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar psixolingvistlardir. Ular insonda bir tilni rivojlanishi bilan birga ikkinchi tilning ham bir paytda rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlarga ham katta qiziqish bildiradilar. Ikkinchi tilni egallash davomida bolada psixik o'zgarishlar sodir bo'ladi. Ikkinchi tilni o'zlashtirish nutqning o'sishiga olib keladi. Bu esa bolaning boshqa kognitiv jarayonlarning faollashishiga sabab bo'ladi. Masalan, nutqning rivojlanishi bola tafakkuri rivojlanishining bosh omili hisoblanadi.

Bola nutqi rivojlanayotgan bir paytda ikkinchi til o'rganishning foydali jihatları juda ko'p. Lekin, ikkinchi tilni o'rganish bolaning nutqi rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi degan noto'g'ri fikr mavjud edi. Ya'ni, bola o'z tilini yaxshi egallamasadan avval boshqa tilni o'zlashtirishi natijasida fikrlarni ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladi deb hisoblashgan. Aslida, yangi tilni o'rganish bolaning birinchi tilini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Chunki, bu davrda u atrof-muhit bilan aloqaga kirishayotgan, do'st orttirayotgan va unda kognitiv rivojlanish ham davom etayotgan bo'ladi.

0-3 yosh oralig'ida yosh bolalarning miya yarimsharlari ikkinchi tilni o'rganish uchun juda mos keladi, chunki ayni shu davrda miya eng moslashuvchan bosqichda bo'ladi. Bundan tashqari, 6 oylik bola til egallashning xususiyatlaridan yaxshigina boxabar bo'lib olishadi. Ikki tillilik ostida o'sayotgan bola har ikki tilni o'zlashtirishning o'ziga xos nozik jihatlarini o'rganishni avtomatik tarzda namoyon qiladi. Ikkinchi tilni o'zlashtirish xuddi oddiy motor harakatlarni amalga oshirishdek oson kechadi. Vashington universiteti olib borgan tajribaga ko'ra, olti yoshgacha bo'lgan bolalarning 27 foizi boshqa tilni o'rganishmoqda va bu ularning ona tillariga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Til o'zlashtirayotganda bolalar kattalardek gramatik qoidalar va amaliy foydalanish haqida o'ylashmaydi. Bolalar intonatsiya shakli, qurilishi, tovushlar va so'zlarni qabul qilib ikkinchi tilni oson egallashadi. Ikki tilli bolalarning biror narsaga e'tibor qaratishi va javob reaksiyalarini o'zgartirish qobilyati yuqori bo'lishi mumkin. Bu esa bolada kognitiv moslashuvchanlik ustunligini ko'rsatadi. Ikki tili bola atrofdagilar bilan muloqotga kirishgan paytda miyada ikki tildan birini tanlash jarayoni faollashadi. Bola ulardan birini tanlab ikkinchisini rad etadi. Bu esa diqqatning moslashuvchanligini oshiradi. Interferensiya miyaning ichki majoroni hal qilishga majbur qiladi, bu esa ongni bilim muskillarini kuchaytiradigan mashqni beradi. Bundan tashqari, ikki tilli bolalar kognitiv jarayonlar nomoyon bo'lishida bir tilli bolalardan farqlanadi. Misol uchun bilingual bolalar shovqinli xonada boshqa tengqurlariga nisbatan kelayotgan ta'sirlarni ajratadi va unga javob qaytara oladilar.

Ba'zi olimlar ikki tildan foydalanish bola miyasida adashishlarga olib keladi degan fikrni bergan. Ya'na boshqa bir fikrlarga ko'ra, ikki tilni o'rganish bolada shizofreniya va shaxslilikdagi buzilishlarga olib keladi deb qaralgan. Ammo, bu kabi fikrlar o'z tasdig'ini topmagan. Ikkinchi tilni o'zlashtirishning bola kognitiv komolotiga ijobiy ta'siri juda ham ko'p hisoblanadi. Ya'ni, ular quyidagilar:

- Bola tafakkurini o'stiradi va so'z boyligini oshiradi
- Boshqa tilni o'rganish miya faoliyatini rivojlanishiga olib keladi
- Alzgeymer kasalligi bilan diagnos qilingan odamda kasallikning kechikishiga olib keladi
- Ikki tilli bo'lish tinglash qobilyatini yaxshilanishiga olib kelishi mumkin chunki, miya turli xil tovushlarni ikki yoki undan ortiq tilda ajratish uchun ko'proq ishlashi kerak bo'ladi
- Ikki tilli bolalar oldin eshitmagan so'zlarini ham farqlash qobilyatiga ega bo'lishadi
- Bir tilli bolaga nisbatan ikki tilli bolaning xotira xususiyatlari ancha kuchli bo'ladi
- Ikki tilli bolalar bir ishdan ikkinchi ishga diqqatlarini tez ko'chira olishadi
- Ikki tilli bolalarning diqqati barqarorligi kuchli bo'ladi
- Ikkinchi tilni o'rganish mobaynida bolada dunyoni yangicha idrok qilish ko'nikmasi shakllanadi

– Yangi tilni o'zlashtirayotgan bola o'z ona tilisini yaxshiroq tushuna boshlaydi

Yuqoridagi keltirilgan fikrlarga ko'ra, erta yoshdan ikkinchi tilni o'zlashtirishning foydali tomonlari ko'p. Yangi tilni o'zlashtirish yoki bilinguallik bolada miya muskullarining egiluvchanligiga olib keladi. Buning natijasida qabul qilinayotgan ta'sirlarga javob qaytarish reaksiyasi tezligi va sifati oshadi. Uning bilish jarayonlari egiluvchanligini ham ta'minlaydi. Shuning uchun, umuman yangi tilni egallashni ilk bolalik bosqichidan boshlash tavsiya etiladi. Ayni shu bosqichda miya yarimsharlarimiz nutq rivojlanishi uchun eng faol davrda bo'lib, xotiramizda mustahkam saqlanadi. Eng asosiysi ikkinchi til o'rganish davomida bolaning tafakkuri faol rivojlanadi va dunyoni turli nuqtayi nazardan idrok qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R. Shaffer and K. Kipp. Development psychology Childhood and Adolescence, eight edition. – USA, Belmont: Wadsworth, 2010, P. 57-59.
2. W. Huitt and J. Hummel. Cognitive Development, Retrieved, – USA, Belmont: The World Wide, 2002, 234p.
3. B. Lefa. The Piaget theory of cognitive development: an educational implications. – USA, Iowa: Wadsworth, 2009, 456p.
4. J. Sternberg. Cognitive psychology, sixth edition. – USA, Belmont: Wadsworth, 2012, 643p.
5. Iminova Xumora Mukhammadisa kizi IMPORTANCE OF ATTENTION IN PRESCHOOLERS' COGNITIVE DEVELOPMENT TO PROGRESS ACADEMIC PERFORMANCE ISSN: 2455-7838(Online) EPRA International Journal of Research and Development (IJRD)

POSITIVE INFLUENCE OF PLAYING GAMES ON CHILDREN ATTENTION DEVELOPMENT

Yuldasheva Nilufar Sherquzi kizi

Pedagogy-psychological faculty

Psychology department Fergana State University

E-mail address: nilukhanscience@mail.ru

Abstract: Many factors have a positive and negative impact on the child's development. The National games of Uzbek peoples have a significant impact on the growth of child are undermining today. Instead of playing physical activities, children are currently opting to play games related to computers, cell phones and other techniques. In fact, the computers or other technological games may boost child's mental abilities. However, it has many negative effects on the child development. In addition, throughout technical games, the child will not be physical active and it will negatively influence on physical development. In recent years, children have been forgetting to play national games. We made an effort to identify positive effects of playing game on training children's attention.

Key words: Uzbek national games, cognitive development, attention, development

Period between 3 and 7 years of age is the child's playing time. This is the time when the child's knowledge is at its peak, and he actively perceives the world. At this period, his visual perception, language, thought and his attributes gradually evolved and his opportunities to learn the world expand. Games do not only require physical action, but also require mental actions. Folk games are designed not to spend time interestingly or not to console when children are becoming naughty. It was created to shape the child's abilities, to keep healthy and to give high spirit. The national games were taught by older people to young generation and in this order have been descended from generation to generation for many years. Today children are refused to play national games. Now children spend their free time in front of TV or computers. Parents have found easiest way to pacify their children with cell phones and other technological devises when they are crying. As a result, children are exposed to the harmful rays emitted by them. The children's daily activities are daily physical activities are diminishing and their pursue time have changed dramatically from past generation. Decreasing of physical activities may cause various types of diseases.

Importance of the national games in the cognitive processes development

The National games include both physical and mental activities. Physical activity influence on cognitive development, showed significant and positive changes in language learning, academic achievement, attention, and working memory (N. Zeng, M. Ayyub, H. Sun, X. Wen, P. Xiang, 2017). Physical activity is fundamental to the early development of each child and affects many aspects of a child's health (G. King, M. Law, S. King, P. Rosenbaum, 2003). The supply of enough oxygen to the brain results in its functioning well. Physical activity in the game promotes connectivity between the nerve cells and the brain. As these connections develop, a child's fine and gross motor actions, socialization, personal awareness, language, creativity, and problem solving are improved (K. Wonderly 2017). The child is in regular motion through playing physical games. Due to its motor movements, learning process works faster. It helps to better improvement of cognitive processes. Of the 80% of scientific articles on physical activity related to child education, it has been mentioned that physical games have a really positive effect on cognition.

1.1 Attention development by playing games

The Uzbek National games have significant effects on attention features development of children. Attention is the concentration of awareness on some phenomenon to the exclusion of other stimuli. One of the most pressing issues in today's children attention is the treatment of Attention Deficit Syndrome. There some kind of games among the Uzbek games which can help to treat Attention Deficit Syndrome. On game time, the child tries to concentrate his attention on a voluntary basis so that he or she can stay in touch during the game and the routine repetition of these movements result in regular behavior in the form of behavior. For example, one of our national games is "Yashin topoloq". The game is played on an open field and a large field is

required to play. After counting up 100 he begins to find the children. When he is searching the children he should also guard his own wall. The hidden guys hit the wall with hand and shout "Duke". They need to come without being seen him. If a child tells him his name before the child starts "duking" with his hands, the child loses and goes straight to the list of participant. This game will help to keep the child alert to control hidden children, detect things that children hidden, surrounding people and his wall. The child has to concentrate his attention a point to do these tasks. The game has a positive effect on the child's attention and increases attention flexibility. First, it increases the scope of attention, as the child should pay attention to many things and actions that are happening at the time of game. Many things are put in the scope of attention and raise the scope. Second, selective -attention ability becomes strong. The child will be able to choose the stimulus that is needed for his or her distracting surrounding stimuli and will not be distracted by everything. Thirdly, while security boy are looking for hidden boys he has to put his attention one object to another object fast.

References

1. B. Lefa. The Piaget theory of cognitive development: an educational implications.– USA, Iowa: Wadsworth, 2009, 456p.
2. Cox E.P., O'Dwyer N., Cook R., Vetter M., Cheng H.L., Rooney K., O'Connor H. Relationship between physical activity and cognitive function in apparently healthy young to middle-aged adults: A systematic review. *J. Sci. Med. Sport.* 2016;19:616–628. doi: 10.1016/j.jsams.2015.09.003. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
3. Okely T., Howard S., Cliff D., Reilly J., Jones R., Janssen X. Relationships between standing and stepping time and executive functions in children aged 3–5 years. *J. Sci. Med. Sport.* 2014;18:e39. doi: 10.1016/j.jsams.2014.11.231. [CrossRef][Google Scholar]
4. R. Shaffer and K. Kipp. *Development psychology Childhood and Adolescence*, eight edition. – USA, Belmont: Wadsworth, 2010,
5. W. Huitt and J. Hummel. *Cognitive Development*, Retrieved, – USA, Belmont: The World Wide, 2002, 234p.
6. <https://www.livwstrong.com>
7. <https://study.com> >academy<what is perception

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Деливрон Мухаббат
Янгиерский филиал Ташкентского
Химико-технологического института
Старший преподаватель русского языка

Аннотация. Развитие речи - это последовательная, постоянная учебная работа, которую можно планировать на каждый урок. Развитие речи имеет свой арсенал методов, собственные виды упражнений, свою программу умений, которые обеспечиваются соответствующий методикой.

Ключевые слова: Работа над словом, работа над словосочетанием и предложением, связная речь, словарная работа, потребность общения, речевая среда.

Речь – очень широкая сфера, деятельности человека. В развитии речи выделяются три линии:

- 1) Работа над словом;
- 2) Работа над словосочетанием и предложением;
- 3) Работа над связной речью.

Все эти три линии работы развиваются параллельно, хотя они находятся в то же время и в подчинительных отношениях. *Словарная работа* даёт материал для предложений, для связной речи; при подготовке к рассказу, сочинению проводится подготовительная работа над сложным предложением. Упражнения в связной речи: рассказы, пересказы, сочинения и т.п.- представляют собой высшую ступень сложной системы речевых упражнений, в них сливаются все умения – в области словаря, и уровне предложения, а по логике и композиции текста, и умение накапливать материал и орфографические умения.

Что может быть хорошо развитой речи? - Без неё нет подлинных успехов в учении, нет настоящего общения, а значит, и коллективного труда. Современная программа предъявляет высокие требования к речевому развитию учащихся.

Главное в развитии речи – точность, гибкость, выразительность и разнообразия.

В развитии речи недопустимо механическое заучивание речевых штампов, это может принести только вред. Однако и стихийность тоже вредна и недопустима.

Развитие речи – это последовательная, постоянная учебная работа, которую можно планировать на каждый урок. Развитие речи имеет свой арсенал методов, собственные виды упражнений, свою программу умений, которые обеспечиваются соответствующий методикой.

Проводя изложения и сочинения, устные рассказы, словарные и синтаксические упражнения, учитель должен руководствоваться не только перспективной целью, которая может быть как хорошая речь, но и конкретными учебными целями каждого отдельного упражнения.

Человек всю свою жизнь совершенствует речь, овладевает богатством языка. В раннем детстве у него возникают потребности общения, которых он удовлетворяет посредством простейших элементов речи. Потребность выражать свои мысли с возрастом расширяется, разнообразится. Развиваясь, ученик пользуется всё более сложными языковыми единицами. Обогащается словарь, усваивается фразеология, ученик овладевает закономерностями словообразования, словоизменения и словосочетания, многообразными синтаксическими конструкциями. Эти средства языка он использует для передачи своих все усложняющихся знаний, для общения с окружающими людьми в процессе своей деятельности.

Условия речевого развития.

Первое условие речевого развития ученика – *это потребность общения*. Но общение возможно только с помощью общепонятных знаков, т.е слов, их сочетаний, различных оборотов речи.

Следовательно, детям нужно дать образцы речи или создать *речевую среду*.

Это второе условие речевого развития ученика. От того, какая у него речевая среда, во многом зависит богатство и разнообразие его собственной речи.

Владеть речью – это способность общения и познания деятельности человека. Богатство речи в значительной степени зависит от обогащения ученика различными представлениями и понятиями, от его жизненного опыта. Иными словами речь, развиваясь, нуждается не только в языковой, но и в *фактическом материале*. Это третье условие успешного речевого развития.

Язык усваивается учащимися стихийно, в общении, в процессе речевой деятельности. Но этого недостаточно: стихийно усвоенная речь примитивно и не всегда правильна.

Усвоение литературного языка подчинённое норме, умение отличать литературный, “правильный” язык от нелитературного, от просторечия, диалектов, жаргонов, учебное заведение учит литературному языку- художественном, научном и разговорном вариантах. Поэтому необходима система учебных воздействий на учащихся, нужна планомерная работа, нужно соблюдение ступеней в формировании речи.

В школах ученики овладевают чтением и письмом. Чтение и письмо – это речевые навыки, опирающиеся на систему языка, на знание его фонетики, графики, лексики, грамматики и орфографии. Письменная речь строже устной, в ней отчетливо видны все ошибки и недочеты, столь обычные у учащихся. Овладевая письменной речью, учащиеся усваивает особенности жанров – описания и повествования, письма, заметки в газету и т.п.

Речь - очень широкая сфера деятельности человека. Необходимо знать особенности каждого вида речи.

Таким образом, владение устной и письменной речью, запасом слов и грамматических форм создаёт предпосылку для развития мышления. Психолог Н.И.Жинкин писал: “Речь – это канал развития интеллекта и мышления, чем раньше будет усвоен язык, тем легче и полнее будут усваиваться знания”.

Используемая литература

1. Жинкин.Н.И. “ Проблемы совершенствования содержания и методов обучения русскому языку”.
2. Жинкин.Н.И. “ Коммуникативная система человека и развитие речи”

ПСИХОЛОГИК БИЛИMLARNING INSONIYAT HAYOTIDA TUTGAN O'RNI.

Taniyev Shukur Sadibekovich
Guliston Davlat Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. XX asrda insoniyat texnika, elektronika va boshqa shunga o'xshash murakkab texnologiyalarni yaratgani bilan xarakterlansa-da, vaqti kelganda, shunday holatga duch kelamizki, murakkab elektron texnikani yaratgan o'ta aqlli inson o'zi va o'z atrofida qilgan ruhiy kechinmalarini to'g'ri baholay olmasligi sababli, o'zini nochor va kuchsiz sezishi mumkinligini hayot isbotlamoqda.

Kalit so'zlar. Etnopsixologik bilim, psixologik-pedagogik xulosalar, pedagogik texnologiya, texnika, elektronika.

XXI asrda juda ko'plab davlatlarda bo'lgani kabi dunyo xaritasida munosib o'rin olgan mustaqil O'zbekistonda ham barcha sohalarida tub islohotlar boshlandi. Bu islohotlarning barchasi inson omilini har qachongidan ham yuqori saviyaga ko'tarib, uning kuchi, idroki, salohiyati, ruhiy hamda ma'naviy barkamolligini bevosita taraqqiyot, rivojlanish va sivilizatsiya bilan uzviy bog'ladi. Bundan inson va uning mukammalligi, o'z ustida ishlashi, o'z mukammalligi xususida qayg'urishi muammosi har qachongidan ham dolzarb masalaga aylandi. Shuning uchun ham nafaqat psixologiyadan mutaxassislar tayyorlaydigan bilim dargohlari, balki barcha bilim dargohlarida, hattoki yangi tipdagi maktab, lisey va kollejlarda ham psixologiyadan saboq berish rejalashtirilganligi sababli nopedagogik oliy ta'lim muassasalari magistratura bosqichi talabalariga psixologiya fani kiritilgan. Mazkur kursning asosiy maqsadi magistrlar uchun zaruriy tavsiyalar — o'zlari o'qitadigan fanlardan ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya mashg'ulotlari tashkil etish metodikasi — ya'ni, ularni yangi pedagogik texnologiya asosida qanday tashkil etish, qaysi ilg'or usul va vositalardan foydalanilsa, samaradorlikka erishish mumkinligi talabalar bilan birgalikda o'rganiladi hamda talabalar bilimni baholash, pedagogik amaliyot davomida olib boriladigan ishlar, talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish haqida ma'lumotlar beriladi. Bularning barchasi bo'lajak magistrlar uchun o'z ish faoliyatlarini tashkil etishga katta yordam beradi, ta'lim jarayoni, darsdan tashqari talabalar faoliyatini oqilona boshqara olishlariga ko'maklashadi. Bu vazifalarni mukammal egallash, ayniqsa bo'lg'usi pedagoglar uchun zarurdir. Chunki o'qituvchilik kasbi barcha kasblarning onasidir — ya'ni, o'qituvchi barcha kasb egalarini tarbiyalaydi. o'qituvchi maktabdagi ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy tashkilotchisidir. Ta'lim-tarbiya davriy hodisa emas, u muttasil davom etadigan uzluksiz jarayondir. Inson psixologiyasi, o'z taraqqiyoti va iqtidorini tashkil etishni bilish, har qanday yosh davrda ham optimal ravishda ishga yaroqlilikni, turli o'zgarishlarga psixologik jihatdan tayyorlikni ta'minlash, yangicha fikrlash va tafakkur qilish, ro'y berayotgan jarayonlarni ob'ektiv va to'g'ri idrok qilish qobiliyatini rivojlantirish muammosini ilgari surdi. Shunday qilib, yangi davr har bir insondan o'z ichki imkoniyatlarini adekvat bilish, shu bilimlar zahirasi bilan yaqinlari va hamkasblari pedagogik dunyosini bilishni talab qilmoqda. Buyuk Suqrot o'z davrida „o'z-o'zingni bil!“ degan shiorni o'rta tashlagan bo'lsa, yangi davr „o'z yoningdagilarni va ularning qilayotgan ishlarini ham bil“, degan shiorni har qachongidan ham dolzarb qilib qo'ydi. Ayni shu muammoni yechishda hozirgi zamon psixologiya ilmi va amaliyotining roli benihoya kattadir. An'anaga aylanib qolgan hodisalardan biri shuki, psixologiya va u o'rganadigan hodisalarni faqatgina ushbu fan bilan bevosita shug'ullanadigan kimsalar o'rganib kelishgan, zero psixologik hodisalar bilan har qanday inson ham tanish bo'lishi va u inson hayotining asosini tashkil etishi kerak. Yangi davr va uning o'zgarishlarga boy hayoti endi har bir kishining psixik hodisalar qonuniyatlarini bilish va shunga mos tarzda oqilona va omilkorona ish yuritish zaruratini talab qilmoqda. Keyingi yillarda butun jahon miqyosida, shu jumladan Respublikamizda qaysi soha mutaxassislari bo'lishidan qat'iy nazar, ularni psixologik bilimlar bilan qurollantirish masalasiga alohida e'tibor berilmoqda. Hozirgi sharoitda kelajak avlodni yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalashda o'qituvchilarning o'rni benihoyat oshgan. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchidan oliy o'quv yurtida o'z mutaxassisliklarini chuqur egallashdan tashqari talabalar psixikasidagi yosh va individual xususiyatlarni farqlay olishga, shaxs taraqqiyoti jarayonini kuzatishdan to'g'ri psixologik-pedagogik xulosalar chiqara bilishga o'rganish talab etilmoqda. Chunki bu — ta'lim va tarbiya sirlarini mukammal egallaydigan o'qituvchilar tayyorlashning muhim sharti

hisoblanadi. Psixologiyaning nazariy muammolarini chuqur o'rganmay turib, mazkur fandan hech bo'lmaganda sodda va bajarilishi oson bo'lgan amaliy mashg'ulotlar o'tkazish ko'nikma va malakalarini egallamay turib, talabalarning psixik xususiyatlarini bilishga erishib bo'lmaydi, albatta. Ko'hna va hamisha navqiron mamlakatimiz uchun ijtimoiy taraqqiyot psixologik nuqtai nazardan idrok qilinsa, mantiqiy tahlil etilsa, xalqimizning etnopsixologik bilimlardan ta'lim va tarbiya jarayonida foydalanganligi, harbiy yurishlarda jangchilarga psixologik ta'sir o'tkazganligi, ularda ishonch va e'tiqod hissi uyg'otganligi, muomalaning verbal va noverbal ko'rinishlarini amaliyotda qo'llanganligi, o'rta asrlarning Forobiy, Beruniy, Xorazmiy, Ibn Sino singan zabardast olimlarining ijodiy mahsullaridan tortib, to XX asming 30-yillari oralig'ida ilmiy tadqiqotlar qilinganligi bu isbot talab qilinmaydigan haqiqatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Akramova F.A. Insoniy munosabatlarsixologiyasi. T., „Shams-A“, 2005.
2. Argayl M. Psixologiya schastyu. M., 1990.
3. www.ziyouz.com

ПСИХОЛОГИЯНИНГ ФАНЛАР ТИЗИМИДА TUTGAN O'RNINI

Ruzimova Mehribon Sheximboy qizi

Xorazm viloyati Shovot tumani

34-son amaliyotchi psixologi.

Email:mehribon34maktab@umail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiya fanining fanlar tizimida tutgan o'rnini va fanlarni o'qitilishida o'quvchi yoshlar bilim o'lishi uchun qanday ahamiyatga ega ekanligi haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zi: Tabiat,shaxs,psixologiya

Psixologiya yaxlit va mustaqil fan sifatida odamlarda gumanistik mentalitetning shakllanishiga xizmat qilib, inson omiliga aloqadorligi uning shu yo'nalishdagi muammolarni ma'lum ma'noda o'rganadigan barcha fanlar bilan bevosita aloqasini taqozo etadi. Bular birinchi navbatda ijtimoiy-gumanitar fan sohalari bo'lib, psixologiyaning ular orasidagi mavqei o'ziga xos va yetakchidir.

1. Falsafa va uning oxirgi paytlarda shakllanib, rivojlanib borayotgan ijtimoiy falsafa qismi bilan bo'lgan aloqa bu ikkala fanning inson va uning hayoti mohiyatini to'la anglash va uning rivojlanish tendensiyalarini belgilashdagi o'rnini va ahamiyatidan kelib chiqadi. Tabiat, jamiyat va inson tafakkurining rivojlanishiga oid bo'lgan umumiy qonuniyatlar va prinsiplarni psixologiya falsafaning bazasidan oladi va shu bilan birga o'zi ham inson ongi va tafakkuri qonuniyatlari sohasidagi yutuqlari bilan falsafani boy ma'lumotlarga ega bo'lishiga yordam beradi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, mustaqillik mafkurasi va milliy ongning shakllanishiga taalluqli umumiy ilmiy qonuniyatlarni izlashda ham yurtimiz sharoitida bu ikkala fan-falsafa va psixologiyaning hamkorligi bevosita sezilmoqda.

2. Sotsiologiya fani ham yangicha ijtimoiy munosabatlar sharoitida o'z taraqqiyotining muhim bosqichiga o'tgan ekan, psixologiya ushbu fan erishgan yutuqlardan ham foydalanadi, ham ularning ko'lamini kengayishiga baholi qudrat xizmat qiladi. Ayniqsa, psixologiyadan mustaqil ravishda ajralib chiqqan, bugungi taraqqiyot davrimizda alohida ahamiyat kasb etgan ijtimoiy psixologiyaning sotsiologiya bilan aloqasi uzviy bo'lib, ular jamiyatda ijtimoiy taraqqiyot va progressni ta'minlash ishiga xizmat qiladi.

3. Pedagogika bilan psixologiyaning o'zaro hamkorligi va aloqasi an'anaviy va azaliy bo'lib, ularning yosh avlod tarbiyasini zamon talablari ruhida amalga oshirishdagi roli va nufuzi o'ziga xosdir. Respublikamizda amalga oshirilayotgan yangi «Ta'lim to'g'risidagi qonun» hamda «Kadrlar tayyorlashning milliy Dasturi»ni amalga oshirish ham ikki fan hamkorligi va o'zaro aloqasini har qachongidan ham dolzarb qilib qo'ydi. Milliy dasturda e'tirof etilgan yangicha modeldagi shaxsni kamol toptirish, uning chuqur bilimlar sohibi bo'lib yetishishi, barkamolligini kafolatlovchi shart-sharoitlar orasida yangi pedagogik texnologiyalarini ta'lim va tarbiya jarayonlariga tadbiiq etishda pedagogikaning o'z uslub va qoidalari yetarli bo'lmaydi.

4. Tabiiy fanlar: biologiya, fiziologiya, ximiya, fizika va b.q. psixik xodisalar va jarayonlarning tabiiy fiziologik mexanizmlarini tushunish va shu orqali ularning kechishi qonuniyatlarini ob'ektiv o'rganish uchun material beradi. Ayniqsa, bosh miyaning hamda markaziy asab sistemasining psixik faoliyatlarini boshqarishda va ularni muvofiqlashtirishdagi rolini e'tirof etgan holda psixologiya fani tabiiy fanlar erishgan yutuqlar va ulardagi tadqiqot uslublaridan omilkorona foydalanadi. 5. Kibernetika fani sohasidagi yorishilgan yutuqlar psixologiya uchun ham ahamiyatli va zarur bo'lib, u inson shaxsining o'z-o'zini boshqarish va psixik jarayonlarni takomillashtirish borasida axborotlar texnologiyasi va kibernetika tomonidan qo'lga kiritilgan yutuqlar va tadqiqot metodlari, maxsus dasturdan o'z o'rnida foydalanadi. Ayniqsa, ma'lumotlar asri bo'lgan XX va har bir alohida ma'lumotning qadr-qimmatini oshishi kutilayotgan XXI asrda informatsion texnologiyalar va modellashtirish borasida psixologiya hamda kibernetika hamkorligining salohiyati yanada ortadi.

6. Texnika fanlari bilan psixologiyaning o'zaro aloqasi va hamkorligi ayniqsa, asr oxiriga kelib yaqqol sezilmoqda. Bir tomondan murakkab texnikani boshqaruvchi inson ongi muammosini yechishda, ikkinchi tomondan, psixik hayotning murakkab qirralarini ochishda maxsus texnik vositalardan foydalanish zarurati bu ikki yo'nalishning erishgan yutuqlarini birlashtirishni nazarda tutadi. 7. Iqtisodiyot bilan psixologiyaning o'zaro aloqasi va hamkorligi ham yangilik

bo`lib, ayniqsa, bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o`tish sharoitida iqtisodiy ong hamda iqtisodiy xulqning o`ziga xos namoyon bo`lish qonuniyatlarini o`rganishda ikkala fan teng xizmat qiladi.

Yuqorida ta`kidlangan fan tarmoqlari psixologiya bevosita uzviy aloqada rivojlanadigan fanlarning asosiy qismi xolos. Bugungi kunda har bir fan rivoji uchun inson omilini hisobga olish zarur ekan, psixologiya o`sha barcha fanlar bilan aloqada va hamkorlikda rivojlanadi. Bu tibbiyot, qishloq ho`jaligi, kimyo va oziq-ovqat ishlab chiqarish sanoati, xuquq va madaniyatshunoslik kabi o`nlab fan sohalaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Kaykovus. Qobusnoma. -T.:O`qituvchi, 1986 y.
2. Zunnunov A. O`zbek pedagogikasi tarixi. -T.: O`qituvchi, 1997 y. -272 b.
3. Sh.A.Do`stmammedov,Z.T.Nishonova Yosh davrlari va pedagogik psixologiya Toshkent-2013 b-133
4. S.N.Alimxo`jayeva,F.I.Haydarov Psixologik treninglar Toshkent-2008

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 29-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(10-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.06.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000